

Din ve TOPLUM

4 Aylık İlmî Dergi

Cilt/Vol: 6 • Sayı/No: 1

ISSN 1307-5314

- ❧ CAMİ EKSENLİ DİN HİZMETLERİ VE DİN GÖREV(LİLERİ)LİLİĞİ
- ❧ HUTBELER VE VAAZLAR HAZIRLAYIP SUNMADA CEMAATİ TANIMANIN ÖNEMİ
- ❧ PLANLAMADAN UYGULAMAYA VAAZ
- ❧ HUTBE VE VAAZDA HZ. PEYGAMBERİ ÖRNEK ALMAK
- ❧ YENİ KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE MEDYA VAİZLİĞİ

Din ve TOPLUM

4 Aylık İlmî Dergi • OCAK'30

SAYI : 16

Din ve TOPLUM

4 Aylık İlmî Dergi • OCAK'30

Diyanet-Sen Adına Sahibi
Mehmet Ali GÜLDEMİR

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Cebrail YAKIŞIR

Genel Yayın Koordinatörü
Recep EKMEKÇİ

Yayına Hazırlayan
Revasiye KARAARSLAN AYTEN

Yayın İdare Merkezi
Rüzgarlı Sokak No:15
Ulus-Ankara

Tel: 0312 230 46 86
Faks: 0312 232 13 99
Büro Cell: 0533 657 70 21 - 22
www.diyamet-sen.org.tr

Yayın Periyodu: Yılda 3 sayı yayımlanır.
Yayın Türü: Yerel Süreli/Ücretsiz Dağıtılır.

30 Ocak 2021

Grafik Tasarım
Selma ÜNAL

Baskı
Bizim Büro Basım Evi Yayın ve
Dağıtım Hizm. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. No: 6/A
Altındağ/ANKARA
Tel: 0312 229 99 28 - 29
Faks: 0312 229 99 98

Din ve Toplum, Diyanet-Sen'in
ilmî, bilimsel, akademik ve sosyal hayata katkısıdır.

EDİTÖR

Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR
(Yeditepe Üniversitesi)

SAYI EDİTÖRÜ

Prof. Dr. Recai DOĞAN
(Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Kazım ARICAN
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Gürbüz DENİZ
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Zülfikar GÜNGÖR
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
(Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim PAÇACI
(Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait REÇBER
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. İhsan TOKER
(Ankara Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayşe CANATAN
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ
(Akdeniz Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali DURUSOY
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail ERDOĞAN
(Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KARA
(Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin KARAMAN
(R. Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet KATAR
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Fatih KESLER
(Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayşe Sıdıka OKTAY
(Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet VURAL
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet YAMAN
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Nurullah YAZAR
(Ankara Üniversitesi)

YAYIN EKİBİ

içindekiler

8 Prof. Dr. Recai DOĞAN

Cami eksenli din hizmetleri ve din görev(lileri)liliği

20 Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Hutbeler ve vaazlar hazırlayıp sunmada cemaati tanımanın önemi

32 Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YEMENİCİ

Hutbeler ve Hatipler Muhatapları, Muhtevası ve Kaynakları Bakımından Bir Değerlendirme

40 Doç. Dr. M. Ali YAZIBAŞI

Planlamadan sunuma hutbe hazırlığı

50 Dr. Fatma ÇAPCIOĞLU

Planlamadan uygulamaya vaaz

58 Mehmet Fatih ÖZER

Hutbe ve vaazda Hz. Peygamberi örnek almak

68 Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Yeni kitle iletişim araçları ve medya vaizliği

78 Prof. Dr. Süleyman AKYÜREK

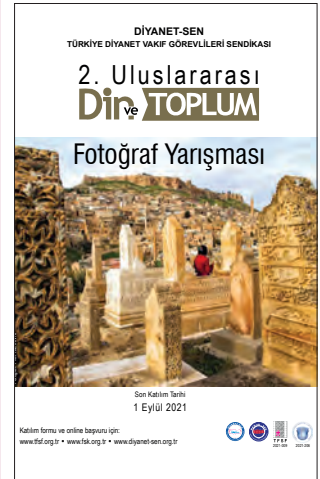
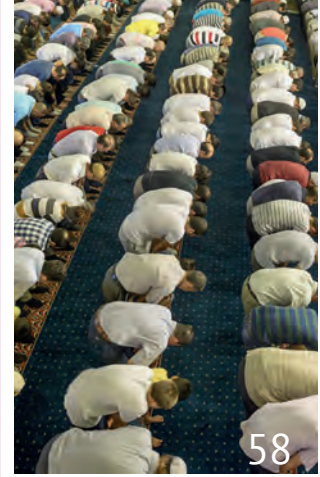
Vaizlere göre vaizlerin sorunları

92 Süleyman YAVUZ

Cumhuriyet dönemi dini yükseköğretim kurumlarında uygulanan programların vaiz yetiştirme açısından değerlendirilmesi

104 Fotoğraf Yarışması

Diyamet-Sen
2. Uluslararası Din ve Toplum
Fotoğraf Yarışması

YAYIN İLKELERİ

A. YAYINLANACAK ÇALIŞMALAR

İslam dini, tarihi, coğrafyası, bilimi, sanatı, estetiği alanlarında yapılan orijinal araştırma-inceleme yazılan; İslam'ın temel dini, ilmi, sosyal ve kültürel meseleleriyle ilgili, İslam'ı gerçek kimliğiyle tanıtmayı hedefleyen önceden hiçbir yerde yayımlanmamış ilmi makalelerin çevirileri.

Türkiye'de ve dünyada oluşan gündemleri takip eden, bunları irdeleyen önerilerde bulunan ve günümüz insanının ve toplumlarının sorunlarına çözüm yolları arayan yazılar, klasik ve modern dönem ilim adamlarını çalışmalarıyla tanıtan yazılar, Türkiye'de veya yurtdışında yayınlanmış her çeşit kitap hakkında ilmi tanıtım ve tenkit yazıları, sempozyum, panel ve konferans gibi ilmi faaliyetlerin tanıtım, tahlil ve tenkidi ile ilgili yazılar, ilmi muhtevalı röportajlar.

B. MAKALELERİN YAZIM VE YAYIM ESASLARI

1. Yayın için kabul edilen yazıların her türlü yayın hakkı dergiye aittir. Yazıların daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ve yayın için bir başka yere verilmemiş olması gerekmektedir. Yazıların ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.
2. Derginin yayın dili Türkçe'dir. Arapça, İngilizce, Fransızca, Almanca gibi dillerdeki özgün yazılar da Türkçe'yle birlikte veya orijinal dilinde yayınlanır.
3. Yazılar 3 nüsha olarak, 1.5 satır aralıklı Times New Roman veya Arial fontları ile 12 punto, kağıtların tek yüzüne üst 4, sol 3, 5, alt 3. sağ 2, 5 cm boşluklu en az 5.000 en fazla 8.000 kelime olacak şekilde düzenlenmelidir. Daha uzun makalelerin bölünerek yayınlanması hususu dergi yönetiminin takdirindedir. Yazıların bir nüshasını elektronik ortamda da gönderilmesi gerekmektedir.
4. Makaleye eklenen ilave bir sayfada makalenin/yazının başlığı, yazarın adı ve akademik unvanı, yazışma adresi, telefon numarası ve e-posta adresi belirtilmelidir. Dergiye ilk defa yazı gönderen yazarlar kısa hal tercümelerini de eklerler.
5. Ön sayfada makalenin İngilizce başlığı, toplam 400 kelimeyi aşmayan Türkçe ve İngilizce özetleriyle iki dilde anahtar kelimeler de bulunmalıdır.
6. Makalede kullanılan kaynakların künyeleri dipnotlarda ilk geçtikleri yerlerde-örneklerdeki gibi-tam olarak verilmeli, sonraki geçişlerinde atıf ile yetinilmeli, makale sonuna bibliyografya eklenmemelidir. Eser adı ve kısaltma yazımlarında İslam'ı ilimler için TDV İslam Ansiklopedisininin (DİA) ve TDK İmla Kılavuzunun yazım ve referans kuralları esas alınmalıdır.
7. Makale gönderim adresi: dinvetoplum@gmail.com
8. Makalelere telif ücreti ödenir.

YAYIN HAKKI

Copyright Act'e göre, yayınlanmak üzere kabul edilen yazıların her türlü yayın hakkı dergiyi yayınlayan kuruma aittir.

Bu dergide yayınlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Fikirlerden yayıncı ve editörler sorumlu tutulamaz. Din ve Toplum Dergisinde yayınlanan yazılar bilimsel amaçlarla (kaynak göstermek kaydıyla) özetleme ve alıntı yapılabilir.) Dergide yayınlanan yazı, şekil ve resimlerden yazarları ilan ve reklamlardan firmaları sorumludur.

Mehmet Ali GÜLDEMİR
Genel Başkan

Camilerde sunulan hutbe ve vaaz, Müslüman toplumu dini yönden bilgilendirmekle birlikte, manevi ve ahlaki değerlerin nesiller boyu aktarılmasında önemli bir etkidir.

Cami merkezli din eğitimi...

İslam dini, kendisini evrensel bir din olarak kabul eder. Dolayısıyla mesajının dünyadaki tüm insanlara ulaştırılmasını emretmektedir. Bu bağlamda tebliğ ve irşad Müslüman toplumların en başta gelen görevlerinden birisidir. Bununla beraber, Kur'an'a göre bu görevi herkes değil, ancak belli niteliklere sahip insanların yapması gerekmektedir. Bugün ülkemizde bu görev çoğunlukla din görevlileri tarafından camilerde yapılmaya çalışılmaktadır.

Günümüzde caminin hizmet alanları, hedef kitlesi, hizmetin verilmiş biçimi daha da genişlemiş ve zenginlik kazanmıştır. Cami eksensiz din hizmetlerini cami içi ve cami dışı olarak değerlendirmek mümkündür. Cami içi din hizmetlerinin merkezinde ibadetlerin yürütülmesi, Kur'an-ı Kerim ve temel dini bilgilerin öğretimi, yaz Kur'an Kursları, vaaz ve hutbeler, cami dersleri vardır.

Camilerde sunulan hutbe ve vaaz, Müslüman toplumu dini yönden bilgilendirmekle birlikte, manevi ve ahlaki değerlerin nesiller boyu aktarılmasında önemli bir etkidir. Modern hayatın ve medeniyetin beraberinde getirdiği bazı psikolojik problemlerden bunalan insanlar, huzuru ya mitolojik unsurlarda ya da camilerin manevi ortamında aramaktadır.

Hutbe ve vaaz yoluyla eğitim İslam eğitim geleneğinin köklü vasıtalarındandır. Ancak bu iki alan

da gelişen ve değişen şartlar ve imkanlar doğrultusunda gereğince bilime ve öğretime konu edilmiş değildir. Hutbe ve Vaaz hazırlama ve sunma konusunda teorik ve pratik bilimsel çalışma ve uygulama az olduğu gibi bunun eğitimi ve öğretimi de oldukça sınırlıdır.

Etkili ve verimli bir din görevlisi-cemaat iletişimi için, hem Kur'an'ın ve hadislerin, hem de çağdaş iletişim biliminin ortaya koyduğu ilke ve prensiplere dikkat etmek gerekir. Bunun için de başta tebliğci konumunda olan din görevlisinin, belli bazı özelliklere sahip olması gerekir. Diğer taraftan, sadece kaynak durumunda olan kişinin birtakım özelliklere sahip olması yetmez, iletişimin ikinci önemli boyutunu oluşturan cemaatin de iyi bir analizinin yapılması gerekir. Zira tıpatıp aynı özelliklere sahip evrensel bir dinleyici kitlesi bulmak neredeyse imkânsızdır. Bunun için de en belirgin olarak göze çarpan; hedef kitlenin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, dinleyici sayısı ve sosyal arka plan gibi, en azından daha kolay incelenebilecek olan bu özellikler göz önüne alınmalı ve o özelliklere göre hareket edilmelidir.

Din ve Toplum Dergisinin daha kaliteli daha verimli ve daha nitelikli nice sayılarla siz değerli okuyucularla buluşmasını diliyorum ve ümit ediyorum. Din ve Toplum Dergimizin okuyucuya ulaşmasında katkısı olan herkese teşekkür ediyorum.

Çami eksenli din hizmetleri ve *din görev(lileri)liliği*

Prof. Dr. Recai DOĞAN

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Din Bilimleri Bölümü

Cami eksenli yapılan hizmetlere, “din hizmet(ler)i” denir. Din ve hizmet kelimelerinden oluşan din hizmetindeki “Din”den maksat İslam’dır. Hizmet ise sözlükte “birinin işini görme veya birine yarayan bir işi yapma, görev, iş” gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin “bir kimsenin işini gönüllü olarak görme” anlamı da vardır. Bu anlamda din hizmeti, “insanların İslam dini çerçevesinde ihtiyacı olan ve onlar için yararlı olan işlerini gönüllü olarak yapmak” anla-

Kaliteli bir din hizmeti sunmak, din görevlisinin lisans seviyesinde istihdama yönelik olarak yetiştirilmesi ile doğru orantılıdır. Bu ise ilahiyat fakültelerinin istihdama yönelik olarak yapılandırılmalarıyla ilgili bir husustur.

mına gelir. Ancak dinin biri teorik (eğitim) diğeri de pratik (uygulama) boyutları dikkate alındığında din hizmetini, “insanlara inandıkları dinin öğretimi ve pratik hayata aktarılması konusunda verilen destek ve yardım amacıyla gerçekleştirilen faaliyetlerin bütünü” olarak tanımlamak mümkündür.

Kelime olarak “toplayan, bir araya getiren” anlamına gelen cami, İslam’da Hz. Peygamber’in Medine’de inşa ettiği Mescid-i Nebevi ile başlayarak

günümüze kadar başta ibadet olmak pedagojik, sosyal, kültürel, idari vb. pek çok hizmetin verildiği en önemli mekân olmuştur. Bunun yanı sıra misafirhane, elçilerin kabul mekânı, hastane, yardımlaşma merkezi olarak işlevler de yerine getirmiştir.

Cami, Hz. Peygamber’in vefatından sonra uzun bir süre sıralanan görevleri yerine getirmiştir. Hatta Hadis, Fıkıh, Tefsir, Kalam gibi islami disiplinler ile tıp ve astronomi gibi ilimlerin okutulduğu yerler olmuştur. İlk dönemlerde pek çok görevin yerine getirildiği caminin, zamanla bu fonksiyonlarının bir kısmının toplumsal gelişim ve değişime paralel olarak başka kurumlar tarafından yerine getirilmesiyle birlikte işlevlerinde daralma olmuştur. Ancak cami, ilk inşasından bugüne kadar daima ibadet, Kur’an ve dini bilgilerin eğitim-öğretimiyle irşat merkezi olma özelliğini her zaman sürdürmüştür.

Günümüzde caminin hizmet alanları, hedef kitlesi, hizmetin verilmiş biçimi yeniden genişlemiş ve zenginlik kazanmıştır. Cami eksenli din hizmetlerini cami içi ve cami dışı olarak değerlendirmek mümkündür. Cami içi din hizmetlerinin merkezinde ibadetlerin yürütülmesi, Kur’an-ı Kerim ve temel dini bilgilerin öğretimi, yaz Kur’an Kursları, vaaz ve hutbeler, cami dersleri vardır. Cami dışı din

Camiler Hz. Peygamber'in Medine'de inşa ettiği Mescid-i Nebevi ile başlayarak günümüze kadar başta ibadet olmak üzere pedagojik, sosyal, kültürel, idari vb. pek çok hizmetin verildiği en önemli mekân olmuştur.

hizmetleri ise Kur'an kursları, hastaneler, hapishaneler, çocuk ve yaşlı bakım evleri, dini yayınlar (kitap, gazete, dergi, film, TV, internet vb.), konferanslar ve seminerler, hac ve umre hizmetleri, dini merasimler (mevlit, sünnet, nikah, düğün, cenaze, doğum vb.)

olarak sıralanabilir. Kaldı ki cenaze namazının kılınması, mübarek gün ve gecelerde mevlit okunması gibi cami dışı kabul edilen bazı hizmetler de bir yönüyle cami ile ilişkilidir. Çünkü bu hizmetlerin bir kısmı bir yönüyle camide ve cami görevlileri tarafından yerine getirilmektedir.

Cami eksenli din hizmetlerinin amacına ulaşmasında hizmeti alan hedef kitlenin özellikleri de önemlidir. Bu hizmetlerden yararlanan hedef kitlenin homojen olmadığı açıktır. Hizmeti alanlar, çok farklı kabiliyetlere, istidatlara, ihtiyaçlara, farklı özgeçmiş, farklı coğrafi bölge mensubiyetine, farklı öğrenme yeteneklerine, farklı yaş gruplarına sahiptir. Hutbe, vaaz, konferans, yazılı ve görsel basın yoluyla olmak üzere gerçekleştirilme vasıtaları da çeşitlilik göstermektedir.

Cami eksenli din hizmetlerinin gerçekleştirilme alanları, biçimleri ve hedef kitlesi dikkate alındığın-

da amaçlarının da bir o kadar çeşitlilik göstereceği açıktır. Bu çerçevede, cami eksenli din hizmetlerinin en genel anlamda amacı; süreklilik ve işlevsellik ilkesine uygun olarak hayat boyu eğitim felsefesi ve gönüllülük çerçevesinde ihtiyaç bildirenlere uygun metotları ve iletişim imkânlarını kullanmak suretiyle;

- İbadetlerini usulüne uygun olarak yerine getirebilmelerine yardımcı olmak,
- İslam dininin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'i doğru ve usulüne uygun öğrenebilmelerini sağlamak,
- İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları konusunda aydınlatmak,
- İslam dininin getirdiği erdem ve değerleri, insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark ettirmek,
- Dini bilgiler, duygular ve bece-

riler kazandırarak hayatın dini boyutuyla başa çıkabilmelerinde yardımcı olmak,

- Batıl inanç ve hurafelerden arındırarak inanç, ibadet ve yaşantılarını sağlıklı bir şekilde yapılandırmalarına yardımcı olmak,
- Dini ve ahlaki problemlerin çözümünde yardımda bulunmak, rehberlik ve dini danışmanlık yapmak ve öğrendikleri değerlerden yardım alarak kendi çözümlerini üretebilmelerini sağlamak,
- Kur'an-ı Kerim'i tefsir ve meallerinden okuma alışkanlığı kazandırabilmelerini sağlamak,
- Kültürlerarası etkileşimin hızlandığı günümüzde, barış kültürünün geliştirilmesi ve hoşgörü ortamının oluşturulmasında İslam dininin değerlerini yorumlayarak katkıda bulunabilmelerine yardımcı olmaktır.

Ülkemizde din hizmetlerini yürütme görevi, Anayasa'nın, "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir." maddesiyle (136) Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir.

Başkanlık Anayasa ve Kanunla kendisine verilen yüklenen görev,

yetki ve sorumlulukları merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatında görev alan din hizmetleri personeliyle yerine getirmeye çalışmaktadır. Başkanlık Makamı, Diyanet İşleri Başkanı, üç başkan yardımcısı ve Başkanlık müşavirliklerinden oluşmaktadır. Başkanlık, hizmet ve faaliyetlerini iki sürekli kurul, on dört hizmet birimi ve bu birimlere bağlı otuz beş daire başkanlığı ile yerine getirmektedir. Başkanlık merkezde, yaklaşık 1200 kadar personelle hizmet vermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatı, il ve ilçe müftülükleri ile doğrudan başkanlığa bağlı dinî yüksek ihtisas merkezleri ve eğitim merkezlerinden oluşmaktadır. Müftülükler; illerde il müftülüğü, ilçelerde ilçe müftülüğü olarak teşkilatlanmıştır. İl ve ilçe müftülüklerinde; il ve ilçe müftüsü, müftü yardımcısı, baş vaiz, uzman vaiz, vaiz, şube müdürü, Kur'an kursu müdürü, murakıp, uzman, şef, Kur'an kursu baş öğreticisi, Kur'an kursu uzman öğreticisi, Kur'an kursu öğreticisi, başimam-hatip, uzman imam-hatip, baş müezzin, müezzin-kayyım ve çeşitli unvanlardaki diğer personel istihdam edilmektedir. Başkanlık personelinin hizmette etkinliğini ve verimliliğini artırmak, yeni görevlere intibaklarını sağlamak ve onları daha üst görevlere hazırlamak amacıyla; 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 216. maddesi gereğince, Başkanlığa bağlı 3 dini yüksek ihtisas ve 16 eğitim mer-

Din görevliliği, dinî prensiplerin düşünce, duygu ve davranış olarak benimsenip bunların gerektirdiği biçimde yaşamayı öngörür. Yani düşünce, duygu ve davranış bakımından tutarlı olmayı ifade eder.

Din görevliliğinin manevî yönü, din hizmeti sunmanın din görevlisine manevî bir haz sağlamasıdır. Din hizmetini yerine getiren din görevlisinin içinde olumlu duygular uyanmalıdır.

kezi müdürlüğü ile hizmet içi eğitim faaliyetlerini yürütmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı taşrada yaklaşık 110.000 personeliyle din hizmeti vermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı yurt dışı teşkilatı ise vatandaş ve soydaşlarımızın bulunduğu ülkelerde

Büyükelçiliklerimiz nezdinde din hizmetleri müşavirlikleri, başkonsolosluklarımız nezdinde de din hizmetleri ataşelikleri ile bunlara bağlı olarak görev yapan din görevlilerinden ve müşavirlik ve ataşelik birimleri bulunmayan bazı ülkelerde ise geçici din görevlilerinden oluşmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasa ve kanunda ifadesini bulan "Laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek", temel politika ve önceliğidir. Bu çerçevede Başkanlık;

- Din hizmetlerini yurt içinde ve yurt dışında yaşayan vatandaş, dındaş ve soydaşlarımıza daha

yaygın ve daha etkin bir şekilde sunmaya,

- Nitelikli din görevlisi sayısını artırarak daha kaliteli din hizmeti sunmaya,
- Camiler, Kur'an kursları ve eğitim merkezlerini modern yapılara kavuşturmaya,
- Camileri müşterilatiyla birlikte bayanlar ve özürülüler de dikkate alınarak, vatandaşlarımızın tüm dinî ihtiyaçlarını karşılayacak merkezler ve külliyeler haline getirmek suretiyle bu yerlere olan ilgiyi artırmaya,
- Dinî yayın çeşidini, kalitesini ve sayısını artırmaya,
- Müftülüklerde kurulan Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının sayısını artırarak, ailelere yönelik din hizmetlerini daha da yaygınlaştırmaya,
- Cami dışı din hizmetlerine ağırlık vermeye,
- Toplumsal sorunların çözümünde etkin rol almaya,
- Din hizmetlerinde sesli, yazılı ve görsel medya ile diğer iletişim araçlarından azamî derecede yararlanmaya,
- İslam dininin terörle ilişkilendirilmesi, imajının olumsuz gösterilmesi çabaları karşısında, İslam dininin doğru anlaşılmasını ve dünya kamuoyunun sağlıklı bilgilendirilmesini sağlayabilmek için gayret göstermeye,

- Merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatlarında görevli personelle iletişimi daha da geliştirmeye öncelik vermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşundan itibaren din hizmetlerini yerine getirebilmek için sahip olduğu imkânlar ölçüsünde gayret gösterdiği açıktır. Özellikle 1950'den sonra giderek hizmetin alanını, hedef kitlesini, vasıtalarını genişlettiği, hizmetin kalitesini artırdığı da verilerden anlaşılmaktadır. Bu kadar büyük bir kurumun din hizmetlerinin sunulmasında da birtakım problemlerle karşı karşıya olması da doğaldır. Çünkü hemen hiçbir teşkilat Diyanet İşleri Başkanlığı kadar görev alanı, hitap ettiği hedef kitle, hizmetin verilmiş vasıtaları açısından farklılık göstermez.

Diyanet İşleri Başkanlığı, yetki, görev ve sorumluluğunda olan din hizmetlerini Başkanından müf-tüsüne, imam-hatibinden vaizine kadar pek çok personeliyle yerine getirmektedir. Dolayısıyla bu hizmetlerin aksamadan belli bir organizasyon dahilinde, sürdürülebilir ve kaliteli olarak verilmesinde teşkilatın her bir çalışanı önemlidir. Ancak Başkanlığın yerine getirmekle görevli olduğu din hizmetleri doğal olarak cami eksensidir. Günümüzde bu din hizmetlerini yerine getiren kişilere "din görevlisi" unvanı verilmektedir. Bu bağlamda Başkanlık, cami içi ve cami dışı din hizmetlerini -yeni bazı

Fotoğraf: Servet ÇINAR

kadrolara sahip olmakla beraber imam-hatipler, müezzinler, vaiz(e)ler, Kur'an kursu öğreticileri aracılığıyla sürdürmektedir. Osmanlı döneminde din görevlilerine "hademe-i hayrat" tabiri kullanılırdı. Ülkemizde din görevlisi tabiri sadece Diyanet İşleri Başkanlığında görev yapanlar için kullanılmakta ve din görevlilerine devlet memuru sıfatı verilmektedir. Böylece bu hizmeti yerine getirmenin özel bir meslek olduğu kabul edilmektedir.

Her meslek rolünde olduğu gibi din görevliliği rolünün de çeşitli boyutlarından bahsedilebilir. Bunlar maddî, sosyal, manevî ve zihnî boyutlardır. Din görevliliği-

Din görevliliğinin sosyal yönü vardır ve din hizmetini toplum için yerine getirmektedir, bu rolünü yerine getirebilmesi, iletişimin dengeli kurulabilmesi için insanlarla ilişkilerin sağlıklı kurulması önemlidir.

nin **maddî yönü** din görevlisinin yaptığı hizmet karşılığı bir ücret, maaş almasıdır. Elbette din görevlisi sadece maaş almak için bu hizmeti yapmamaktadır. Başka bir ifadeyle maaş almak öncelikli hedefi ve değeri değildir. Din görevlisi sadece maaş için görevini yaparsa bu işte bir dengesizlik söz konusudur. Din görevliliği rolünün maddî yönü bakımından dengesizlik, toplumda rolün karşılığı olan maddî imkânın azlığı ya da yokluğu açısından verilen statü farkından kaynaklanmaktadır. Genelde statüleri belirleyen semboller bugün maddî değerlere dayandırılmaktadır. Toplumda çok kazandıran ve prestij sağlayan roller ayrıcalıklı statüleri belirlemektedir. Maddî varlıklara sahip olmak, çeşitli unvanlar ve politik güçler statü kazanma açısından önemli kriterler olmuştur. Din görevlisinin aldığı ücret belirli bir statüyü elde etmek için elverişli değildir. Yalnız din görevlisinin değil aynı ücreti alan diğer meslek rollerini temsil edenler için de aynı şey söylenebilir. Ancak maddî varlık sahibi olmak, pahalı elbise ve eşyalara sahip olmak, makam ve mevki sahibi olmak insan kişiliğindeki temel unsurlarla doğrudan ilişkili değildir. Bunların kullanılış biçimi kişiliğin temel unsurları ile bağlantılıdır. Din görevlisi kişiliğini sağlam temeller üzerine inşa ettiği insanlarla ilişkilerini iyi düzenleyebildiği, prensiplerine bağlı kaldığı ve değerlerine

sahip olduğunu gösterebildiği zaman uzun vadede de olsa toplum içinde lâıyk olduğu statüyü elde edebilecek ve hizmette verimliliği artabilecektir.

Din görevliliği, dinî prensiplerin düşünce, duygu ve davranış olarak benimsenip bunların gerektirdiği biçimde yaşamayı öngörür. Yani düşünce, duygu ve davranış bakımından tutarlı olmayı ifade eder. Din görevliliği, insanın iç dünyasında inandığı, doğru ve güzel kabul ettiği ilkelerin yerleşmesi ve davranışlarını bunların yönlendirmesi gerekir. Ayrıca inandığı Allah ile ilişkisini mümkün olduğu kadar samimi duygularla donatıp sorumluluk duymayı gerektirir. Din görevliliği, sorumluluk duygusuyla diğer insanlarla ilişkileri düzenlemek ve empatik bir yönelimle onlara hizmet etmek ve her şeyi di-

Diyanet İşleri Başkanlığı yurt dışı teşkilatı vatandaş ve soydaşlarımızın bulunduğu ülkelerde, Din hizmetlerini daha yaygın ve daha etkin bir şekilde sunmaya öncelik vermektedir.

ğer insanlarla gönüllü olarak paylaşmak demektir. İnsanın özsaygısı varsa, insanlara saygı gösteriyorsa insanlar da ona saygı gösterir ve ciddiye alırlar. Din görevlisi diğer insanlardan saygı görmek istiyorsa öncelikle kendisinin onlara saygı duyması ve bunu davranışlarında göstermesi gerekir.

Din görevliliğinin **sosyal yönü** vardır. Çünkü, din görevlisi din hizmetini toplum için yerine getirmektedir. Bu görevini yerine getirirken daima insanlarla beraberdir. Bu süreçte onları etkilemekte onlardan da etkilenmektedir. Din görevlisinin bu rolünü yerine getirebilmesi, iletişimin dengeli kurulabilmesi için insanlarla ilişkilerin sağlıklı kurulması önemlidir. Sosyal yönünün dengeli olması din görevlisine daha iyi bir statü kazandırabilir. Bu yönün dengeli olabilmesi insanlar arası ilişkiler konusunda eğitim görmeyi ve beceri kazanmayı gerektirir. Sosyalilik, küçük yaşlardan itibaren kazanılması gereken bir özelliktir. Kişilik açısından çekingen ve içedönük olanlar bile eğitimle ve çevresindekilerin yardımıyla toplumdaki diğer insanlarla olan ilişkilerini geliştirebilirler. Çocukluktan yetişkinliğe geçen bu tip, yani içedönük, kişiler de kendi çabalarıyla sosyal yönlerini geliştirebilirler. Bunun için kişinin öncelikle kendine güven duygusunu kazanması ve bu duyguyu canlı tutması gerekir. Din görevlisi, toplumdaki insanlarla hangi zihniyette olduk-

larına bakmaksızın onlara faydalı olabilmek amacıyla ilişki kurmak durumundadır. İnsanlara yakın ilgi gösterip belli ölçüler içinde onlarla ilişki kurup değer ölçüsü olarak kabul ettiği ilkeler konusunda tutarlı davrandığı zaman toplumda takdir edilen bir statü elde etmesi kaçınılmazdır.

Din görevliliğinin **manevî yönü**, din hizmeti sunmanın din görevlisine manevî bir haz sağlamasıdır. Din hizmetini yerine getiren din görevlisinin içinde olumlu duygular uyanmalıdır. Din görevlisi sunduğu hizmetin insanlara yararı olduğuna inandığı ve bu konuda bir katkıda bulunduğundan huzurlu ve mutlu olmalıdır. Eğer süreçte olumlu duyguları gerektiği yoğunlukta yaşamıyorsa yine bir dengesizlik ortaya çıkabilir. Manevî yöndeki denge, temsil edilen role uygun davranış ve uygulamaları yapıp olumlu sonuçlarının görüldüğü zaman sevinmek, memnun olmak, mutlu ve huzurlu olmak demektir. Buna göre din görevlisi bu rolün gerektirdiği tutum ve davranışları sergilerken kendisinde hem Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olarak bir huzur ve mutluluk duygusu içinde hem de insanlara faydalı olmanın coşkusunu yoğun olarak hissedebilmelidir. Bu hizmeti sunmakla hayatına daha fazla anlam kazandırdığını fark edip mutlu olabilmelidir. Bu duygular, onun için hizmete daha azim ve şevkle devam etmede itici bir güç olur.

Din görevliliğinin **zihinsel yönü** ise din görevlisinin din hizmetinin topluma en iyi şekilde sunulması konusunda düşünmek, araştırmak, incelemek yani bu konuda bilgi ve beceri kazanmasıdır. Bunun kazanılması da belli bir eğitim görmeyi ve tecrübe edinmeyi gerektirir. Bu konudaki eğitim ve tecrübe eksikliği yine dengesizliğe yol açacaktır. Zihinsel olarak dengeli olmak, temsil edilen rolün gerektirdiği bilgi ve bilinci geliştirmekle mümkündür. Din görevlisinin de öncelikle din konusunda ve ikinci olarak insan ve toplum konusunda bilgilenmesi gerekir. İşte din görevliliği rolünün gerektiği gibi temsil edilebilmesi için bu yönlerinin birbirleriyle dengeli halde bulunması gerekmektedir. Çeşitli problemler yukarıda belirtilen boyutların dengesizliğinden ve eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Din görevliliğiyle ilgili yukarıda sayılan boyutlar mesleğin icrası esnasında sahip olunması gereken birbiriyle ilişkili ve çok önemli yönlerdir. Ancak bu boyutların bir denge içinde sürdürülmesi mesleğe girmeden önce alınacak meslek öncesi eğitimle yakından ilişkilidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yapan din görevlilerinin yaklaşık %10luk kısmı dört yıllık dini yüksek öğretim mezunlarındandır. Elbette son yıllarda İlahiyat Önlisans, İlahiyat Lisans Tamamlama veya diğer lisans ya da önlisans programlarından mezun olanların sayıları da yük-

selmiştir. Fakat problem sayıların yükselmesinde de değildir. Asıl problem din görevliliğinin gerektirdiği hizmetten ne anlaşıldığı ve bu hizmeti yerine getirecek kişinin hangi bilgi, beceri, tutum ve davranışlara sahip olması ve bunları elde edebilmesi için nasıl bir eğitim sürecinden geçmesi gerektiğidir. Cevaplanması gereken temel soru budur. Çünkü hali hazırda din görevliliği yapan kişilerle yapılan pek çok bilimsel çalışmanın veri ve sonuçlarından anlaşılmaktadır ki din hizmeti sürecinde karşılaşılan pek çok problemin aslında altında meslek öncesi alınan eğitimin niteliği ile yapılan görevin gerektirdiği rol ve davranışlar arasındaki fark vardır.

Din hizmetini zorlaştıran ve engelleyen problemler ve sebepleri konusunda yapılan bilimsel çalışmalara göre, süreçteki problemleri; din görevlisinin meslek seçimindeki motivasyonu, kişilik özellikleri, iletişim ve mesleki formasyonla ilgili problemler olarak sınıflandırmak mümkündür. Ancak bu sınıflamada en önemli problem alanı olarak mesleki formasyonla ilgili problemler ön plana çıkmaktadır. Çünkü din görevlisinin yerine getirdiği hutbe, vaaz, Kur'an-ı Kerim ve dini bilgiler öğretimi vb. ile ilgili yapılan çalışmalardan çıkan sonuç, bu hizmetlerin kalitesinin din görevlisinin mesleki yeterliliği başka bir ifadeyle mesleki formasyonu ile ilişkili olmasıdır.

Burada cevaplandırılması gereken bir soru da din görevliliğinin gerektirdiği yeterliklerin neler olduğudur. Tarihi süreç incelendiğinde din görevlisinin sahip olması gereken ve beklenen yeterlikler her dönemde var olmuştur. Her dönemde din görevlisinde olması istenen yeterlikler o dönemin toplum yapısı, ihtiyaçları vb. çerçevesinde teamül veya yazılı olarak belirlenmiş ve din görevlisinde belirli şekil ve yollarla bu yeterliklerin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu yeterliklere sahip olanların ise din hizmeti yapmasına izin verilmiştir. Eskiden bu iş genel çerçevesi itibarıyla Meşihat tarafından yapılmış ve denetlenmiştir.

Cenaze namazının kılınması, mübarek gün ve gecelerde mevlit okunması gibi cami dışı kabul edilen bazı hizmetler de bir yönüyle cami ile ilişkilidir. Çünkü bu hizmetlerin bir kısmı bir yönüyle camide ve cami görevlileri tarafından yerine getirilmektedir.

Fotoğraf: Mustafa DEMİRBAŞ

Mesleki formasyon bir mesleği verimli bir şekilde yerine getirebilmek ve temsil edebilmek için gerekli bilgi, beceri ve tutumlara yani yeterliklere sahip olmak ve bunun için belli bir eğitim sürecinden geçmektir. Zaten ülkemizde de din görevlisi olabilmek için belli eğitim kademelerinden geçme şartı aranmaktadır. Din görevliliği sadece namaz kıldırmak, vaaz etmek, hutbe vermek Kur'an öğretmek, dua etmek, cenaze yıkamak vb. anlaşılabilir sayılanları yerine getirmek söylenildiği kadar kolay değildir. Kur'an-ı Kerim'i düzgün ve kurallarına uygun doğru bir şekilde okuyabilmek bile ciddi bir eğitim süreci gerektirir. Hutbe ve vaaz vermek için farklı bilgi ve beceriler lazımdır. İnsanlara liderlik yapmak, onların problemlerini dinlemek, çözüm önerilerinde bulunmak vb. ise çok daha farklı özelliklere sahip olmayı zorunlu kılar. Onun için din görevliliği alan, genel kültür ve insan bilimleri, pedagojik formasyon bilgi ve becerisi gerektiren bir meslektir. Din görevlisinin mesleğini temsil gücü/mesleki formasyonu konusunda yapılan araştırmalar da din görevlisinin, mezun olduğu kurumlarda yeterli mesleki formasyon kazandırılmadığı, özellikle uygulamalar açısından yeterli bilgi ve becerinin verilmemesinden dolayı mezun olup görev aldığı anda kendisini mesleki bakımdan yetersiz hissettiğini ve din hizmetinde verimli olamadığını göstermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan din hizmetleri personelinin sahip olması gereken yeterlikleri 2014 yılında belirlenmiştir. Başkanlık, personeline bu yeterlikleri kazandırmak için kısa ve uzun süreli hizmet içi eğitimler vermektedir. Ancak Başkanlığın belirlediği yeterlikler incelendiğinde bunların hizmet içinde değil hizmet öncesinde kazandırılması gereken yeterlikler olduğu hemen anlaşılır. Hazırlanan din hizmetleri personelinin yeterlikleri üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar, Genel Kültür Yeterlikleri, Temel Yeterlikler, Özel Yeterliklerdir. Genel kültür yeterlikleri din hizmetlerini yürüten tüm personelin sahip olması gerekli ortak bilgi, beceri ve yetkinliklerdir. Temel yeterlikler, İslam ilimleriyle ve din hizmetleri ile ilgili temel nitelikteki bilgi, beceri ve yetkinliklerdir. Özel Yeterlikler ise icra edilen meslek alanı ile ilgili kişide bulunması istenen bilgi, beceri ve yetkinliklerdir ve her görev alanı için ayrı ayrı belirlenmiştir. Bir de kariyer basamakları dikkate alındığında işin boyutu daha da farklılaşmaktadır. Meselenin önemini fark edilebilmesi için aşağıdaki bir örnek olarak İmam-Hatip Yeterlikleri verilmiştir.

İmam-Hatip Yeterlikleri

a. Temel Yeterlikleri

1. Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun okur.
2. Yasin, Mülk, Rahman ve Nebe sureleriyle Buruc'dan Nâs'a ka-

dar olan sureleri, Bakara Suresi 1-5, 255, 285-286, Haşr Suresi 20-24. ayetleri ezbere okur.

3. Kur'an-ı Kerim'den ezbere okuduğu sure ve ayetlerin anlamlarını bilir.
4. Tecvit kurallarını örneklerle açıklar.
5. Kur'an-ı Kerim'le ilgili temel kavramları açıklar.
6. Kur'an-ı Kerim'in temel özelliklerini ve ana konularını açıklar.
7. Belli başlı Türkçe meal, tefsir, hadis, itikat, ibadet, siyer ve İslam tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanır.
8. İtikat, ibadet, ahlak ve siyerle ilgili dinî kavramların anlamlarını açıklar.
9. İtikadî ve fikhî mezhepleri ana hatlarıyla açıklar.
10. İslam inanç, ibadet ve ahlakının temel esas ve ilkelerini açıklar.
11. İnanç-ibadet-ahlak ilişkisini açıklar.
12. Hz. Peygamberin hayatını ana hatlarıyla açıklar.
13. Hz. Peygamberin söz, tutum ve davranışlarından örnekler verir.
14. Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurar.
15. Yaşayan dünya dinlerini ana hatlarıyla açıklar.

b. Özel Yeterlikleri

1. Namazları usulüne uygun kıldırır.
2. İlkelerine uygun hutbe ve vaaz sunar.

3. Vaaz ve hutbelerin muhatap kitle üzerindeki etkililik düzeyini değerlendirir.
4. Cenaze ile ilgili dinî görevleri usulüne uygun yapar.
5. Yapılması mutad olan duaları (nişan, nikâh, hatim, yemek, yağmur, açılış, vb.) usulüne uygun yapar.
6. Din hizmetlerinde hedef kitleye uygun rehberlik ve dini danışmanlık ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.
7. Önemli gün ve gecelerde program düzenler.
8. Mesleğiyle ilgili gelişmeleri ve yayınları takip eder.
9. Kişisel ve mesleki gelişimine katkıda bulunacak bilimsel ve kültürel etkinliklere katılır.
10. Hedef kitlenin (çocuk, ergen, yetişkin) gelişim ve öğrenme özelliklerini açıklar.
11. Hedef kitlenin (çocuk, ergen, yetişkin) ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini tespit eder.
12. Kur'an'ı Kerim'i yüzünden ve ezberden öğrenme-öğretme strateji, ilke ve yöntemlerini uygular.
13. Yaygın din eğitim ve öğretimi süreçlerini temel özellikleriyle açıklar.
14. Yaygın din eğitiminde kullanılan strateji, yöntem ve teknikleri uygular.
15. Uyguladığı eğitim programlarının temel özelliklerini (amaçla-
- rını, ilkelerini, uygulama süreçlerini vb.) açıklar.
16. Öğrenenlerin özelliklerine uygun araç-gereç ve öğrenme-öğretme materyalleri kullanır.
17. Öğrenenlerin kendilerini fiziki ve psikolojik açıdan rahat ve güvende hissetmelerini sağlayacak olumlu bir öğrenme ortamı oluşturur.
18. Zamanı etkili ve verimli kullanır.
19. Gerçekleştirdiği din hizmetlerinin etkililiğini değerlendirir.
20. Caminin bulunduğu çevrenin sosyo-ekonomik, dini ve kültürel özelliklerini açıklar.
21. Sosyal iletişim becerisine sahiptir.
22. Sahip olduğu bilgi, beceri, görgü ve aile hayatı ile çevresine örneklik eder.

Uzman İmam-Hatip ile baş İmam-Hatip'in yeterlikleri ise daha üst bilgi, beceri ve yetkinlik gerektiren yeterliklerdir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yerine getirilen din hizmetlerinin niteliği ile ilgili olumlu olumsuz pek çok şey söylenebilir. Bu hizmetlerin daha verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için yönetiminden uygulanan programlara kadar birçok önerilerde yapılabilir. Bunlar elbette önemli katkılarıdır. Ancak din hizmetlerinde ortaya çıkan problemlerin veya hizmetteki kalite sorunlarının önemli bir kısmı bizzat hizmeti gerçekleştiren din görevlisinin

mesleki formasyonu ile ilgilidir. Sahada olan ve toplumla iç içe olan din görevlisidir. Bugünün din görevlisi dünün din görevlisinden daha az bilgili değildir. Ancak geçmişin toplumu kapalı toplumdur. Din görevlisinin toplumdaki yeri ve statüsü çok güçlüydü. Bugünün toplumu ise açık toplumdur. Artık insanların önemli bir kısmı büyük şehirlerde yaşıyor. Eğitim seviyesi ve ekonomik durumu eskisine oranla daha iyidir. Bilgiye ulaşma, eleştirme vb. becerileri yüksektir. İlgi, ihtiyaç ve beklentileri geçmişinden insanından çok farklı ve kapsamlıdır. Dolayısıyla bugünün din görevlisinin geçmiştekenden daha farklı sahip olması gereken bilgi ve becerilere ihtiyacı olduğu açıktır.

Din görevlisinin bugün kendisinden beklenen rol ve davranışları yerine getirebilmesi, din görevliliği mesleğini en iyi şekilde temsil edebilmesi rolünün maddi, sosyal, tarihi, kendini geliştirme ve manevi yönlerinin yanı sıra mesleğe girmeden alacağı hizmet öncesi eğitimle yakından ilişkilidir. Bugün yüksek din öğretimi veren lisans programlarından mezun olan öğrencilerin görev yapabilecekleri temelde iki kurum vardır. Bunlardan biri Milli Eğitim Bakanlığı diğeri ise Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Her iki kurumda öğretimi yapılan, hizmet verilen İslam dinidir. Ancak her iki kurumun amacı, buradaki hedef kitlenin özellikleri, beklentileri vb. birbirinden farklıdır. Bu kurumlarda görev yapacakların farklı

mesleki formasyona sahip olmaları doğaldır ve beklenen ve olması gereken de budur. Dolayısıyla yüksek din öğretimi veren fakültele- rin, bu iki kurumun mezunlarından beklediği yeterliklere sahip olma- sını beklemeleri doğaldır.

Yapılan bilimsel çalışmalar, ilahiyat ve islami ilimler fakülte- lerinden mezun olan öğrencilerin önemli bir kısmının Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev aldıkları za- man kendilerinden beklenen göre- vi tam olarak yerine getiremedik- lerini, yetersizlik hissine kapıldık- larını ortaya koymaktadır. Bunun sebebi aldıkları eğitimin kötü ol- masından daha çok istihdam ala- nına yönelik olmamasından kay- naklanmaktadır. Mezunlar islami disiplinlerle ilgili pek çok bilgiyi ediniyorlar. Ancak bu bilginin niçin, nerede, ne zaman, nasıl, ne kadar kullanılacağı konusunda ciddi bir teorik ve özellikle de uygulamalı bir eğitim sürecinden geçmemek- tedirler. Bilmek, iyi anlatmak, yerli yerinde kullanmak anlamına gel- mez. Bunu da öğrenmek hem de uygulamalı olarak öğrenmek ge- rekir.

Sonuç olarak artık kaliteli bir din hizmeti sunmak, din görevli- sinin lisans seviyesinde istihdama yönelik olarak yetiştirilmesi ile doğru orantılıdır. Bu ise ilahiyat fakültelerinin istihdama yönelik olarak yapılandırılmalarıyla ilgili bir husustur. Bu yapılanmanın na- sıl olması gerektiği ise uzmanla- rının çalışmaları ile netleşecektir. Ancak artık açık olan ve neredeyse

bu hususla ilgilenen herkesin ya- zıp söylediği bir an önce bu işin geciktirilmeden uygulamaya ko- nulmasıdır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akın, A. (2008). Cami İçi Din Hizmetleri. 1. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007). Ankara: DİB Yayınları, 246-258.
- Altaş, N. (1999). Hastanelerde Dini Da- nışmanlık Hizmetleri. Ankara Üni- versitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 39, 599-659.
- Altındaş, R. (2008). Cami Odaklı İrşad Hizmetlerinin Niteliği Nasıl Artırılabilir?. 1. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007). Ankara: DİB Yayınları, 233- 244.
- Aşıkoğlu, N. Y. (2004). Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlilikler Üzerine. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 8 (2), 17-24.
- Aşıkoğlu, Y. N. (2008). Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dinî Danışmanlık. 1. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007). Ankara: DİB Yayınları, 543-549.
- Buyrukçu, R. (1995). Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü. Ankara: Tür- kiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Certel, H. (2008). Dinî İletişim İlişkisi ve Dinî İletişim Engelleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakül- tesi Dergisi. 21, 127-158.
- Cirit, H. (2008). Dinî Hitabetin Kavramsal Çerçevesi ve Günümüze Yansımaları. 1. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007). Ankara: DİB Yayınları, 441- 467.
- Din Hizmetleri Raporu 2013 (2014). An- kara: DİB Din Hizmetleri Genel Mü- dürlüğü.
- Din Hizmetleri Raporu 2018 (2019). An- kara: DİB Din Hizmetleri Genel Mü- dürlüğü.
- Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim (2018). (Ed. Doğan, R. Ege, R.), Anka- ra: Grafiker Yayınları.

Keyifli, Ş. (1997). Urfa ve Yöresinde Yay- gın Din Eğitimi (İmamların Mesleki imkanları ve Problemleriyle İlgili Alan Araştırması). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü- sü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Köyle, M. (2003). Dinî İletişimde Hedef Kitle Sorunu. Değerler Eğitimi Der- gisi. 1 (1), 111-138.

Macit, Y. (2008). Din Hizmetlerinde Sözlü ve Sözsüz İletişim. 1. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007). An- kara: DİB Yayınları, 360-391.

Macit, Y. (2008). Dinî İletişimi Olumsuz Etkileyen Faktörler. Marife Dergisi. 2, 87-100.

Onay, A., (2006). Cami Eksenli Din Hiz- metleri. Değerler Eğitimi Dergisi, 4 (12), 149-175.

Önder, M. (2016). Camilerde Sunulan Hizmetlerin Rehberlik ve İletişim Açısından Değerlendirilmesi. Inter- national Journal of Social Science. 44 (2), 233-248.

Önkal, A. (1995). İrşad Vasıtası Olarak Hutbe. I. Din Şûrası Tebliğ ve Müza- kereleri 1-5 Kasım 1993. Ankara: Di- yanet İşleri Başkanlığı, 145-163.

Özdemir, Ş. (2007). Müftülerin Gözüyle Din Hizmetleri. İstanbul: Dem Yay.

Selçuk, M. (1991). Dinî Hitabet Uygula- malarımız. İslâmî Araştırmalar Der- gisi. 5 (3), 165-174.

Selçuk, M. (2003). Din Hizmetlerinde Halkla İlişkiler. (Ed. Tosun, C.). Eskişe- hir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tosun, C. (1993). Din ve Kimlik. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yavuzer, H. (2006). Çağdaş Din Hizme- ti ve Diyanet İşleri Başkanlığı, Dini Otorite ve Teşkilatların Sosyolojik Analizi. Kayseri: Laçın Yayınları.

Yılmaz, H. (2005). Camilerin Eğitim Fonk- siyonu. İstanbul: Dem Yayınları.

Yılmaz, Y. (2008). Türkiye'de Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinin Yeniden Düzenlen- mesi İle İlgili Öneriler. 1. Din Hizmet- leri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007). Ankara: DİB Yayınları, 647-656

*Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Bilimleri Bölümü
recai.dogan@manas.edu.kg

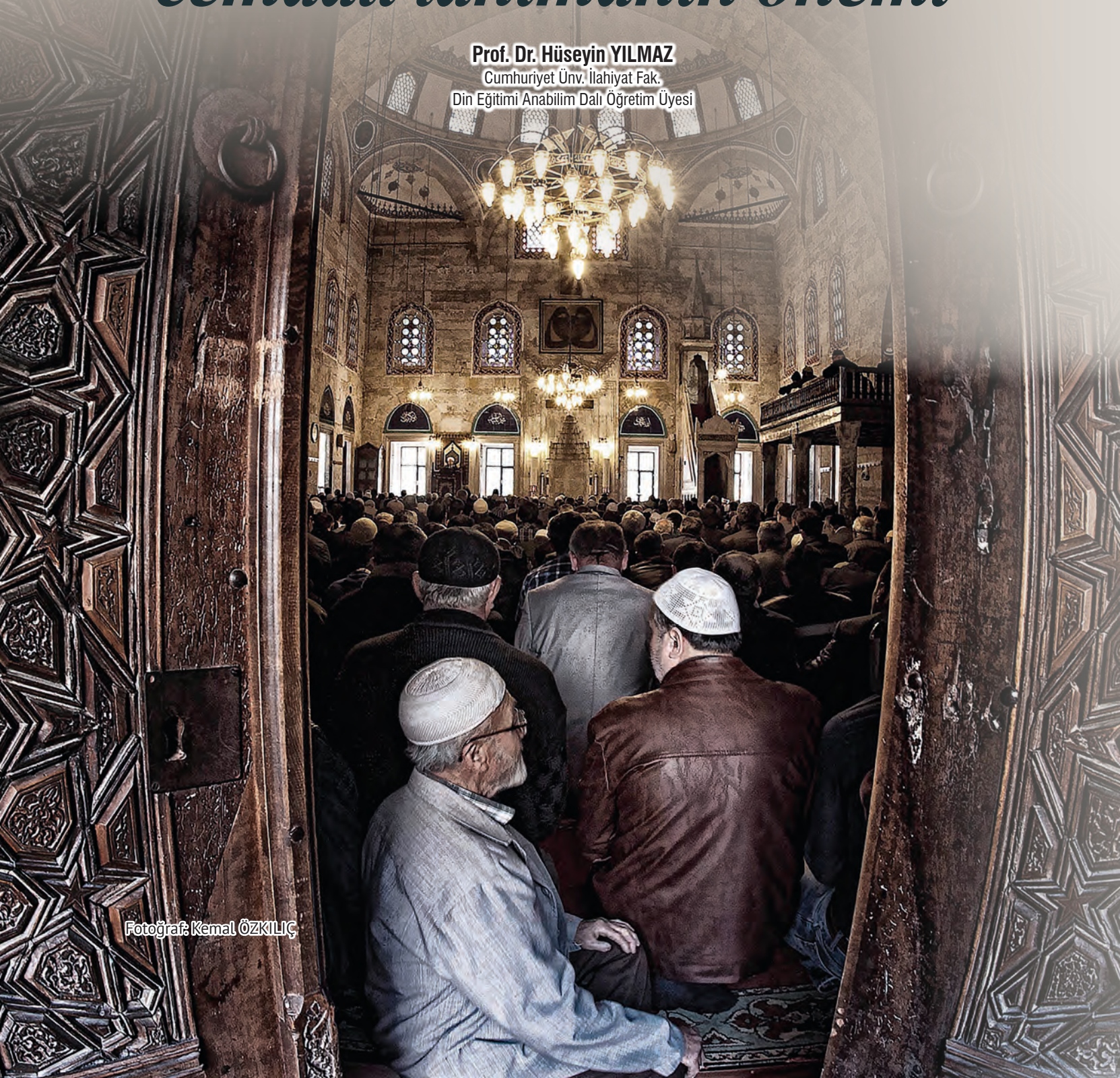
Hutbeler ve vaazlar **hazırlayıp sunmada** *cemaati tanımanın önemi*

Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Cumhuriyet Ün. İlahiyat Fak.

Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Fotoğraf: Kemal ÖZKILIÇ

1. Hutbe ve Vaaz

Cuma ya da bayram namazlarında cemaati dini konularda bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve dinin ilkelerini yaşamaya özendirmek için imam-hatipler tarafından minber denilen basamaklı yükseltiden sunulan konuşmaya hutbe denir. Hutbede bazı Arapça duaların okunması yanında, dinleyicilerin anlayacağı dilde kısa, öz ama etkili bir konuşma yapılır. Camide yapılan bir diğer konuşma

Camilerde sunulan hutbe ve vaaz, Müslüman toplumu dini yönden bilgilendirmekle birlikte, manevi ve ahlaki değerlerin nesiller boyu aktarılmasında önemli bir etkidir. Modern hayatın ve medeniyetin beraberinde getirdiği bazı psikolojik problemlerden bunalan insanlar, huzuru ya da mitolojik unsurlarda ya da camilerin manevi ortamında aramaktadırlar.

türü de vaazdır. Vaaz, inanılan dinin esaslarıyla ilgili herhangi bir konunun cami ya da mescitte dinleyici kitlesine veciz ve etkileyici bir üslupla anlatılmasıdır. Vaazda amaç sadece bilgiyi muhataba iletmek değil, aynı zamanda güzel bir üslupla iletilen bilgiyi muhataba sevdirmek, söylenenleri yerine getirme konusunda motivasyon sağlamaktır.

Sunuluş şekli ve süresi yönünden hutbe ile vaaz arasında farklılık bulunsa da, her iki etkinliğin amacının *“Allah’ın dininin insanlara doğru bir şekilde anlatılması”* olduğu söyleyebilir.

Cuma günlerinde toplumun büyük bir çoğunluğunun camiye gelip vaaz ve hutbe dinliyor olması, İslam toplumları açısından önemli bir imkândır.

Ülkemizde pek çok insanın dini bilgisinin temelini hutbe ve vaazda öğrenilen bilgiler oluşturmaktadır. Özellikle İslâm’ın *“beşikten mezara kadar eğitim”* hedefine, hutbe ve vaaz yoluyla daha kolay hizmet edildiğini söylemek abartı değildir.

Peygamberimiz (s.a.v.) toplumu irşad ederken genellikle hutbe ve vaaz yöntemini kullanmış, Allah’ın mesajlarını mescitler/camiler aracılığıyla insanlara ulaştırmıştır.

Hutbe ve vaaz yoluyla dini anlatma geleneği dört halife ve sonrası dönemlerde de devam etmiş, hem yöneticiler hem de dini tebliğle görevli hocalar bu iki eğitim yöntemiyle insanları dini/ahlaki konularda bilgilendirmişlerdir. İslam dininin başlangıcından itibaren Müslümanlar arasında etkin bir şekilde kullanılan hutbe ve vaazın önemi günümüzde de devam etmektedir.

“Bir adam Rasûlullah’a gelerek: ‘Falancanın bize namazı uzun kıldırması yüzünden sabah namazına gelemiyorum’ dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Ey insanlar! Size ne oluyor ki insanları nefret ettiriyorsunuz! Bundan böyle içinizden kim imam olursa namazı hafif kıldırın. Çünkü arkasında yaşlı, zayıf ve ihtiyaç sahibi olanlar bulunabilir.”

Buhari, İman 29

Camilerde sunulan hutbe ve vaaz, Müslüman toplumu dini yönden bilgilendirmekle birlikte, manevi ve ahlaki değerlerin nesiller boyu aktarılmasında önemli bir etkidir.

Modern hayatın ve medeniyetin beraberinde getirdiği bazı psikolojik problemlerden bunalan insanlar, huzuru ya mitolojik unsurlarda ya da camilerin manevi ortamında aramaktadırlar. Öyleyse günümüz şartları ve sürenin sınırlı olması dikkate alınarak hutbe ve vaazın eğitici gücünden daha fazla yararlanabilmek için azami gayret göstermek gerekir. Özellikle hutbe ve vaazın muhatabı olan cemaat, konunun seçim ve sunumunda dikkate alınmalıdır. Bu durum hutbe ve vaazın başarısını artıracaktır.¹ İşte bu makalede hutbe ve vaazın sunumunda cemaati dikkate almak için neler yapılması ve nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

Hedef kitleyi tanımadan onlara sunulacak eğitim hizmetinin başarılı bir sonuç vermesi zordur. Dolayısıyla hatip hutbe ve vaaz hazırlarken kimlere ve niçin konuştuğunu, cemaate katılanların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, dindarlık düzeyi, ait olduğu sosyal çevre, dini ya da siyasi gruplarla ilişkileri gibi özel-

liklerini göz önünde bulundurmamak durumundadır. Yine cemaatin hazırbulunuşluk düzeyi ve camiye geliş amacı, ihtiyaç duyulan alanlar, hatipten beklentiler ve sunulacak konunun güncelliği ve ilgi çekiciliği de önemlidir.

Konu seçiminde ve sunum biçiminde hutbe ve vaazın kimlere ve nerede sunulacağı, bilgilerin hangi amaçla verileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı şartlar altında yaşayan, benzer problemlerle baş etmek durumunda olan cemaatin ilgi, istek ve ihtiyaçları dikkate alınarak seçilen konular önem sırasına göre işlenirse, cemaat bundan daha fazla yararlanma imkânı elde edebilir. Konu belirleme aşamasında hatip gözlemleriyle çevrede cereyan eden olayları, özellikle dini bakımdan önem arz eden durumları bir sosyolog gibi izlemeli ve insanlara faydalı olabileceğini düşündüğü

konuları işlemeye özen göstermelidir. Konunun güncelliğinin yanı sıra bölgenin sosyo-kültürel özelliği ve cemaatin kimlerden oluştuğu da dikkate alınmalıdır.

2. Cemaat ve Özellikleri

Bir ideal etrafında toplanan, benzer duygu ve düşünceler için bir araya gelen insanların oluşturduğu gruba cemaat denir. Cami cemaati denilince, ibadet ve eğitim amacıyla camilere giden ya da gitmese bile aidiyet duygusu gereği camiyle gönül bağı bulunan insanlar akla gelmektedir. Dar anlamda cemaat camiye gelenleri ifade eden bir kavram olarak anlaşılabilir gibi, geniş anlamda İslam toplumunda yaşayan bütün Müslümanlar cami cemaatinin kapsam alanı içerisinde değerlendirilebilir.

Cami cemaati her ne kadar aynı dine inananlardan yani Müslümanlardan oluşsa da, cemaati oluşturan insanlar arasında bazı farklılıklar vardır. İşte camiye gelen insanları farklı özellikleriyle tanımak ve cemaate dini/ahlaki öğütler verirken bu özellikleri dikkate almak, hutbe ve vaaz sunumunda bulunan hatibin başarılı olmasını sağlayan önemli bir husustur.

Hutbe ve vaaz yoluyla dini/ahlaki öğütlerde bulunmak isteyen bir hatibin cemaatle ilgili şu

özellikleri bilip konuşmalarında bunları gözetmesi önemlidir:

a. Yaş farkı: Camiler, çocukluk döneminden son yaşlılık dönemine kadar her kuşaktan insanı bağrında barındıran bir kurumdur. Camide işlenen konular, sadece belli bir yaş düzeyine hitap etmeden ziyade, her yaştan insanın

b. Cemaatin sosyo-kültürel düzeyi: Cemaate katılan insanların verilen bilgileri anlama, kavrama ve yorumlama kabiliyeti birbirinin aynı değildir. Cemaatin sosyal ve kültürel düzeyi dikkate alınarak herkesin anlamasına imkân tanıyan bir seviye tutturulmalıdır. Dinleyicilerin ilgilenmedikleri, se-

yararlanıp mesaj alabileceği bir özellik taşımaktadır. Elbette camide hutbe ve vaaz yoluyla anlatılan her konuyu herkesin aynı düzeyde anlaması beklenemez. Ancak ortalama bir seviyenin gözetilmesine ve cemaate sunulan içeriğin hep aynı olmamasına dikkat edilmelidir. Bazen çocuklara, bazen gençlere, bazen yetişkin ve yaşlılara yönelik bilgiler işlenmeli, camiye gelen hiçbir kesim dini/ahlaki konularda bilgilenme fırsatından mahrum edilmemelidir.

Hatip hutbe ve vaaz hazırlarken kimlere ve niçin konuştuğunu, cemaate katılanların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, dindarlık düzeyi, ait olduğu sosyal çevre, dini ya da siyasi gruplarla ilişkileri gibi özelliklerini göz önünde bulundurmak durumundadır.

viyelerinin çok altında ya da çok üstünde olan konuları işlemek, hatip ile cemaat arasındaki iletişim bağının kopmasına neden olabilir. Cemaatin genelinin anlamada güçlük çekeceği akademik altyapı gerektiren ihtilafli konular hutbe ve vaazda değil de, ilgililerine özel olarak anlatılabilir.

c. Cemaatin camiye devam durumu: Cemaatin bir kısmı camiye vakit namazlar için her gün devam ederken, bir kısmı da haftada, ayda veya yılda sadece birkaç kez gelmektedir. Cemaatin bu özelliğinin olması, camide işlenen konuların seçiminde titiz davranmayı gerektirir. Camiye fazla devam edenler, sürekli aynı konularla bıktırılmamalı, ara sıra gelenler de bazı önemli ve temel bilgiler konusunda ihmal edilmemelidir.

d. Cemaat içerisinde hasta, çocuk, yaşlı, yolcu, işçi ve memur gibi uzun süre camide kalamayacak kişilerin bulunması: Cemaat içerisinde bu tür özelliklere sahip çok sayıda kişi bulunmaktadır. Cami görevlileri bu insanları dikkate almalı; hutbe, vaaz ya da sohbeti kısa tutmaya çalışmalıdır. Hutbe ve vaazın süresini uzun tutmak, cemaatin camiden soğumasına neden olabilir. Bu konuda Ebû Mesud el-Ensari'den nakledilen şu rivayet anlamlıdır:

“Bir adam Rasûlüllah’a gelerek: ‘Falancanın bize namazı uzun kıldırması yüzünden sabah namazına

gelemiyorum’ dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Ey insanlar! Size ne oluyor ki insanları nefret ettiriyorsunuz! Bundan böyle içinizden kim imam olursa namazı hafif kıldırsın. Çünkü arkasında yaşlı, zayıf ve ihtiyaç sahibi olanlar bulunabilir.”²

Bu hadisten de anlaşılacağı gibi, cami etkinliklerinde ölçülü olmak, cemaatin durumunu gözetererek onlara ağır gelecek davranışlardan uzak durmak son derece önemlidir. Hatip hutbe ve vaazını cemaatin içerisinde bulunan çocuk, yaşlı, hasta ve yolcuları dikkate almalı, uzun süre dinlemenin zorluğuna karşı konuşmasını kısa tutmalıdır. Nitekim namaz sırasın-

Camiye gelen insanları farklı özellikleriyle tanımak ve cemaate dini/ahlaki öğütler verirken bu özellikleri dikkate almak, hutbe ve vaaz sunumunda bulunan hatibin başarılı olmasını sağlayan önemli bir husustur.

da bir çocuğun ağladığını duyan Rasülüllah (s.a.v.) namazı kısa tutmuş ve hem çocuğun hem de annesinin sıkıntı çekmeden namazın tamamlanmasını öngörmüştür.

e. *Cemaate katılanların cinsiyet farklılığı:* Rasülüllah (s.a.v.) döneminde cami cemaati erkek ve kadınlardan oluşuyordu. Camiye gelen kadınlar Peygamber

(s.a.v.)'in hutbe, vaaz ve sohbetlerini dinliyor, bilmedikleri konuları bizzat O'na sorarak öğreniyorlardı. Ancak daha sonraki dönemlerde "fitne endişesi" başta olmak üzere değişik mazeretler ileri sürülerek kadınlar camiden uzaklaştırıldı. Günümüzde kadınların camiyle ilişkisinin yok denecek kadar az olduğunu biliyoruz. Bu durumun

Kur'an-ı Kerim ayetlerinden ve Peygamber (s.a.v.)'in uygulamalarından değil de, bazı kültürel anlayışlar doğrultusunda yapılan değişik yorumlardan kaynaklandığını söyleyebiliriz.³ Öyleyse hutbe ve vaazlarda hatipler bu konuya eğilmeli, kadınların dini/ahlaki konularda daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlamak amacıyla Peygamberimiz (s.a.v.) dönemindeki uygulamaya dönülmesini teşvik edici faaliyetlerde bulunmalıdırlar. Hutbe ve vaazlarda kadınlara da hitap edilmeli, onların hutbe ve vaazın feyz ve bereketinden aynen erkeler gibi yararlanabilmeleri için gayret gösterilmelidir.

f. *Cemaatin dini anlayış çeşitliliğine sahip olması:* Cami cemaati, değişik kültür, mezhep, tarikat, cemaat, siyasi düşünce ve dini anlayış farklılığına sahip geniş bir insan kitlesinden oluşmaktadır. Caminin farklılıkları cem etme özelliğinin korunarak cemaat arasında birlik şuurunu güçlendirici bir rol üstlenmesi son derece önemlidir. Toplumun her kesimine dinin mesajlarını iletmek durumunda olan hatip, hutbe ve vaazlarında ayırıcı değil birleştirici bir dil kullanmalı, insanlar arasında ırk, dil, mezhep, tarikat, cemaat, siyasi ve dini görüş ayrımı gözetmeksizin, herkesi kucaklayıcı bir yaklaşım sergilemelidir. Aksi halde hatibin gruplardan birinin lehinde veya aley-

Hatip gözlemleriyle çevrede cereyan eden olayları, özellikle dini bakımdan önem arz eden durumları bir sosyolog gibi izlemeli ve insanlara faydalı olabileceğini düşündüğü konuları işlemeye özen göstermelidir.

hinde olduğu imajını uyandırması, onun cemaat nezdindeki saygınlığını yitirmesine ve hedef kitlenin daralmasına neden olabilir. Öyleyse hatip hutbe ve vaazını Kur'an ve sünnet merkezli genel İslâm ilkeleri doğrultusunda sunmaya özen göstermeli, ihtilaflı konularda genellik kazanmış görüşlere ağırlık vermeli, farklı görüşleri ise itinalı bir dil kullanarak saygı ve fikir özgürlüğü çerçevesinde ifade etmeye çalışmalıdır.

3. Hutbe ve Vaazı “Cemaat Merkezli” Sunmada Gözetilecek Temel İlkeler

Hutbe ve vaazın temel amacı, Allah'ın dininin doğru bir şekilde etkili bir konuşmayla insanlara anlatılmasıdır. Dolayısıyla hutbe ve vaazın hedef kitlesini ilk planda cami cemaati oluşturmaktadır. Öyleyse hatip eğitim öğretim amaçlı sunumunu cemaati merkeze alarak sunmaya çalışmak durumundadır.

Peygamber (s.a.v.), hitap ettiği insanları tanımaya çalışır, onların durumuna göre hitap ederdi. O, görevi sırasında yanlış anlaşılır endişesi ile her bilgiyi herkese söylemez; dinleyenlerin kültür düzeyi ve anlama kabiliyeti gibi özelliklerine dikkat ederdi. Bu hususun önemine işaret eden Peygamber (s.a.v.): “*Bir gruba akıllarının kavrayamadığı bir söz söylersen,*

o söz onlardan bazılarını fitneye sürükleyebilir.”⁴ buyurmaktadır. Hz. Ali de; “*İnsanlara anlayabilecekleri şeyleri söyleyin. Sözü anlamayıp Allah'ı ve Rasûlünü yalancı duruma düşürmelerini ister misiniz?*”⁵ diyerek, her sözün her şahsa aynı üslupla söylenmesini hoş karşılamamıştır.

Hatibin hutbe ve vaazını dinleyen cemaatin tamamını tanıması imkânsızdır. Ancak onun en azından grup psikolojisini iyi bilmesi, grup halindeki bireyleri bilgilendirme sırasında genelin durumunu dikkate alan bir dil kullanması ve mümkün olduğu ölçüde bireysel farklılıkları gözetmesi gerekir.

Hutbe ve vaaz yoluyla insanları bilgilendirmede ve toplumu aydınlatmada bilgilerin niteliği kadar bu bilgileri sunuş biçiminin de önemli olduğu bir gerçektir. Hutbe ve vaazlarını cemaati dikkate alarak sunmaya çalışan bir hatibin gözetmesi gereken bazı temel ilkeler vardır. Bu ilkeleri kısaca açıklamada konumuz açısından yarar vardır.

a. Etkili bir hitap cümlesiyle konuya dikkat çekmek: Hatibin hutbe ve vaazda cemaatine seslenirken kullandığı hitap cümlesinin seçimi önemlidir. Söze kısa, öz ve net bir hitap cümlesiyle başlamak şart değilse de uygun olur. Konuşmaya ‘Muhterem Müslümanlar!’, ‘Değerli Müminler!’, ‘Değerli

Kardeşlerim!’, ‘Aziz Kardeşlerim!’, ‘Aziz Müminler!’, ‘Muhterem Kardeşlerim!’ veya sadece ‘Kardeşlerim’... gibi samimiyet ifade eden bir hitap cümlesiyle başlanması, dinleyicilerin dikkatini çekme açısından faydalı olur. Yine sunum sürecinin değişik aşamalarında hatibin zaman zaman dinleyicileri doğrudan muhatap alan ifadelerden biriyle hitap etmesi, karşılıklı samimiyet hissini ve dinleyicilerin konuya motivasyonun devamı açısından önemlidir. Cemaat içerisinde yaş, cinsiyet ve sağlık durumu gibi özelliklerin de hitap cümlelerine yansıtılmasında yarar vardır. Örneğin cemaate gelen çocuk ve gençleri önemsediğini ifade etmek için zaman zaman ‘Sevgili çocuklar! Değerli gençler!’, bayan cemaatin dikkatini çekmek için ‘Hanım kardeşlerim!’ gibi hitap cümleleri söylenebilir.

b. Cemaatin konudan haberdar edilmesi: Dinleyicilerin dikkatini konuya yoğunlaştıracak ve onlarda merak uyandıracak ustaca seçilmiş cümlelerle konuya giriş yapılması, hutbe ve vaazın etkinliğini artıracaktır. Konuşmanın başlangıcında hitap cümlesinden sonra hutbe ve vaaz konusunun ne olduğu, hangi başlıkların işleneceği ve konuşmaya ne kadarlık bir süre ayrıldığı bir kaç cümleyle izah edilebilir. Bu bilgilendirme, her şeyden önce cemaate olan saygının bir gereğidir.

Hatibin ‘‘Hutbemizin/vaazımızın konusu, dur.’’ şeklinde bir cümleyle söze başlaması uygun olur. Bununla birlikte bazen hutbe ya da vaazın giriş cümlelerinin dinleyicilerde merak ve dikkat uyandıracak şekilde ifade edilmesiyle konunun cemaate buldurulması yöntemi de tercih edilebilir. Bu durumda hatip, hutbe ya da vaazın konusunu doğrudan zikretmez; dinleyenlerin konunun ne olduğunu hatibin giriş konuşmasının seyrinden kendileri anlamış olurlar.

Girişte gazete ve televizyonlarda duyulan ya da kitaplarda okunan bir haberden, çevrede görülen bir durumdan, yakın zamanda gerçekleşmiş bir olaydan bahsedilebilir. Veya dikkat çekici bir ayet ve hadis mealine atıfta bulunularak

da konuya giriş yapılabilir. Böylece dinleyicilerin konuya karşı ilgi ve motivasyonu sağlanmış olur.

c. Göz iletişimini, jest ve mimikleri etkili kullanmak: Hutbe ve vaaz süresince cemaat hatibe, hatip de cemaate bakar. Hatibin beden dilini, jest ve mimiklerin yerli yerince kullanması, gözden gönle doğru sevgi akımının devamını sağlayacak ve böylece mesajın anlaşılması kolaylaşacaktır. Hutbe ve vaaz sırasında hatibin sunumunu herhangi bir yazılı metne bağlı kalmadan irticalen yapması, jest ve mimiklerin etkili kullanılmasını kolaylaştıracaktır.

Jest ve mimiklerin, anlatılan muhteva ile uyum içerisinde olmasına dikkat etmede yarar vardır. Peygamber (s.a.v.)’in konuşmasında cemaati bir tehlikeden sakın-

dırmaya çalışırken gözlerinin ve yüzünün kızardığı, müjdelerken de gözlerinin içinde ve yüz hatlarında gülümsemenin belirdiği rivayet edilmektedir.⁶ Peygamber (s.a.v.)'in bu özelliği hatiplere örnek teşkil etmelidir.

Hutbe ve vaazın sunumu sırasında sesi aşırı yükseltmek, elleri ve kolları normalin ötesinde hareket ettirmek, aşırı duygusal konuşarak cemaati ağlatmak, ciddiyetten uzak yapmacık tavırlar sergilemek, aşırı mizah yapmak, heyecanlı ya da politik bir üslup kullanmak doğru değildir. Jest ve mimiklerin yerli yerince yansıtıldığı bir sunum, hatibin manevi otoritesini artıracaktır.

d. Hatibin samimiyetini cemaate yansıtması: Bir hatipte bulunması gereken en önemli özellik şüphesiz samimiyettir. Tamamen gönüllülük esasına göre camiye gelen cemaatin gönlüne hitap edebilmek, her şeyden önce gönüller arasında samimiyet köprüsünün kurulmasıyla mümkündür. Çünkü gönülden ilham almayan bir söze ve düşünceye başkalarını inandırmak çok zordur. Allah rızası gözetilerek samimi duygularla yapılan konuşmalarda verimli sonuçlar elde etmek daha kolaydır. O nedenle hutbe ve vaaz yoluyla yapılan bir konuşmanın etkili ve verimli olabilmesi, hatibin samimiyetiyle ve bu samimiyeti cemaatine yansıtmasıyla doğrudan

ilgilidir. Bilgili, kişilikli ve formasyon sahibi olmak, mesleğin gerektirdiği sorumlulukları severek yerine getirmek ve bu özellikleri de cemaate hissettirmek, samimiyetin en belirgin özelliğidir. İnanç ve kişilik zafiyeti, biliyorum havasına girerek kendini geliştirmeme, hoşgörüsüzlük, kabalık, anlattıklarını kendi nefsinde yaşamama, cemaatin ihtiyaç ve problemleriyle ilgilenmeme, insanlara tepeden bakma, kibirli olma gibi özellikler de hatibin ihlas ve samimiyetini zedeleyen unsurlar olarak sayılabilir.

e. Cemaate karşı sevgi, saygı ve hoşgörü gösterme: Cemaate dini bilgileri öğretmede ve onlara yapabilecekleri olumlu davranışlarla ilgili telkinde bulunmada sevgi, saygı ve hoşgörü duygusunun gücünden yararlanmak gerekir. Çünkü sevgi, saygı ve hoşgörü, iyi bir iletişim sürecini başlatıp devam ettirme açısından son derece önemlidir.

Hatip, her şeyden önce cemaatine sevgi ve saygı beslemeli, hoşgörülü ve nezaketli davranmalı ve bunu söz ve davranışlarıyla hissettirmelidir. Cemaate karşı itici değil, çekici bir üslup kullanılmalı, camiye gelmelerinden memnuniyet duyduğunu söz ve davranışlarıyla yansıtmalı, onlarla sıcak ve samimi ilişkiler kurmaya özen göstermelidir. Bu yaklaşım

tarzı, her şeyden önce hatip ile cemaat arasındaki samimiyet ve güven duygusunu pekiştirmekte ve kardeşlik bağlarını güçlendirmektedir. Hutbe ve vaaz dinleyen insanlar bazen inatçı, kibirli, kaba ve hırçın olabilirler. Hatip böylesi insanlarla karşılaşma durumunda bile barışçı üslubunu bozmamalı, dinin gerçeklerini sabırla anlatmaya devam etmeli, fedakârlık

1860, Bayram Hutbesi, Ayasofya

göstererek sevgi, saygı ve hoşgörüye dayalı yaklaşımını korumalıdır.

f. Yumuşak üslup kullanma: Hutbe ve vaaz yoluyla insanları aydınlatmada sözün niteliği kadar söyleniş üslubunun da önemli olduğu bilinmektedir. Sözü yumuşak ve güzel bir üslupla söylemek, bilgilerin zihinle birlikte gönülde

de yankı uyandırmasına çalışmak, sunulan mesajın muhatapta beklenen etkiyi göstermesi açısından son derece etkilidir. Güler yüz, tatlı dil, sempatik tavır ve etkileyici öğütler, hatibe güveni artıracak gibi; kaba ve sert ifadeler, bilgi ve saygı temelinden yoksun yorumlar, kırıcı ve şiddetli konuşmalar dinleyenlerde bıkkınlık ve nefret hissi uyandırabilir. İnsanlara tatlı dil ve güler yüzle samimi bir şekilde hitap etmenin sevdirici, özendirici, hatırlatıcı, düşündürücü, toplayıcı ve birleştirici bir özelliği vardır. Öyleyse hatip hutbe ve vaazını öfkelenmeden, cemaati azarlarcasına bağıırıp çağırmadan, kelime ve cümleleri düzgün telaffuz ederek, normal bir ses tonuyla, sakin ve akıcı bir konuşma tarzıyla sunmaya çalışmalıdır.

Yumuşak üslup kullanarak insanlarla konuşmak, her şeyden önce peygamber yöntemidir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa ve Hz. Harun'a bu yöntemin tavsiye edildiği görülmektedir. Firavun'a gidip yumuşak sözlerle onu hak yoluna çağırılmaları istenmiş ve böylece Firavun'un ıslahı konusunda daha olumlu bir sonuç alınabileceği belirtilmiştir. Bu gerçek, Kur'an'da şu ifadelerle dile getirilmiştir: *"Sen ve kardeşin birlikte ayetlerimi götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin. Firavuna gidin. Çünkü o iyiden iyiyeye azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki aklını başına alır da sakınır."*⁷

Allah (c.c.), örnek bir eğitimci olarak gönderdiği Peygamberinin insanları belli ilkeler doğrultusunda eğitmesini istemiştir. *"İnsanları Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır, onlarla en güzel bir üslupla tartış..."*⁸ ayetinin mesajını gözeterek konuşan Peygamber (s.a.v.)'in yumuşak üslup kullanma özelliği, Kur'an-ı Kerim'deki şu ayette de ifade edilmektedir: *"Allah'ın rahmeti ile onlara karşı yumuşak davrandın. Şayet kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç kuşkusuz etrafından dağılıp giderlerdi. Öyleyse onları affet, bağışlanmaları için mağfiret dile..."*⁹

İnsanlara yumuşak davranmanın ve güzel bir üslupla hitap etmenin hatırlatıcı, düşündürücü, toplayıcı ve birleştirici olduğu bir gerçektir. Güler yüz, tatlı dil, sempatik tavır, çekici ve doyurucu öğütler insanların birbirlerine yaklaşmasını sağlayacağı gibi; kaba, sert, bilgisizce yapılan kırıcı ve şiddetli konuşmalar da karşı tarafta nefret ve düşmanlık hislerini uyandırıp söylenen söze karşı bir tepki doğurabilir.

Hatip, cemaat içerisinde dinin gerçekleriyle bağdaşmayan tutum ve davranış sergileyenlerin mevcut hallerinden üzüntü duymalı, öğüt ve nasihatlerini onların kötülüklerden kurtulması ve iyi bir insan olmaları için yaptığını, bunda da samimi olduğunu onlara hissettirmelidir. Özetle hatibin yumuşak sözlü olması, onun cema-

ate değer verdiğini ve taassubun her çeşidinden uzak durduğunu göstermektedir.

g. Kolaylaştırıcılığı gözetme: Dini bilgileri öğrenip yaşama konusunda zorluklarla karşılaşan insanlar tarafından dine karşı beklenmedik bir soğukluk hatta tepki gösterildiği bilinmektedir. Özellikle çocuklar, gençler ve camiye gelmeye yeni başlayan yetişkinler dini bilgi ve pratikleri öğrenirken büyük bir zorluk çekmektedirler. Dolayısıyla hutbe ve vaazın sunumunda kolaylaştırıcılığı gözetmek, iletilen bilgilerin içselleştirilmesi açısından son derece önemlidir.

Kuran-ı Kerim'in; *"...Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez..."*¹⁰ hükmü, Peygamber (s.a.v.)'in toplumu eğitmesinde kılavuz bir ilke olmuştur. O, cami içi ve cami dışı konuşmalarında kolaylaştırıcılık ilkesini gözetmiş, bilgileri kısa ve öz olarak, insanların anlayış kapasitesine göre sunmaya özen göstermiştir.¹¹ Kendisinin bu özelliğini; *"Ben cevamiu'l kelim (az ve öz söz söyleme kabiliyeti) ile gönderildim."*¹² sözüyle özetlemiş ve sunumlarında az sözle çok şey ifade etmeyi tercih etmiştir. Allah'ın kendisini zorlaştırıcı değil, eğitici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdiği¹³ hatırlatmış ve bu özelliğini sürekli korumuştur. Öyleyse sunumunda başarılı olmak isteyen bir hatip, Peygamber (s.a.v.)'in; *"Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz."*¹⁴ *"Şüphesiz din kolaylıktır; kim bu dini zorlaştırırsa, din onu mağlup eder."*¹⁵ şeklindeki öğütlerindeki kolaylaştırıcılık prensibini gözetmek durumunda-

h. Empatik yaklaşım: Empati, bir insanın, kendisini karşısındaki yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamaya çalışmasıdır.¹⁶ Empatik yaklaşımda bulunan kişi, kendisini muhatabının yerine koyarak olay ve durumlara onun bakış açısıyla bakmaya ve onu anlamaya çalışır. Bu da iletişimde ve sorun çözümde son derece önemli bir ilkedir.

Empati yaparak muhataplarını anlamaya çalışan bir hatibi cemaat kendisine daha yakın görecektir. Karşılıklı güven duygusunun ve samimiyet anlayışının geliştiği ortamda cemaat hutbe ve vaaz sunan hatibi daha içten dinleyecek ve böylece iletişimde başarı sağlanmış olacaktır.

ı. Hatibin eleştiriye açık olması: Cemaat merkezli bir sunum yapmayı planlayan hatibin hutbe ve vaazlarında cemaati anlamaya çalışması, dinleyicilerden gelen eleştiri ve teklifleri kendini geliştirme açısından fırsat olarak değerlendirmesi, cemaatin hatibe karşı güven ve samimiyetini artıracaktır. Hatip objektif bir şekilde iç kontrol yapmalı, varsa hatalarını görmeli ve bu hataları düzeltmenin yollarını aramalıdır. Bazen de cemaat içerisinde güvendiği bazı kişilerden kendisini değerlendirmelerini istemeli, samimiyetle onların eleştirilerinden yararlanmalıdır. Çünkü hatibin tek başına cemaati tanınması ve herke-

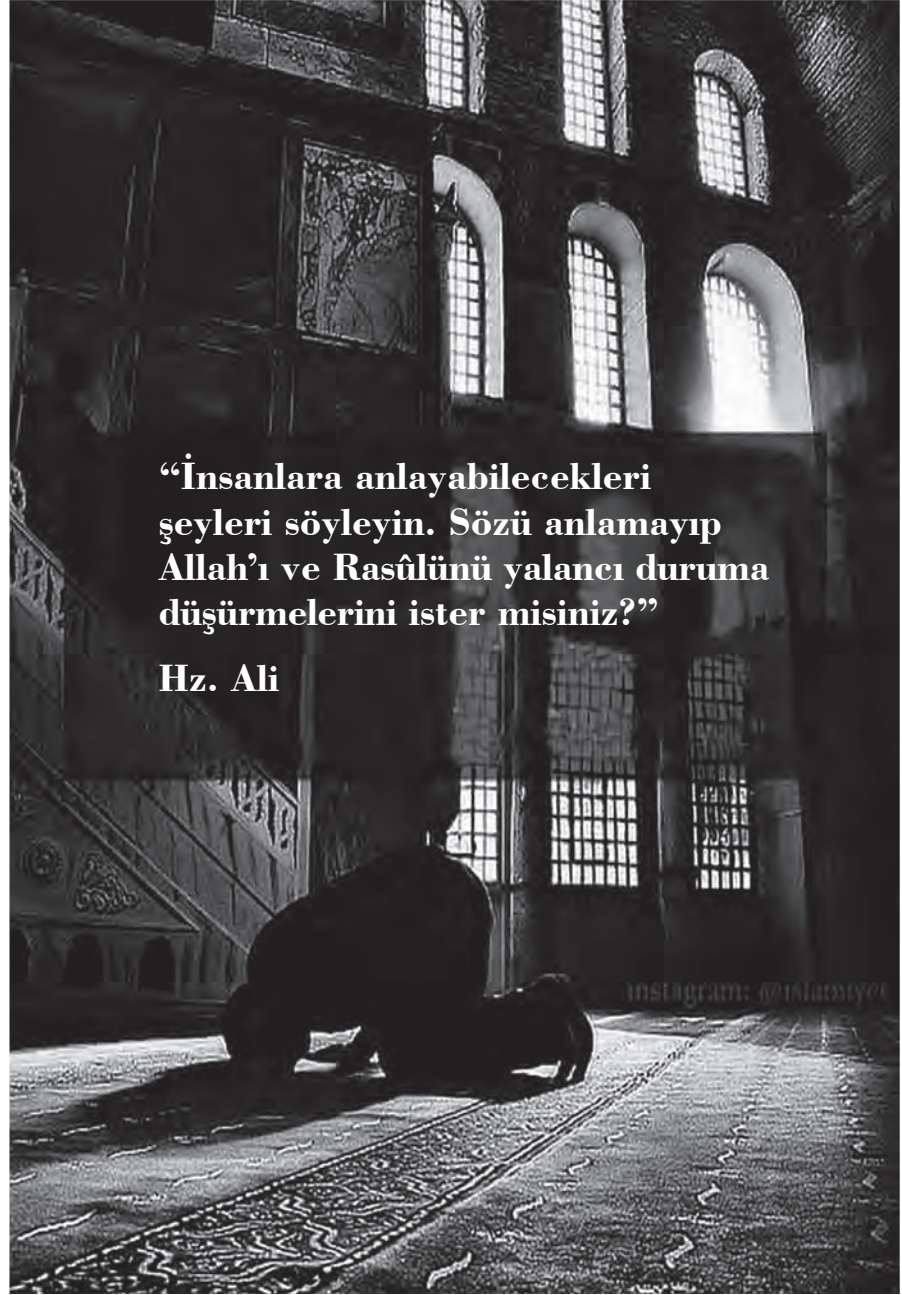

sin memnun olacağı nitelikte bir hizmet sunması kolay değildir.

j. Süreye riayet etme: Cemaat merkezli sunum yapan bir hatip hutbe ve vaazını cemaatin durumunu gözeterek uygun bir süre içerisinde tamamlamalı, asla gereksiz uzatmalarda bulunmamalıdır. Hutbe için ideal sürenin 5-6 dakika, vaazın ise yapıldığı yer ve zamana göre 15-30 dakika arasında tamamlanmasının uygun olacağı söylenebilir. Bu konuda başta Peygamberimiz (s.a.v.) olmak üzere, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi İslâm büyükleri örnek alınmalıdır. Kaldı ki, sınırlı bir sürede her şeyi anlatmak ya da bir konuyu bütün detaylarıyla işlemek mümkün değildir. O halde, cemaati bıktırıcı ayrıntılara girmeden, hutbe ve vaazda sunulan konunun en can alıcı noktalarına değinilmeli, sunum ideal süresi içerisinde bitirilmelidir. Havanın yağışlı, aşırı sıcak ya da soğuk olması, işçi ve memur gibi saatli çalışanların izin süreleri, cemaatin cami dışına taşması gibi durumlar hatip tarafından göz önünde bulundurulmalıdır.

Dipnotlar

1. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Hüseyin Yılmaz, Camilerin Eğitim Fonksiyonu, DEM Yayınları, İstanbul, 2013, s. 97-116.
2. Buharî, Ahkâm 13; Müslim, Salât 182.
3. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Hüseyin Yılmaz, Peygamber (s.a.v.)

“İnsanlara anlayabilecekleri şeyleri söyleyin. Sözü anlamayıp Allah’ı ve Rasûlünü yalancı duruma düşürmelerini ister misiniz?”

Hz. Ali

4. Döneminden Günümüze Kadınlar ve Camiler, Lambert Academic Publishing, Germany, 2017.
5. Müslim, Mukaddime 3, 1/41.
6. Buhari, Talak 26.
7. Buhari, Edeb 34; Müslim, Cuma 13, 43.
8. Taha 20/42-44.
9. Nahl 16/125.
10. Âli İmran 3/159.
11. Bakara 2/ 185.
12. Bkz: Ebû Dâvûd, Edeb 23.
13. Buhari, Cihad 122.
14. Bkz: İbn Mace, Mukaddime 17.
15. Buhari, İlim 11; Müslim, Salât 178.
16. Buhari, İman 29.
17. Üstün Dökmen, İletişim Çatışmaları ve Empati, 4. Baskı, Sistem Yayınları, İstanbul, 1996, s. 135-136.

Hutbeler ve hatipler

muhatapları, muhtevası ve
kaynakları bakımından
bir değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YEMENİCİ
Ankara Yıldırım Beyazıt Ün.,
İslami İlimler Fak., Felsefe ve Din Bilimleri

Hutbeler, Cuma ve bayram namazlarında camilerin en dolu olduğu bir anda ve bir ibadeti ifa etmek amacıyla okunan metinler ve sunulan konuşmalar olduğu için geniş kitlelerin ilgi odağında yer almaktadır.

Bu bakımdan hutbelerin muhtevası, muhataplarını dikkate alış biçimi ve sunumu, hutbelerde kullanılan dil ve başvurulan kaynaklar gibi temel bileşenler, din hizmetlerinin yürütülmesinde

Hutbeleri bir iletişim süreci olarak algılamak ve bu algı üzerinden muhatap, muhteva ve kaynak gibi hutbenin bileşenlerini çok yönlü olarak incelemek hiç şüphesiz bu konuda yaşanan sorunları daha doğru bir zeminde çözebilme fırsatı sunacaktır.

üzerinde titizlikle durulan konular haline gelmektedir.

Her yaş ve seviyeden insanı muhatap almak durumunda olduğu için hutbeler hazırlanış süreçleri ve hatipler tarafından sunulmuş biçimleri bakımından araştırılmaya ve geliştirilmeye açık boyutlar taşırlar.

Hutbelerin hazırlanış sürecinde temel dini kaynaklardan yararlanırken muhatapları da

hutbe metninin oluşturulmasında bir kaynak olarak algılamak ne anlama gelir? sorusu bu yazının ana temasını oluşturacaktır. Aynı zamanda bu temel soru başka çalışmalarla araştırılmaya değer bir konu niteliği taşır.

Din hizmetlerine bir bütün olarak bakıldığında iki yönlü bir çalışma söz konusu olur; "birincisi dinin doğru bilgisini bilmek, ikincisi doğru bilgilerin ulaştırılacağı insana dair bilgileri bilmek. Birincisi ilahiyat bilgisi ise, ikincisi antropoloji, sosyoloji, psikoloji gibi insani bilgilerdir (Ege, 2015; 73). Dinin doğru bilgisi ve bu bilgilerin ulaşacağı insana dair bilgi, iki temel kaynak üzerine dikkatlerin yoğunlaşması gerektiği sonucunu ortaya çıkarır. Bu durumda insana dair bilgilerin çok yönlü bir şekilde değişiyor ve gelişiyor olması, iki kaynak arasındaki etkileşim biçiminin din hizmetlerinin yürütülmesinde de gözden kaçırılmamasını zorunlu kılmaktadır.

Muhtevanın/mesajın oluşturulması sürecinde ayetler, hadisler ve ulemanın görüşleri gibi dini bilgilerin dayandığı kaynaklara etkin bir şekilde yer vermek, fakat bununla yetinmeyerek antropoloji, sosyoloji, psikoloji, etnoloji, iletişim ve pedagoji gibi insana dair bilgilerin dayandığı kaynakları da hutbelerde en iyi şekilde kullanmak, iki kaynak arasındaki irtibatın nasıl kurulacağı konusundaki algı, düşünce ve

becerilerin açıklığa kavuşturulmasını zorunlu kılmaktadır.

İki kaynak arasında irtibatın en yoğun, etkin ve başarılı biçimde kurulduğu yer ve zaman vahiy sürecinde hem ayetlerde hem de Hz. Peygamberin ortaya koyduğu pek çok örnekte görülmektedir. Bir hitabet örneği olarak veda hutbesinde dini olan ile insana dair olan arasında kurulan irtibat metodolojik bir bakış açısı sunar. Hutbedeki ilk ifadeye şöyle yer verilmiştir. “ *Bu ayınızda, bu ilinizde, bu gününüz nasıl dokunulmaz ise kanlarınız ve mallarınız da öyle dokunulmazdır...*” (Müslim, Hac: b. 19, h. 147).

Din hizmetlerinin yürütülmesinde yaygın bir din eğitimi faaliyeti olarak hutbeler incelendiğinde, rehber niteliğinde zengin bir külliyat ortaya çıkarılan Hz. Peygamberin hutbeleri, dini konularda olduğu kadar toplumu ve bireyi ilgilendirmesi bakımından da güncel meseleler ve yaşanan değişimler üzerinde yoğunlaşmaktan uzak kalmamıştır (Doğan, 1998; 495).

Hutbelerdeki dini boyut ile birey ve toplumu ilgilendiren yönler arasındaki irtibat ve arayışlar sonraki dönemlerde hutbelerin işlevleri dikkate alındığında hem yaygın din eğitimi ve kurumları açısından (Zengin, 2008) hem kullanılan dil (Gözel Durmaz, 2017) hem de söylem bakımından (Özbolat, 2013) yaşanan tartışmaların ve değişimlerin izlerini hep taşımıştır.

Daha yakın dönemlere baktığımızda, Diyanet’in 1994 ve 2007 yıllarında basımını yaptığı hutbe kitapları üzerinden Özbolat’ın (2013) yaptığı çalışmada; hutbelerdeki değişimin boyutları, dini temellendirmeden toplumsal temellendirmeye, dini değerlerden dini-millî değerlere, hiyerarşiden eşitlikçi bir çizgiye, dışlayıcı bir söylemden kuşatıcı bir söyleme, tek sebepli açık-

lamadan çoklu açıklama biçimine bir değişim geçirdiği saptanmıştır. 2007 yılı sonrasında hazırlanan hutbelerde de benzer durumun devam ettiği belirtilmektedir (Can, 2017). 1999 yılında Onay’ın (1999) 54 hutbe metni üzerinde kavramsal çerçeve, bağlam ve tarz şeklindeki içerik analizinde hutbelerde % 30 oranında itikat, ibadet ve ahlak konularına yer verilirken % 70 oranında ise milli ve dini gün ve gecelerin kutlanması ve sosyal konulara yer verildiği tespit edilmiştir. Her iki çalışmada da hutbelerin içeriğinde iman ve ibadet gibi konulardan hareketle yapılan düzenlemelerden, toplumsal hayat ve kişilerarası ilişkileri esas alan düzenlemelere doğru bir artışın ve söylem değişikliğinin yaşandığı ve bunun da toplumsal değişimle ilgili doğal bir sonuç olduğu ifade edilmektedir.

Ancak bu artışa rağmen Onay’ın aynı çalışmasında hutbelerin güncel kaynaklardan yoksun olduğu, yaşlı ve emeklilerin cami cemaati içinde ağırlıklı bir yer tutmasına rağmen muhtevada çok az yer aldıkları, hutbelerdeki ifadelerde hatiplerin de muhatapların da 3. şahıslar olarak yer alması gibi veriler dikkat çekmektedir. Aynı şekilde Taş’ın (2002) yaptığı Türk halkının gözünden Diyanet algısını konu alan çalışmasında halkın % 66,4 oranında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığına güven duyduğu, ancak % 63,7 sinin

ise hutbe ve vaazları yetersiz bulduğu tespit edilmiştir.

Yukardaki verilere bir bütün olarak bakıldığında hutbelerin muhtevasında insanlar arası ilişkilere konu olarak yer verilmesindeki gelişme ile hutbelerin oluşturulması sürecinde mesajın kodlanmasında muhatapların da etkin bir kaynak olması arasında belirgin bir anlam farkı ve mesafesi olduğu görülecektir. Bu mesafenin nasıl kapatılabileceği sorusu üzerinde düşünmek gerekmektedir. Hutbelerde muhtevanın - mesajın oluşturulmasında bizzat muhatapların da bir kaynak olarak sürece dâhil edilmesinin anlamı, yolları ve imkânı, üzerinde durulmaya değer bir konudur.

Hatta aktif bir muhatap olarak dikkate alınmayan cemaatin, din alanında uzmanlar/hatipler tarafından mesaj iletilen pasif, hatta bilgisiz alıcılar (Coulon, 2015: 46) olarak görülmesi beklenmeyen yanıltıcı sonuçların ortaya çıkma ihtimalini güçlendirmektedir.

Hutbelerde dini temalardan insan ve toplumu da dikkate alan muhtevaya doğru bir değişimin ve artışın olması ilk etapta olması beklenen olumlu bir süreç olarak görülebilir. Ancak hutbelerde insan ve toplumla ilgili konulara yer veren söylemler artış gösterirken, muhtevasının oluşturulma süreçlerinde cami cemaati ve muhataplar kaynak anlamında ne kadar etkin kılınabilmektedir? Sorusu

güncelliğini hep koruyacaktır. Temel sorun muhtevada dini konulara ya da insana dair konulara yer verme oranlarının artması ya da azalması değil, muhtevanın oluşmasında insana dair konuların bir kaynak olarak etkin bir şekilde nasıl yer alabileceğidir.

Çocuk, genç, yetişkin yaşlı çiftçi, esnaf, işçi memur gibi çeşitli dinleyici kitleleriyle ve onların arzu ve umut içinde sevinçli, mutlu, neşeli, üzüntülü ve kederli dünyalarıyla dini muhtevayı zihinlerde, duygularda ve davranışlarda buluşturabilmek ve bir kaynaşma kıvamına getirmek çok yönlü çabayı zorunlu kılmaktadır. Bu kaynaşma oluştuğunda hutbe, tek yönlü bir konuşma yani bir monolog olmaktan çıkıp çok yönlü bir etkileşime yani diyaloga dönüşecektir. Bu yönüyle bakıldığında hutbeleri bir iletişim yapısı içinde anlamak konunun daha iyi kavranmasını sağlayacaktır.

Hutbeleri; dini muhtevası ve kaynakları bakımından yeniden düşünmeyi ve üzerinde araştırmalar yapmayı gerektiren durum, onun durağan olmayan bir iletişim yapısı içinde yer alıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Hutbelerin bir iletişim yapısı içinde anlaşılmasını gerektirecek pek çok neden söz konusudur. Özellikle hatiplerin muhataplarla etkileşimi, hutbelerdeki muhteva ve kaynaklar dikkate alındığında bir iletişim sürecini oluşturan öğelerin burda da yer aldığı görülmektedir. Zira hutbeleri; dini muhtevası ve kaynakları bakımından yeniden düşünmeyi ve üzerinde araştırmalar yapmayı gerektiren durum, onun durağan olmayan bir iletişim yapısı içinde yer alıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Özellikle dini hitabeti bir iletişim yapısı içinde daha iyi anlamak için bizzat dinin kendisini kısaca incelemekte fayda vardır. Dinin bizzat bir mesaj içeriyor olması, Yüce Yaraticının bir kaynak ola-

rak insanların anlayacağı şekilde bu mesajları kodlayarak onları muhatap alması ve insanların da bu mesajlara ve o mesajı getiren peygamberlere verdikleri dönütleri dikkate alındığında vahiy sürecinin bir iletişim yapısı içinde gerçekleştiği görülecektir (Keyifli, 2013).

İletişim sürecinin ve mahiyetinin iyi belirlenmesi, hem dini bilgilerin hem de muhatabın mesajı oluşturmada kaynak haline gelmelerini mümkün kılacaktır. Bu durumda ne tür bir iletişim biçimini belirlediğimizin ya da kullandığımızın farkında olmak gerekmektedir.

İletişimin temel yapısına ve sürecine genel hatlarıyla bakıldığında (Ege, 2015: 59 – 76): Bir

kaynağın/hatibin, görsel/işitsel/materyali/yazıyı/sesi/bedeni/mimikleri gibi kanalları kullanarak anlatmak istediği mesajı/konuyu/dini muhtevayı muhatabın/alıcının anlayacağı şekilde sözlü/sözsüz biçimde kodlayarak muhatabına/alıcısına iletmesi ve muhatabın da bir kaynak olarak geri bildirimde bulunması gibi temel bileşenler ve süreçler karşımıza çıkmaktadır.

Hutbelerin hazırlanması sürecinde muhtevayı oluştururken dini başvuru kaynaklarına yer verildiği kadar, cemaatin de etkisiz bir alıcı olmanın ötesinde bir muhatap olarak bu sürece dâhil edilmesiyle pasif bir alıcı olmaktan kurtularak bir kaynak haline gelmesi mümkün olacaktır.

Şayet hutbeler, temel kaynaklarda açık bir şekilde yazılmış olan bilgilerin ve esasların aktarıldığı bir metin ve bir din hizmeti biçiminde algılanırsa, mesajın oluşturulmasında sadece tek bir kaynaktan hareket edilmiş olunacaktır; o da mesajı oluşturmada başvuru kaynağı olarak sadece temel dini metinler ve yaygın temel konular anlamına gelecektir. Oysa iletişim de mesaj, iletişimi başlatan hatip (kaynak) ile iletişimde mesaja muhatap olan cemaat yani alıcı arasında başlar ve alıcının yani muhatapın mesaja göstereceği etkin katılımı muhatap bu sefer kaynak haline gelir ve iletişimi başlatan kaynağa geri bildirimde bulunur. Ancak bu durumda mesaj yani hutbede anlatılmak istenen konu hatiple cemaat arasında anlamlı bir iletişime dönüşmüş olur. Bu açıklamalardan kaynak kavramının biraz daha açıklanması gerekecektir.

“Kaynak” kavramına din hizmetlerinde iletişim açısından ve bir hutbe örneği üzerinden bakınca üç tür kaynak üzerinde durmak gerekir. Dinde başvuru “kaynakları” (Kur’an, Sünnet ve Alimlerin görüşleri) ile iletişim sürecinde yer alan (alıcı – verici) “kaynaklar” arasındaki ilişkinin iyi anlaşılması gerekmektedir. İki farklı anlama gelen kaynak ifadesi arasındaki ilişkinin anlaşılmasında kilit kavram, iletişimin temel öğelerinin

den biri olan mesajdır. İletişimde mesajın kodlanması ve kodlanan mesajın çözülmesi, sadece dindeki başvuru kaynakları üzerinden gerçekleşmez. Bu aşamada hatiple yani hutbeyi yazan, okuyan, iletişimi başlatan kaynağın hutbeyi oluşturma süreçleri, yani mesajı kodlama biçimi ile cemaat yani alıcının kodlanan bu mesajı çözerek geri bildirimde geçip bir kaynak haline gelme süreci, işleyişi göz ardı edildiğinde hutbe, yani mesaj, onu inşa eden kaynaklar bakımından eksik olarak algılanmış olacaktır.

Mesajın kodlanmasında, yani hutbenin oluşturulmasında inanç, ibadet, ahlak vb. konularla ilgili başvuru kaynağı olarak Kur’an, Sünnet, âlimlerin eserlerinden çok kıymetli bilgilere yer verilebi-

Onay’ın aynı çalışmasında hutbelerin güncel kaynaklardan yoksun olduğu, yaşlı ve emeklilerin cami cemaati içinde ağırlıklı bir yer tutmasına rağmen muhtevada çok az yer aldıkları, hutbelerdeki ifadelerde hatiplerin de muhatapların da 3. şahıslar olarak yer alması gibi veriler dikkat çekmektedir

lır, hatta yer verilmesi de gereklidir. Ancak bu bilgilere yer vererek bir hutbenin hazırlanmasında hatibin ya da hutbe yazarının bilgisi, konuları önceleme biçimi, hangi konuları daha iyi izah edebildiği, kavradığı ve anladığı, iletişim dili vb. durumlar da mesajın kodlanmasında bir veri olarak etkili olmaktadır. Hatip tüm bu birikimiyle bir kaynak olarak iletişimi aynı zamanda başlatan kişi olarak yer almaktadır. Aynı şekilde alıcı olarak cemaatin zihin dünyası, duyguları, bilgisi, dini konulara yönelimi, ilgisi vb. durumu kodlanan mesajın çözülmesinde, dolayısıyla mesajın iletilebilir ve iletişimin sürdürülebilir olmasında kaynak niteliğinde veriler sunmaktadır. Muhatap olarak cemaati dini bakımdan bir bilgilenmeye maruz bırakmakla, önem arz eden bir konuda cemaati önem arz eden bir kaynak olarak görüp dini konuyu bu anlayışla ona bir hutbe olarak sunmak arasında belirgin farklar olduğu gayet açıktır.

Kaynağın mesajı kodlaması iletişim açısından ne kadar yapısal bir aşama ise, mesajın alıcı, cemaat tarafından alınması, yani kodun çözülmesi de iletişimin sürdürülebilir olması için gerekli bir aşamadır. Peki, alıcının mesajı anlaması, kodu çözmesi ne anlama gelir? Onun artık bir dinleyici değil, bir kaynak haline geldiği, etkin dinleyici olarak, geri bildi-

rimde bulunduğu anlamına gelir. Peki, alıcıyı kaynak haline getiren şey nedir? Bu soruya açıklık getirmek için Kur'an'ın iletişim sürecinde alıcıyı kaynak haline getirmesine bir örnek vermek yerinde olacaktır. Ayet, Kur'an-ı Kerimde şöyle yer almaktadır. "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetle bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir (Mücâdele Suresi 58/1)." Yani mesajın oluşturulmasında muhatabın - insanın referans alınması, onu kaynak haline getirmektedir. Alıcının dünyasının, sorunlarının, içinde bulunduğu kültürün; iletişim sürecinin başarılı olmasında temelde alıcıya mesajın gönderilmesinde onun ne tür bir mesaja ihtiyacının olduğunu, bunun nasıl kodlanacağına dair gerekli ve yeterli bilgiye sahip olunmasıdır. Ancak bu durumda alıcı bir kaynak olarak iletişim sürecine kodu, yani mesajı çözerek etkin bir şekilde katılım gösterecektir. Bu ayette en bariz şekilde gösterildiği üzere, vahiy süreci ve Hz. Peygamberin örneği, muhatabın anlayış seviyesi, içinde bulunduğu durum dikkate alınarak ilahi mesaj kodlanmıştır. Vahiy süreci sadece ilahî olan dan insana doğru tek yönlü bilgi, kural, nasihat ve öğüt aktarımı olarak yürümemiştir, insanlarla ilgili durumlarda, muhatabın Yüce yaratıcısına karşı nasıl bir cevap

verebileceği, onun anlam dünyası ve içinde bulunduğu gerçekliğe göre mesaj kodlanmıştır. Bunun sonucunda da muhatap mesaja ilişkin etkin bir tepkide bulunarak iletişim sürecinin kaynağı olarak yer almıştır. Süreç, Hz. Peygamber örneğinde İlahî olanla insanî olanın birer kaynak olarak iki yönlü işlediği bir nitelik taşımaktadır. Özellikle Kur'an'da yer alan surelerin isimleri ve muhtevası dikkate alındığında, inanç ve ibadet konularıyla iç içe bir şekilde insanların gündelik hayatından, yaşadığı evrenden, geçirdiği tarihi tecrübelerden, hayatında yer tutan önemli olaylardan, kıssalardan, hayvanlardan ve sonrasında onun kavuşacağı ebedi hayattan bahsedilmektedir. İnsana dair içkin ve aşkın konular bir bütünlük içinde bir mesaja dönüşmüş olarak sunulmaktadır.

Alışıla gelen yaklaşımda mesajın oluşturulmasında dini başvuru kaynakları ile iletişimi gerçekleştiren kişilerin kaynak olmalarının ilişkisi, etkisi ve yeri hak ettiği ilgiyi yeterince görmediği söylenebilir. Bu durum zaman zaman alıcı olan cemaatle, dini başvuru kaynakları arasında kopuk bir din dilinin gelişmesi sonucunu ortaya çıkardığı tartışmasını gündeme getirmektedir.

Hutbe uygulamasından hareketle şayet bir öneri üzerinde durmak gerekirse belki şöyle basit

Hutbelerde muhtevanın - mesajın oluşturulmasında bizzat muhatapların da bir kaynak olarak sürece dâhil edilmesinin anlamı, yolları ve imkânı, üzerinde durulmaya değer bir konudur.

bir anlatım biçimi konuyu açıklığa kavuşturacaktır. En az altı gün boyunca cemaati yani insanları iyi dinleyerek onların muhatabı olup onları kaynak yerine koyarak sürece başlamak ve yedinci gün yani Cuma günü de onlara hitap etmek. Bu anlayış üzerinden gidildiğinde belki de mesaj yerini bulacaktır. Bu yaklaşım kurumsal düzeyde yapılmak istenirse, araştırma, izleme ve değerlendirmeye dayalı verilerle, muhataplara ilişkin mesajın oluşturulmasında onların her

türlü sorunlarına ya da normal gündelik hayata dair deneyimlerine ilişkin başvuru kaynaklarının ortaya çıkmasına ve çoğalmasına zemin hazırlayacaktır.

Hutbeleri bir iletişim süreci olarak algılamak ve bu algı üzerinden muhatap, muhteva ve kaynak gibi hutbenin bileşenlerini çok yönlü olarak incelemek hiç şüphesiz bu konuda yaşanan sorunları daha doğru bir zeminde çözebilme fırsatı sunacaktır.

Kaynakça

- Can, İ. (2017). Türkiye Camilerinde Okutulan Hutbelerin Birlikte Yaşama Söylemleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme: Adana Örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 507 – 532.
- Coulon, A. (2015). *Etnometodoloji* (çev: Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.
- Doğan, R. (1998). "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 1(2): 6. 491- 533.
- Ege, R. (2015). Din hizmetlerinde iletişim. R. Doğan ve R. Ege (Ed.). *Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim içinde* Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gözel Durmaz, O. (2017). 1908 Sonrası Dinde Reformun Bir Adımı Olarak Türkçe Hutbe Tartışmaları. *Kebikeç*. (43). 125 – 138.
- Keyifli Ş. (2013). Cami İçi Din Eğitimi ve İletişimi Süreci Olarak Hutbeler. *EKEV Akademi Dergisi* (55), 71-88.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn *Müslim b. Haccâc* (261/1874), *Sahîhu Müslim*, I-III, İstanbul 1992.
- Onay, A. (2004). "Diyanet Hutbelerinin Muhteva Analizi: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1999 Yılı Hutbeleri Örneği". *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 17 (1), 1-13.
- Özbolat A. (2013). Hutbelerde Söylem Değişimi -Diyanet Hutbeleri Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 662-679.
- Taş, K. (2002). *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Zengin, Z.S. (2008). Osmanlılar Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 379-398.

Planlamadan sunuma hutbe hazırlığı

Doç. Dr. Muhammed Ali YAZIBAŞI

Ankara Yıldırım Beyazıt Ün. Felsefe ve Din Bil. Böl.

“Ey İman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız (ezan okunduğu) zaman hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişini bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu sizin için daha hayırlıdır”

Cuma Sûresi

Hutbenin Tanımı

Hutbe, Arapça “Hatabe” kökünden türemiş bir isimdir. Söz konusu kökten türeyen kelimeler mastar ve harf-i cer ile kullanılıp kullanılmamasına göre farklı anlamlar ifade etmektedir. Örneğin “Hatabe” kelimesi “Hitbeten” mastarıyla ve harf-i cersiz olarak kullanıldığı zaman, evlilik teklifinde bulunmak, bir kadını istemek, evlenme teklifini hissettirmek gibi anlamlara gelmektedir.¹

Camiler kendi istekleri ile gelen cemaatle dolup taşmaktadır. İnsanlar bir taraftan ibadetlerini yerine getirmek, diğer taraftan da okunan hutbeler aracılığı ile din konusunda bilgi edinmek üzere camilere gelmektedir. Dolayısıyla bu zaman dilimlerinin çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de bu kullanımda bir örneğe rastlamak mümkündür; “(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin.

Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın. Şunu da bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için Allah'a karşı gelmekten sakının ve yine şunu da bilin ki Allah gerçekten çok bağışlayandır, halîmdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.”² “Hatabe” kelimesinden türemiş bir kelime “Hutbeten” mastarı ve “alâ” harf-i cerri ile birlikte kullanıldığı zaman minbere çıkıp hitap etmek anlamını ifade eder.³ Anlam bakımından irşat, davet, tavsiye, nasihat, vaaz veya mev'ize, nutuk ve hitabet, hutbe ile benzer kavramlardır.

Hutbe kelimesinin terim anlamı konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Baktır, “Cuma ve Bayram namazlarında olmak üzere Allah'a hamd, Rasulüllah'a salât-u selam ve bütün Müslümanlara öğüt ve tavsiye niteliği taşıyan konuşmadır”⁴ şeklinde bir tanımlamada bulunmaktadır. Cüveynî de hutbe kelimesinin terim anlamı “Allah'a hamd etmek, Peygamber'e (s.a.s.) salavat getirmek, insanları takvaya teşvik etmek, onlara öğüt vermek ve dua etmektir” şeklinde bir tanım yapmaktadır.⁵ Hutbe kelimesinin terim anlamı ile ilgili olarak, “Hutbe, minberde Cuma günü cemaate karşı ayakta okunan, Allah'a hamd ve Hz. Peygambere salavat ile yapılan, etkileyici, nesir türünden bir konuşmadır.”⁶ şeklinde benzer bir tanımlama daha yapılmaktadır.

Hutbe kelimesinin terim anlamı ile ilgili kapsayıcı tanımı Çakan, “Belli zaman ve mekânlarda, kendilerine yetki verilmiş kişiler tarafından îrâd edilen mukaddime ve mev’iza bölümlerinden meydana gelen dînî bir nutuktur, aynı zamanda güzel ve etkili söz söy-

leme sanatı, düşüncenin resmedilmesi ve sağduyunun dile getirilmesidir.”⁷ şeklinde yapmaktadır.

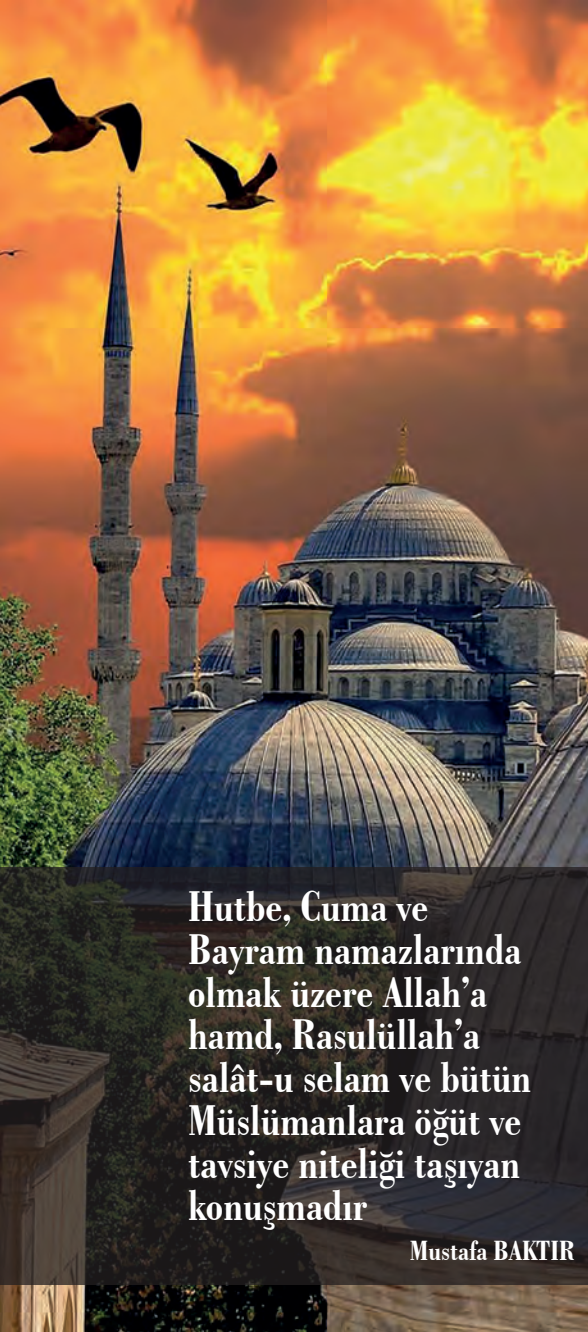
Hutbe kelimesinin terim anlamı ile ilgili tanımlara bakıldığında üç farklı ögenin ön plana çıkartıldığı dikkat çekmektedir. Birinci tanımda hutbenin hem Cuma hem de Bayram namazlarında okunduğu, Allah’a hamd-ü sena, Hz. Peygambere salavât ve Müslümanlara öğüt ön plana çıkartılmaktadır. İkinci tanımda Allah’a hamd ve Hz. Peygambere salavât ile birlikte insanları takvalı olmaya ve dua etmeye teşvik ön plana çıkartılmıştır. Üçüncü tanımda ise hutbenin sunuluş biçimi ön plana çıkartılmıştır. Çakan tarafından yapılan tanımın genel itibariyle diğer tanımlarda ön plana çıkartılan bütün özellikleri kapsadığı görülmektedir.

Tanımları ve günümüzdeki uygulamaları da göz önünde bulundurarak hutbenin terim anlamını şu şekilde özetlemek mümkündür; Cuma namazından önce, bayram namazından sonra Diyanet İşleri Başkanlığı’nın izniyle açılan cami ve mescitlerde yetkili görevliler tarafından gerçekleştirilen Allah’a hamd ve Hz. Peygambere salavat ile başlayan, din, ekonomi, siyaset ve toplumsal olaylar konusunda Müslümanların hayatlarını kolaylaştıracak⁸ ve onların dînî-dünyevî konularda bilgi sahibi olmalarını

sağlayacak, mükelleflere yaptıklarında uhrevî ödül, yapmadıklarında uhrevî ceza olduğunu hatırlatıcı öğüt/meviza⁹ içerikli, amacı ve sınırları belirlenmiş, nesir türünden etkileyici bir konuşmadır. Ayrıca bir konuşmanın hutbe sayılabilmesi için, seçili,¹⁰ nesir¹¹ şeklinde olması ve geliş güzel bir konuşma olmayıp başı sonu belli olması gerekmektedir.¹² Bu konuşmayı yapan kimseye ise hatip denilmektedir. İslam öncesi Arap kültüründe çok yaygın olan bu konuşma sanatı, İslam döneminde de bir yandan sosyal hayatın bir parçası ve edebi sanatların bir türü olarak devam etmiş, öte yandan dini bir muhteva kazanarak bazı ibadetlerin şekil ve şartı veya tamamlayıcı unsuru olmuştur.¹³

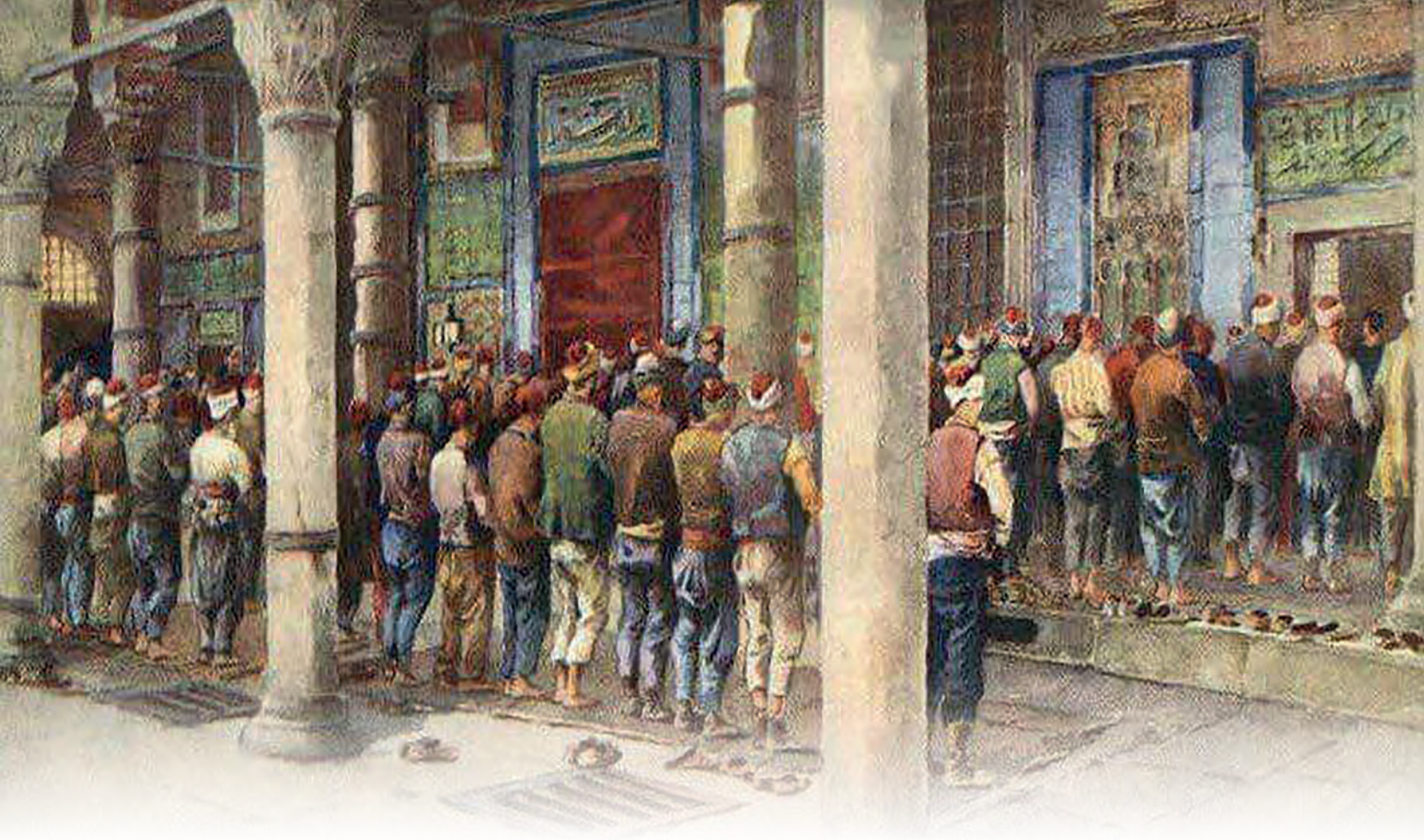
Hutbenin Amacı ve Önemi

“Ey İman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız (ezan okunduğu) zaman hemen Allah’ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu sizin için daha hayırlıdır”¹⁴ ayetinde geçen “Allah’ı anma” lafzı Cuma namazlarında okunan hutbe olarak tefsir edilmiştir.¹⁵ Hz. Peygamberin Cuma namazını hafife alarak terk eden kimseyi ağır ifadelerle ikaz eden, “Bilmiş olunuz ki Allah, bulunduğum şu makamda, şu günde, şu ayda ve şu yılda kıyamete kadar geçerli

Hutbe, Cuma ve Bayram namazlarında olmak üzere Allah’a hamd, Rasulü Allah’a salât-u selam ve bütün Müslümanlara öğüt ve tavsiye niteliği taşıyan konuşmadır

Mustafa BAKTİR

olmak üzere Cuma namazını farz kılmıştır. Benim hayatımda ve ölümünden sonra her kim, adil ve zalim bir idareci olduğu halde cumayı hafife alarak veya inkâr ederek terk ederse Allah onun iki yakasını bir araya getirmesin, onun işlerini mübarek kılsın. Dikkat edin, bu kimsenin tövbe edinceye kadar namazı yoktur, zekâtı yoktur, haccı yoktur, orucu yoktur, iyiliği yoktur. Kim tövbe ederse elbette Allah tövbeleri kabul eder.”¹⁶ sözleri Cuma namazının önemini vurgulamaktadır.

Cuma namazına bu değeri kazandıran ve onu diğer vakit namazlarından ayıran en önemli yönü hutbedir. İslam fıkına göre hutbe, cumanın şartlarından biridir. Hutbesiz Cuma namazı sahih olmaz. Fukaha arasında Cuma

hutbesinin farziyeti konusunda ittifak söz konusu iken Cuma hutbesinin rükün ve şartları konusunda kısmi de olsa farklı görüşler bulunmaktadır.¹⁷ Ramazan ve kurban bayramlarında okunan hutbeler sünnettir. Bunlar Cuma hutbesinden farklı olarak namazdan sonra okunur ve hutbeye tek bir getirilerek başlanmaktadır.¹⁸

Müslümanları iyiliğe ve güzelliğe yönlendirmek, eğitmek, kötülükten alıkoymak, onlardan temiz bir toplum oluşturmak İslam’ın temel hedeflerinden biridir. Hutbenin amacı da Müslümanları iman, salih amel, ahlak ve toplumsal duyarlılık bakımından bilgilendirmek, bu konulardaki yanlış bilgi ve düşünceleri ortadan kaldırmak, inananların kendi aralarındaki barış ve uzlaş

Kırsal alanlarda yaşayan bireyin kent merkezlerinde yaşayan bireyden farklı bir yaşam tarzı vardır. Onun dinden beklentisi farklılık arz edebilir. Dolayısıyla konu seçiminde hedef kitlenin iyi tanınması gerekir. Böylece, sözün kime ve niçin söyleneceği hutbenin daha verimli olmasını sağlayacaktır.

düzeşini artırıcı hukuki ve ahlâkî bilinç oluşturmak,¹⁹ ayrıca imanlı ve erdemli bir toplumun oluşmasına katkıda bulunmak, vatandaşın devletle bütünleşmesine yardımcı olmak ve iyi vatandaş yetiştirilmesine vesile olmak da hutbenin temel amaçları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda

Cuma hutbelerinin iki temel görevinden bahsetmek mümkündür. Birincisi, insanları dini konularda eğitmek, onların dini tutum ve davranışlarını değiştirebilmek ve geliştirmek; ikincisi ise siyaset, ekonomi, eğitim, çevre kirliliği, insan hakları ve toplumsal prob-

lemler gibi dünyevi konularda toplumu bilgilendirmektir.

Din insanı bir bütün olarak ele almaktadır. Dolayısıyla hutbe aracılığıyla Müslümanlar sadece din konusunda değil, gerek ülkemizde gerekse dünyanın dört bir yanında cereyan eden olaylar ve dünyevi konular hakkında bilgi sahibi olurlar.

Hutbenin Planlanması ve Yazılması

Hutbenin, belirli bir plana göre hazırlanması gerekmektedir. Bu plan hutbenin metni yazılmadan önce yapılmalı daha sonra hutbeye buna göre şekil verilmelidir. Bu durum hutbe için son derece önemlidir. Çünkü bir konuşmanın hutbe sayılabilmesi için geliş güzel bir konuşma olmayıp, konusu, problemi, amacı ve niteliğinin olması gerekmektedir. Hutbenin daha verimli olabilmesi için de konunun güncel, ihtiyaç merkezli, cemaatin ihtiyaç duyduğu konular arasından seçilmesi gerekir.

Hutbe yazımında konunun belirlenmesi hayati önem arz etmektedir. Hutbenin konusu hutbenin amacını, içeriğini, yöntemini ve vermek istediği mesajı yansıtması gerekir.

Hutbe konusu seçilirken muhatap kitlenin beklenti ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca hutbe hazırlanma-

sında cami cemaatinin eğitim ve yaş seviyesi, sosyo-kültür yapısı, ekonomik durumu vb. hususlar da dikkate alınmalıdır. Mesela, Cuma cemaatinin çoğunluğunu genç lise veya üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bir camide okunan hutbenin konusu, ileri yaş grubu bireylerden oluşan cami cemaati için bir anlam ifade etmeyebilir. Çünkü her iki yaş grubunun hayata bakışları, hayattan beklentileri, yaşamış oldukları tecrübeleri ve yaşadıkları problemler oldukça farklılık göstermektedir.

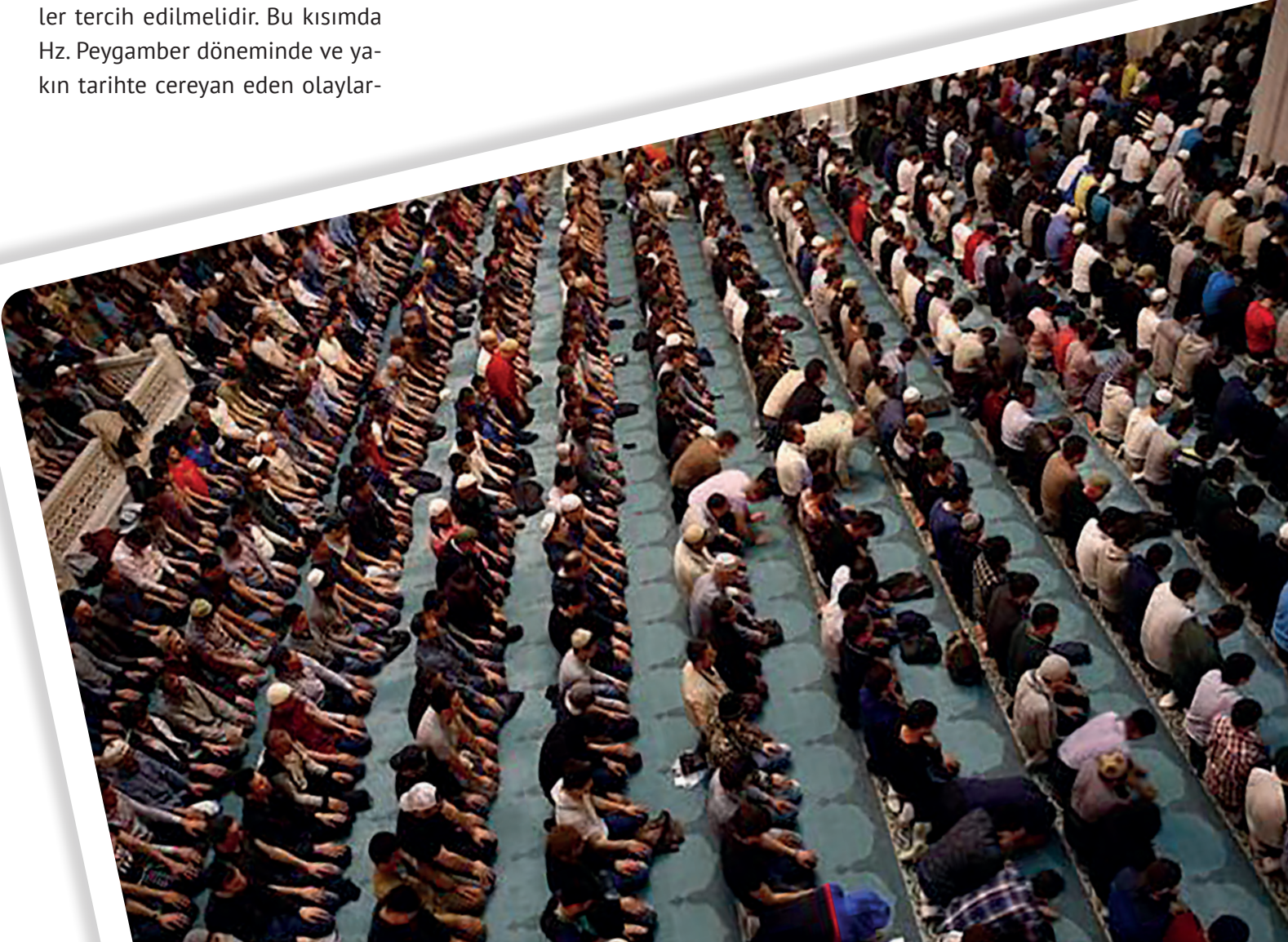
Hutbe konuları seçilirken bölgesel ve yöresel farklılıklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Kırsal alanlarda yaşayan bireyin kent merkezlerinde yaşayan bireyden farklı bir yaşam tarzı vardır. Onun dinden beklentisi farklılık arz edebilir. Dolayısıyla konu seçiminde hedef kitlenin iyi tanınması gerekir. Böylece, sözün kime ve niçin söyleneceği hutbenin daha verimli olmasını sağlayacaktır.²⁰ Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamberin hutbelerinin toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarıyla yakından ilgili, kişisel ve toplumsal problemlerin çözümüne yönelik olduğu görülmektedir.²¹

Hutbenin konusu tespit edildikten sonra konunun iyi bir şekilde kompozite edilmesi gerekmektedir. Ana fikir belirlendikten sonra hutbenin giriş, gelişme ve so-

nuç bölümleri tespit edilmelidir. Hutbede konu ele alınırken ana fikir etrafında ve konu başlığı altında işlenmesine, farklı konulara girilmemesine özen gösterilmelidir. Hutbenin giriş bölümünde cemaatin dikkatini çeken cümlelerin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Burada tanım, problem veya kazanım cümlelerine de yer verilmelidir. Hutbenin gelişme bölümünde giriş bölümünde ifade edilen konuyu açıklamak üzere ayet ve hadisler yer verilmelidir. Ayet ve hadislerin seçiminde dikkatli olunması gerekmektedir. Cemaatin rahatlıkla anlayabileceği ve tartışmalara neden olmayacak ayet ve hadisler tercih edilmelidir. Bu kısımda Hz. Peygamber döneminde ve yakın tarihte cereyan eden olaylar-

dan da örnekler verilebilir. Ancak özellikle Hz. Peygamber ile ilgili verilen örneklerde aşırı abartıya gidilmemelidir. Hz. Peygamberin bir peygamber olduğu, bütün insanlık için eşsiz bir örnek olduğu vurgulanırken, aynı zamanda onun da bizim gibi bir insan olduğu düşüncesini de göz ardı etmemek gerekir. Çünkü birey kendisine yakın olanı ve benzeri örnek alır, onun gibi olmaya çalışır. Konu ile ilgili örnekleri Hz. Peygamber ve sahabe dönemi ile sınırlı tutmamak, güncel olaylardan da örnekler vermek gerekir. Hutbenin sonuç bölümünde ise cemaati ikna eden cümlelere yer verilmelidir.

Bir konuşmanın hutbe sayılabilmesi için gelişmiş güzel bir konuşma olmayıp başı-sonu belli olması gerekmektedir. Kullanılan dil sade, anlaşılır ve akıcı olmalı; kırıcı, incitici, yanlış anlaşılmalara sebep olabilecek ifadelerden kaçınılmalıdır.

Bu bölümde kazanım odaklı bir özet yapılarak hutbenin bitirilmesine özen gösterilmelidir.²² Hutbenin gerek giriş, gerek gelişme, gerekse sonuç kısımlarında kısa, özlü ve anlaşılır cümleler kullanılmasına; hutbede akıcı, anlaşılır ve sade bir dilin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Anlaşılması ve telaffuzu zor kelimelerden ve uzun cümlelerden kaçınılmalıdır.²³ Ayrıca hutbede insanları kırıcı, rencide edici, camiden ve cemaatten uzaklaştırıcı ifadelerle değil; camiye, namaza, Allah ve Hz. Peygamber sevgisine teşvik edici ifadelerle yer verilmelidir.

Hutbe planlaması ve yazımında hutbenin kısa ve öz olmasına da dikkat edilmelidir. Çünkü Hz. Peygamber kendisinin, “Cevâmiu’l-kelem (az, öz söz söyleme kabiliyeti) ile gönderildim”²⁴ şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere kısa ve öz konuşmayı tercih etmiştir. Bu özelliğinden dolayı Hz. Peygamberin ilk hutbesi Arapça metin olarak sekiz-on satırdan oluşmaktadır. Hz. Peygamberin hutbeleri kısa olduğu gibi insanlara da hutbe okurken kısa ve öz okumalarını tavsiye etmiştir. Onun bu tavsiyesini “Bize Ammar hutbe okudu, ama hutbeyi hem kısa hem de belâğ bir şekilde okudu. Minberden inince (kendisine) Ya Ebe’l Yakzân! Gerçekten kısa ve özlü bir hutbe îrâd ettin. Biraz daha uzatsan iyi eder-

din, dedik. Bunun üzerine Ammar: Ben, Rasulüllah’ı ‘Şüphesiz ki kişinin namazı uzun, hutbeyi kısa tutması anlayışlı olduğuna işarettir. Binaenaleyh siz, namazı uzun tutun fakat hutbeyi kısa kesin. Muhakkak beyanın sihir alanı vardır.’ buyururken işittim.”²⁵ şeklindeki Ebu Vail’in rivayetinde de görmek mümkündür.

Hutbenin Sunumu

Hutbenin planlanması ve yazımı kadar önemli diğer bir husus da hutbenin sunumudur. Hutbeye ruh verecek olan onun sunuluş biçimidir. Hutbenin sunumunda hatibin önemli bir rolü bulunmaktadır.²⁶ Çünkü güler bir yüze, cana yakın, mutedil bir duruşa, sade, temiz ve düzgün bir kıyafete sahip olan hatipler, daha söze başlamadan dinleyici üzerinde olumlu bir etki yaparlar.²⁷

Hutbenin amacı da Müslümanları iman, salih amel, ahlak ve toplumsal duyarlılık bakımından bilgilendirmek, bu konulardaki yanlış bilgi ve düşünceleri ortadan kaldırmak, inananların kendi aralarındaki barış ve uzlaşma düzeyini artırıcı hukuki ve ahlâkî bilinç oluşturmaktır.

Nitekim bir iletişim sürecinde ortalama olarak kelimelerin %10, ses tonunun %30 ve beden dilinin %60 rol oynamaktadır.²⁸ Bu sebeple hatip, kılık kıyafetinin sade, temiz ve düzgün olmasına özen göstermelidir. Ayrıca minbe-

re çıkışında, oturuş ve kalkışında, minberden inişinde vakar içerisinde bulunmalı, rahat ve doğal hareket etmeli, konusuna ve heyecanına da hâkim olmaya gayret etmelidir.²⁹

Hatip, birinci hutbenin Arapça girişini hitabet üslubuyla okumalı, kelimeleri hatasız bir şekilde telaffuz etmeye özen göstermelidir. Hutbenin Türkçe kısmını ise sade bir dille, acele etmeden, ses tonuna ve vurguya dikkat ederek okumalıdır. Hz. Peygamber de irâd ederken sesini dinleyicilerin sayısına, durumuna ve konuya göre ayarlardı. Gerektiğinde sesini daha iyi duyurabilmek için ayağa kalkar, konuştuğu yere, zamana ve zemine göre minberde, bineğinin veya yüksek bir kayanın üzerine çıkarak konuşurdu.³⁰

Hatip ikinci hutbeyi okurken daha alçak sesle okumaya özen göstermelidir.³¹ Yerine göre sesini bir merhamet ve şefkat kaynağından akıtmalı, yerine göre yükseltmelidir. Fakat bunları yaparken daima belli bir ölçü içinde yapmalı, mübalağaya kaçmamalıdır.³² Hutbede jest ve mimik kullanımına da özen gösterilmelidir. Hatip okunan metindeki ifadeleri ses tonuna yansıttığı gibi beden diline de yansıtmalıdır. Hutbede hüzünden, sıkıntıdan ve kederden bahsedilirken hatibin tebessüm etmesi veya cennetten, Allah sevgisinden bahsedilirken hatibin

hüzünlü davranışlar sergilemesi yerinde olmayacaktır. Bu bağlamda hatip sözlerinin dinleyici üzerindeki etkisini artırabilmek, duygu ve düşüncelerini hedef kişi veya kişilere etkili bir şekilde iletebilmek için el-kol hareketleri ve yüz ifadesini etkili bir şekilde kullanılmalıdır.³³ Hz. Peygamber mesajını insanlara ulaştırmada jest ve mimiklerini etkili şekilde kullanmıştır. Ashab, Hz. Peygamberin söyleyeceği sözleri onun yüzünde okuma imkanı bulmuştur. Hz. Peygamber konuşmasına başlamadan önce nasıl, ne tarzda bir konuşma yapacağını muhatapları tarafından kestirildiği zamanlar olmuştur. Örneğin, Ka'b b. Malik tövbesinin kabul oluşu ile ilgili vakıyı; "Rasûlullah'a selam verdiğim zaman, Hz. Peygamber sevinçten yüzü şimşek gibi parlar bir halde: 'Ananın seni doğurduğu zamandan beri üzerinden geçen günlerin en hayırlısı olan bir günün hayır ve saadetiyle sevin!' buyurdu. Ka'b Hz. Peygamber'in durumunu şöyle tasvir etmiştir: Esasen Hz. Peygamber, Allah tarafından sevindirildiği zaman yüzü parlardı, hatta yüzü ay parçasına benzerdi. Biz de sevinçli bir vahiy geldiğini onun bu sevimli yüzünden anlardık."³⁴ şeklinde nakletmiştir. Hatip de okumuş olduğu hutbedeki duygu ve düşünceleri ses tonuna, bakışlarına ve duygularına yansıtmaya özen göstermelidir. Hatip bunları ya-

parken bakışlarıyla cemaati gözlemlemeli, durumunu ona göre ayarlamalıdır. Gözlerini cemaatin hepsinin üzerinde gezdirmesi gerekir. O, cemaatin durumundan tepkilerini yakalayarak, ilgi duyup duymadıklarını anlamalıdır.³⁵

Hutbenin etkili ve cemaat tarafından doğru anlaşılabilmesi hatibin okuyacağı hutbeyi, rahat, mutedil bir konuşma şekliyle okuması gerekmektedir. Hutbeyi okurken takip edilemeyecek derecede hızlı ve acele konuşan hatipler, cemaate fazla bir şey veremezler.³⁶ Câbir, Hz. Peygamberin hitabet tarzını "Hz. Peygamber'in konuşmasında tertil vardı."³⁷ şeklinde anlatmaktadır. Yani kelimeleri ağır ağır ve tane tane telaffuz ederdi. Bu durum Hz. Peygamberin hutbeler de dahil olmak üzere bütün konuşmalarında sözlerini tane tane, muhatapın rahatça takip edebileceği derecede yavaş konuştuğunu, kelimeleri alelacele, arka arkaya sıralamaktan kaçındığını göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Cuma ve bayram namazları camilerin en yoğun olduğu vakit dilimidir. Bu vakitlerde camiler kendi istekleri ile gelen cemaatle dolup taşmaktadır. İnsanlar bir taraftan ibadetlerini yerine getirmek, diğer taraftan da okunan hutbeler aracılığı ile din konusunda bilgi edinmek üzere cami-

Belli zaman ve mekânlarda, kendilerine yetki verilmiş kişiler tarafından îrâd edilen mukaddime ve mev'iza bölümlerinden meydana gelen dînî bir nutuktur, aynı zamanda güzel ve etkili söz söyleme sanatı, düşüncenin resmedilmesi ve sağduyunun dile getirilmesidir.

İsmail Lütfü ÇAKAN

lere gelmektedir. Dolayısıyla bu zaman dilimlerinin çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Cuma ve bayram namazlarında okunan hutbelerinin hazırlık aşaması oldukça önem arz etmektedir.

Cuma namazlarında camilerde ekonomi, eğitim, kültür, düşünce, fikir ve ideoloji vb. bakımdan farklı donanıma sahip bireyler bir araya gelmektedir. Dolayısıyla hutbe hazırlanırken bu hususların dikkate alınmasına özen gösterilmelidir.

Hutbenin hazırlanmasına öncelikle toplumun ihtiyaç duyduğu ve güncel bir konunun seçilme-

siyle başlanır. Hutbenin konusu ve amacının net bir şekilde belirlenmesine özen gösterilmesi gerekir. Seçilen konu iyi bir şekilde kompoze edilerek muhataplara sunulmalıdır. Hutbenin mutlaka giriş, gelişme ve sonuç bölümü olmalıdır. Bir konuşmanın hutbe sayılabilmesi için gelişmiş güzel bir konuşma olmayıp başı-sonu belli olması gerekmektedir. Kullanılan dil sade, anlaşılır ve akıcı olmalı; kırıncı, incitici, yanlış anlaşılmalara sebep olabilecek ifadelerden kaçınılmalıdır.

Hutbelerin hazırlığı kadar sunumu da önemlidir. Hutbelere hayat veren hatibin ses tonu, vakarı, jest ve mimikleridir. Bu bağlamda hatip öncelikle dış görünüşüyle cemaatin zihninde ve gönlünde olumlu bir intiba oluşturmalı, hutbesini okurken rahat, kendinden emin ve konusuna hâkim olmalıdır. Hutbede verilmek istenen duygu, düşünce ve hisleri ses tonuna yansıtılmalı, bunu jest ve mimikleri ile destekleyerek sözlerinin cemaat üzerinde daha etkili olmasına gayret etmelidir.

Dipnot

- ¹ Ebu Nasr İsmail İbn Hammâd el-Cevherî, *Sihâh*, C. 1, Beyrût, 1987, s. 120.
- ² Bakara Suresi, 2/235.
- ³ el-Cevherî, *Sihâh*, s. 121.
- ⁴ Mustafa Baktır, Hutbe, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul 1998, s. 425.

- ⁵ Abdülmelik İbn Abdullah İbn Yusuf el-Cüveynî, *Nihâyet'ul Matlab fi Dirâyet'il Mezhep*, Dâr'ul-Minhac, C. 2, Cide, 2007, s. 538-539.
- ⁶ Muhammed Revvas Kal'aci, *el-Mevsuat'ul Fıkhiyyetü'l Müyessera*, Dâr'un-Nefâis, C. 1, Beyrut, 2010, s. 813.
- ⁷ İsmail Lütfü Çakan, *Dini Hitabet*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 27.
- ⁸ Recai Doğan, *Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler*, Dini Araştırmalar Dergisi Eylül-Aralık 1998, C. 1, S. 2, s. 8.
- ⁹ Kur'an'da Nukûl ve Mev'iza için bkz: Adem Yıldırım, "Kur'an-Sünnet İşliğinde Cezanın Amacı", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013), 64-66.
- ¹⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Seyid Kemal Karaalioğlu, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1983, s. 690.
- ¹¹ Daha geniş bilgi için bkz. Seyid Kemal Karaalioğlu, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1983, s. 553.
- ¹² İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, Al-Aalami Library, C. 1, Beyrut 2005, s. 1114.
- ¹³ Mustafa Baktır, Hutbe, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 18, İstanbul 1998, s. 426.
- ¹⁴ Cuma Suresi, 62/9
- ¹⁵ Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefti, *Tefsiru'n-Nesefti*, Daru'n Nefais, C. 4, Beyrut, 1996, s. 375.
- ¹⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn Mace, *es-Sünen, İkametü's-Salât 78*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru'l-Fikr, Beyrut ths.
- ¹⁷ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İlmihal I, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 299.
- ¹⁸ Abdurrahman el-Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, çev. Hasan Ege, Bahar Yayınevi, İstanbul 1976, C. 1, s. 320-321.

- ¹⁹ Sulh ve uzlaşmanın hukuki ve ahlâkî temelleri için bkn: Adem Yıldırım, Mağdur Haklarına Yönelik Kurumsal Yapılar (Sulh ve Uzlaştırma), *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 23 (2014): 251-270.
- ²⁰ Çakan, *Dini Hitabet*, s. 32, 34.
- ²¹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 326.
- ²² Çakan, *Dini Hitabet*, s. 34, 36.
- ²³ Çakan, *Dini Hitabet*, s. 34, 36.
- ²⁴ Buhari, Cihad, 122; Müslim, Mesâcid, 5.
- ²⁵ Müslim, Cuma, 47.
- ²⁶ Çakan, *Dini Hitabet*, s. 37.
- ²⁷ Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Marifet Yayınları, İstanbul 1980, s. 46.
- ²⁸ Yusuf Macit, *İletişimde Model Olarak Hz. Muhammed*, Akademi Yayınları, İzmir 2006, s. 24
- ²⁹ Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 51.
- ³⁰ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 326,327.
- ³¹ Çakan, *Dini Hitabet*, s. 37, 38.
- ³² Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 47.
- ³³ Macit, *İletişimde Model Olarak Hz. Muhammed*, s. 118.
- ³⁴ Buhari, Megazi, 81.
- ³⁵ Halis Albayrak, Tebliğ ve Davet Kavramlarının Analizi, *2003 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 77.
- ³⁶ Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 114.
- ³⁷ Ebu Davud, Edeb, 18.

Kaynakça

- Albayrak, Halis. Tebliğ ve Davet Kavramlarının Analizi, *2003 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Baktır, Mustafa. "Hutbe", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 18, İstanbul 1998.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî (el-Camiu's-Sahîh)* C. I-IV., Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Çakan, İsmail Lütfü. *Dini Hitabet*, İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005.
- el-Ceziri, Abdurrahman. *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, Çev. Hasan Ege, C. 1, İstanbul: Bahar Yayınevi, 1976.
- el-Cüveynî, Abdulmelik İbn Abdullah İbn Yusuf. *Nihâyet'ul Matlab fi Dirâyet'il Mezhep*, Cidde: Dâr'ul-Minhac, C. 2, 2007.
- Doğan, Recai. "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", C. 1, Dini Araştırmalar Dergisi, Eylül-Aralık 1998.
- el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail İbn Hammâd. *Sihâh*, C.1, Beyrût, 1987.
- İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini. *es-Sünen, İkametü's-Salât 78*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut: Daru'l-Fikr, ths.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisanü'l Arab*, C. 1, Beyrut: Yy., 1970.
- Kal'aci, Muhammed Ruvvas. *el-Mevsuat'ul Fıkhiyye el-Müeyyessa*, Beyrut: Dâr'un-Nefâis, C. 2, 2005.
- Karaalioğlu, Seyid Kemal. *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1983.
- Kazancı, Ahmet Lütfi. *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1980.
- Macit, Yusuf. *İletişimde Model Olarak Hz. Muhammed*, İzmir: Akademi Yayınları, 2006.

- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîhi Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.
- en-Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Tefsiru'n-Nesefî*, İstanbul: Eda Neşriyat, C. 4, 1991.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İlmihal I, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yıldırım, Adem. *Kur'an-Sünnet Işığında Cezanın Amacı*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Yıldırım, Adem. "Mağdur Haklarına Yönelik Kurumsal Yapılar (Sulh ve Uzlaştırma)" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 23 (2014): 251-270.
- Zuhayli, Vehbe. *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, C. 1-5, Çev. Ahmet Efe, Beşir Aksoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nureddin Yıldız, İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994.

Planlamadan uygulamaya vaaz

Dr. Fatma ÇAPCIOĞLU

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi

Giriş

İslam din eğitimi tarihi cami-mescid merkezli başlamış ve bu konumunu Hz. Peygamber'den sonraki dönemde de devam ettirmiştir. Camiler, Hz. Peygamber döneminden itibaren günümüze kadar sadece belirli ibadetlerin yapıldığı bir mekân olarak kalmamış, özellikle yetişkin din eğitimi faaliyetlerinin önemli merkezi olagelmışlerdir.

Öğüt vermek ve nasihat etmek” anlamlarına gelen vaaz, insanları din konusunda bilgilendirmek, yanlış tutum ve davranışlar konusunda uyarmak amacıyla yapılan dini içerikli bir eğitim faaliyetidir

Hz. Peygamber'den sonraki yıllarda din eğitimi faaliyetlerini yürütmek için farklı mekânlar ve imkânlar kullanılsa da, camiler, din eğitiminin en eski ve en bilinen yolu olarak nitelenebilecek faaliyetine halen devam etmektedir. Bu faaliyetler içinde vaazların ayrıcalıklı bir yeri vardır.

“Öğüt vermek ve nasihat etmek” anlamlarına gelen vaaz, insanları din konusunda bilgilendirmek, yanlış tutum ve

davranışlar konusunda uyarmak amacıyla yapılan dini içerikli bir eğitim faaliyetidir. Tarihi süreçte dönem dönem dini konularda bilgi verme amacının ötesinde, toplumun içinde bulunduğu durumlara yönelik olarak bireylerde belli duyguların oluşması ve belli amaçlar doğrultusunda toplumun birleşmesi de bir araç olarak kullanılmıştır. Bunun en belirgin örneği, Kurtuluş savaşı sırasında halkı bağımsızlık mücadelesi çerçevesinde uyardırmak ve birleştirmek amacıyla yapılan vaazlardır. Bu özellikleriyle İslam'ın ilk yıllarından itibaren belli bir geleneği oluşmuş olan vaaz, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir değer olarak kabul edilmektedir.

Kur'an'da “Rabbinin yoluna hikmetle (bilhikmeti) ve güzel öğütle (el-mev'iza-i hasene) davet et” (Nahl, 16/125) olarak formüle edilen vaazın amacı; nasihatte bulunmak, öğüt vermek, dini bilgiler öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, kalbi yumuşatacak sevap ve ıkaba yönelik hatırlatmalarda bulunmak, belli konularda uyarmak ve sakındırmak ile güzel sözlerle insanları hayra çağırarak şeklinde belirlenebilir. Günümüzde bu amaca yönelik olarak vaaz geleneği, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde vaizlik kadrolarına atanan kişiler tarafından yürütülmektedir.

Vaazın Hazırlanışı

Bir hitabet türü olarak ele alındığında vaazın hazırlanma aşamasında sorulması gereken birtakım temel sorular bulunmaktadır. Her ne kadar belli konularda hazırlanmış ve kalıplaşmış vaaz örnekleri ve kitapları bulunmakta ise de, vaaz verecek olan kişinin sunacağı vaazı hitap ettiği kitleyi, zamanı ve yeri düşünerek kurgulaması gerekmektedir.

Bun ilkelerden ilki “ne öğreteceğim?” sorusudur. Bu, vaazın konusunu belirlemek üzere üzerinde düşünülmesi gereken temel sorudur. Muhatabın ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verecek, onların günlük hayatlarında pratik değere sahip, eğitici ve güncel bir konu seçimi, başarılı bir vaaz için dikkat edilmesi gereken ilk ilkedir. Bu noktada vaaz verecek kişinin vaaz konusunu seçerken cemaatini iyi gözlemlemesi, nelere ilgi duyduklarını ya da ne tür konularda ihtiyaçları olduğunu tespit edebilmesi gerekir. Bunun yanında vaaz konusu İslam’ın temel inanç, ibadet ve ahlak esasları çerçevesinde seçilebilir. Bu konular belli bir planlama ile aktarılabilir. Bu noktada dikkat edilecek husus ise seçilen konuya dair bilgilere cemaatin ihtiyacı olduğu konusunda onları ikna etmek, ihtiyaçları olduğunu hissettirmek, sık tekrarlanan bir konuyu ise yeni bir

İslam din eğitimi tarihi cami-mescid merkezli başlamış ve bu konumunu Hz. Peygamber’den sonraki dönemde de devam ettirmiştir.

yaklaşımla ele almaktır. Nitekim bireyler, ihtiyacı olmadığını düşündüğü bir konuyu dinleme ve o konuşmadan bir şeyler öğrenme konusunda isteksizdirler. Bu noktada cemaatin seviyesini de dikkate alarak konunun belirlenmesi gerekir.

Konu seçiminde dikkat edilecek noktalardan biri de vaazın yapıldığı yer ve zamandır. Haftalık bir rutin ile belli günlerde camide yapılan bir vaaz konusu seçimi ile Ramazan ya da özel günlerde yapılacak olan bir vaazın konu seçimi arasında farklılık olması gerekir. İçinde bulunulan özel gün-

lerin ve bu günlere dair cemaatte oluşan ilginin konu seçimine de yansımaya özen gösterilmelidir.

Vaaz konusu belirlendikten sonra sorulması gereken bir diğer soru “Niçin öğreteceğim?” sorusudur. Aslında bu soru, konu seçimi ile birlikte düşünülmesi ve cevaplanması gereken bir sorudur. Vaaz hazırlayan kişi, öğretilen konu ile cemaatte oluşturmak istediği uzak ve yakın hedeflerini belirlemelidir. Bu amaç, konunun nasıl sunulacağı, nasıl sınırlandırılacağı, vaazın üslubu ve vaazda kullanılacak örneklerin seçimi konusunda yol gösterici olacaktır. Aynı konu kimi zaman sadece bilgi verme amaçlı, kimi zaman belli yanlılara dikkat çekerek düzeltme amaçlı, bazen de belli duyguları oluşturarak insanlara harekete geçirme amaçlı olarak tasarlanabilir. Bu noktada vaiz vaazını, cemaatte oluşmasını istediği amaç ile birlikte düşünerek hazırlamalıdır. Çok fazla ve geniş bilgi içeren bir konuyu karışık ve yüzeysel bir şekilde ele almak yerine, amaca uygun konuyu sınırlandırarak belli bir içeriği daha iyi planlanmış ve örneklendirilmiş şekilde anlatmak daha doğru olacaktır. Bu sebeple vaazın genel değil, özelleştirilmiş bir konusu ve amacı olmalıdır.

Konu ve amaç belirlendikten sonra, bu amaca ve konuya uygun içeriğin hazırlanmasına geçilebi-

lir. Vaazla ilgili bilgi toplama aşamasında başvurulacak en temel kaynaklar elbette Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadisleridir. Ayet ve hadislerin tespitinde dikkat edilecek ilke uygunluktur. Ayet ve hadislerin hazırlanacak vaaz içinde kullanılması için öncelikle o konuya dair tüm ayet ve hadislerin tespiti ve bunlar içinden konu ve amaca en uygun olan(lar)ının seçimi gereklidir. Nitekim aynı konuya dair Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde bağlamından kaynaklanan farklı ifadeler bulunabilir. Bunun tespiti ile Kur'an ve Sünnet'in bütüncül olarak konuya bakış açısının tespiti, parçacı bir yaklaşımın ortaya çıkarabileceği sorunları önleyecektir. Tespit edilen ayetlerin nüzul sebeplerini, ifade ettiği anlamı net kavrayabilmek için mutlaka tefsir kitaplarına bakılmalı, ayetin ifade ettiği manayı Kur'an'ın bütünlüğü içinde değerlendirmelidir. Hadislerin seçiminde de bu tarz bir yolun izlenmesi gerekir. Hadisler konusunda ayrıca dikkat edilmesi gereken husus, seçilen hadislerin Kur'an ile uyumu ve sıhhatidir. Bu amaç Allah ve Peygamberinin insanlara bildirdiği ve insanlardan istediği gerçek mesajı ortaya koyabilmek ve bu mesajı doğru bir şekilde muhatap kitleye aktarabilmektir. Bu hassasiyet, seçilen ayet ve hadisler için mutlaka tefsir ve hadis

kaynaklarına müracaat ederek ve İslam'ın temel ilke ve kaidelerini hatırd tutarak sağlanabilir. Ayet ve hadis seçiminde muhatabın bilgi ve anlama seviyelerinin de dikkate alınması gereklidir. Burada dil açısından uygunluk ön plana çıkmaktadır. Nitekim Arapça ifadelerin kullanımı yanında muhatabın ayet ve hadisleri doğru anlayabileceği şekilde bir tercüme, gerekli görüldüğünde sadeleştirmeye ve açıklamaya müracaat edilmelidir.

İçeriğin oluşturulması için gerekli olan bir diğer kaynak, konuya uygun örneklerin seçimidir. Bu seçimde Siyer ve İslâm Tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanılmalıdır. Vaazda bid'at, hurafe ve mantıkdışı hikâyelerden kaçınılmalıdır. Bu tür örneklerin seçimi vaazın etkisini azaltmanın ötesinde Kur'an ve Sünnet'e aykırı davranmak anlamına gelir.

Örnek seçiminde muhatabın günlük hayatı ile bağlantı kurmasını sağlayacak güncel durumların tespiti önemlidir. Dinleyiciler, tarihi olayları dinlemekten hoşlanmanın yanında kendilerinden ve günlük hayatlarıyla ilişkili örneklerle ilgi duyacaklardır. Örnek seçiminde konuyla ilgili kitaplar, makaleler, daha önceden yapılmış vaazlar ve hutbeler araştırılabilir. Örnek seçiminde dikkat edilecek bir diğer husus ise, birleştirici bir tavrın öncelenmesi olacaktır. Her-

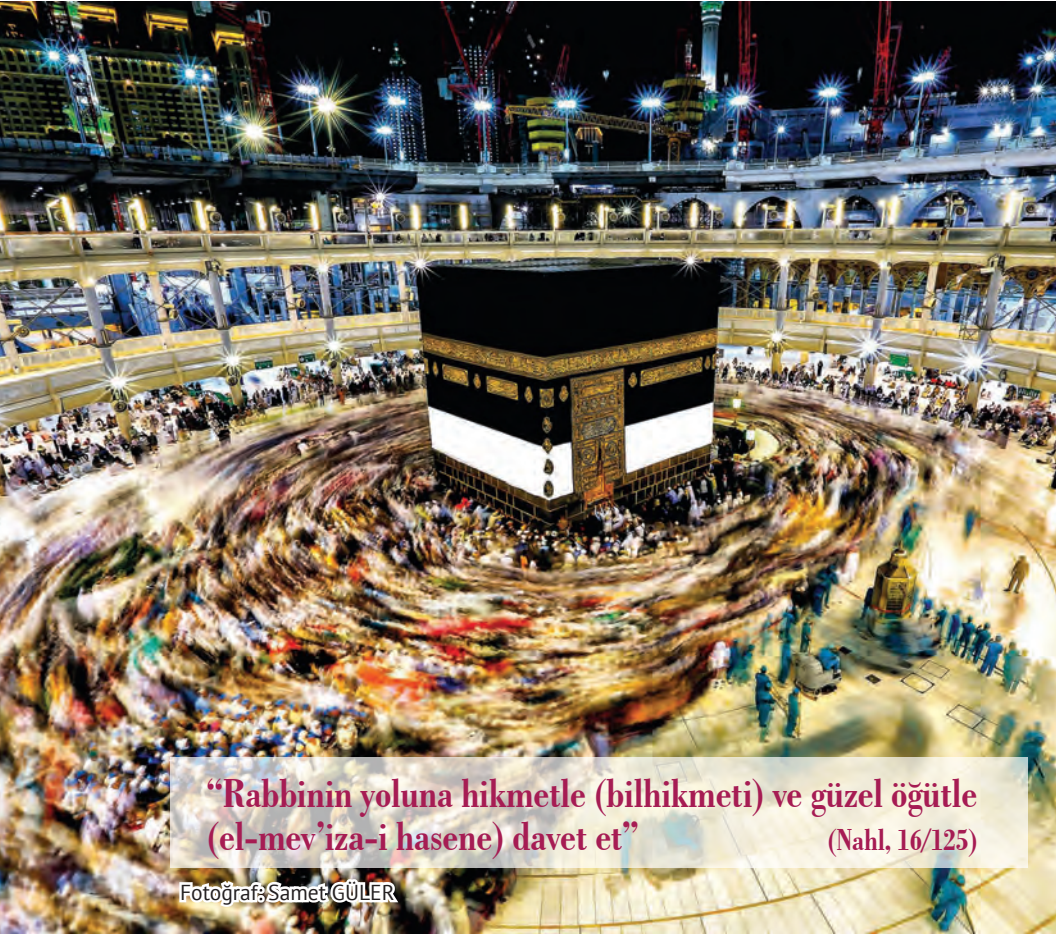
hangi bir kişi ya da kurumu hedef almamaya, dinleyenlerin kırılıp gücenmelerine neden olabilecek örnekleri seçmemeye dikkat etmek gerekir.

Vaazın hazırlanma aşamasında sorulacak bir diğer soru "Nasıl öğreteceğim?"dir. Bu soru, konunun öğretiminde kullanılacak yöntemleri, teknikleri, araç ve gereçleri vb. belirlemeye yardımcı olur. Günümüzde vaazlar artık sadece sözlü bir şekilde değil, görsel olarak desteklenerek de verilebilmektedir. Vaazın hangi araç gereçlerle sunulacağı tespit edildiğinde içeriğin bu araç gerece yönelik olarak zenginleştirilmesi de gerekecektir.

Vaaz Planı

İyi bir planlama vaazın başarılı olmasında çok önemli bir yere sahiptir. Genel olarak bir hitabetin/sunumun, giriş, gelişme ve sonuç şeklinde planlanması gerekir. Bu planlama vaazın ne kadar süreceği düşünülerek yapılmalıdır. Camilerde sunulan bir vaaz ortalama 45 dakika kadar sürer. Bu nedenle vaazı, belirlenen süre içinde bitirilebilecek, giriş ve sonucu ile bir bütün olarak sunulabilecek şekilde planlamak önemlidir.

Vaaza isti'âze, besmele, hamdele, salvele ile ayet ve hadislerden oluşan kısa bir dua ile başlanması gelenekselleşmiştir.

“Rabbinin yoluna hikmetle (bilhikmeti) ve güzel öğütle (el-mev'iza-i hasene) davet et”
(Nahl, 16/125)

Fotoğraf: Samet GÜLER

Vaaz duasının ardından vaaza etkileyici ve dikkat çekici bir giriş yapılmalıdır. Bu giriş için ayet ve hadislerden faydalanılabileceği gibi dikkat çekici ve merak uyandırıcı bir örnek ya da bir soru ile de başlanabilir. Giriş kısmındaki amaç muhatapın konuya dikkatini çekmektir. Verilen örnek ya da sorulan soru muhatapın ilgisine ve merakına uygun şekilde seçildiğinde, vaazın ilerleyen bölümlerinde ifade edilecek bilgileri hem anlaması hem de uygulaması çok daha kolay olacaktır. Unutulmamalıdır ki insanın bir bilgiyi öğrenebilmesi için öncelikle dik-

katini vermesi gerekir. Kişi, dikkat etmediği bir bilgiyi öğrenemez.

Gelişme bölümü vaazın en geniş kısmıdır. Bu kısımda seçilen konunun örneklendirilmesi, açıklanması ve desteklenmesi gerekmektedir. Bunların belli bir bütün içinde sıralanmış ve anlamlı bir şekilde kurgulanmış olması gerekir. Vaazın hazırlanması sırasında seçilen ayetler, hadisler, kelami görüşler, fıkhi açıklamalar ve bilimsel gerçekler bu bölümde aktarılır ve açıklanır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken, vaazda kullanılan ayet hadis, görüş ve bilgilerin kaynaklarının belirtil-

mesi ya da kaynaklarının verilmesidir. Bu durum, verilen bilgilere olan güvenin sağlanması yanında, vaizin görüşlerini açıklamak için bilgi edinme konusundaki tutumunu da ortaya koyacaktır.

Gelişme bölümünde tarihi olaylar başta olmak üzere çeşitli örnekler sunulur. Bu örneklerin öncelikle gerçeği yansıtmasına dikkat etmek gerekir. Bu örneklerin muhatapların hayatları ile bağı kurulmalıdır. Ayrıca örnekler, dinleyicilerin büyük bir kısmının başından geçebilecek olaylardan da seçilebilir. Örneklerin sunumunda konu ile ilgisiz görünen ayrıntılar yüzeysel geçilerek asıl amaca odaklanılmalıdır. Dinleyicileri kırabilecek, gücendirebilecek tarzda etnik, yöresel, mezhebi ya da siyasi yüklemelerin olduğu örneklerin kullanılmaması gerekir. Herhangi bir sebepten dolayı alınmış, gücünmüş bir bireyde iyi ve güzel davranışların oluşması mümkün değildir. Beklenen amacın gerçekleşmesi ya da maksadın hasıl olması için kişilerin o amaca ulaşmayı istemesi ve bunun için motive olması gerekir. Kırıcı örnekler ise, böyle bir amacı gerçekleştirilemez.

Vaazın amacının ortaya konulduğu ve bu amacın desteklendiği bölüm gelişme bölümüdür. Bu bölümde konunun kişi ve toplum için faydaları veya zararları aktarılmalı ve önemi açıklanmalıdır.

Muhatabın verilen bilgileri nasıl kullanacağı, hayatında ne gibi bir öneme sahip olduğu konusunda ikna edilmesi gerekir. Bu ihtiyacın hissettirilmesi ve bu bilgileri nasıl kullanacaklarına dair bilgilerin verilmesi gerekir. Vaazın tek yönlü bir aktarım olduğu dikkate alındığında, muhatap kitlenin aklına gelebilecek muhtemel sorulara cevaplar verilmesi gerekir. Vaazda amaçlanan bilgi, tutum ya da davranış değişikliğinin kişide gerçekleşmesinin yararı ya da gerçekleşmemesinin olumsuz durumu resmedilmelidir ve açıklanmalıdır. Bu açıklamalar sırasında muhatapların konu üzerine düşünceleri ya da yanlış davranışların sonuçlarını sorgulamaları için çeşitli soruların ve yorumların yapılması gerekir.

Vaazın sonuç kısmında, giriş kısmından beri anlatılan hususlar kısaca özetlenir, gerekli sonuçlar çıkarılır, cemaate tavsiye, nasihat ve ikazlarda bulunulur. İyi bir son, muhatabın aklında kalmasını istediğimiz en önemli mesajın etkili bir şekilde tekrarlanması demektir. Bu, muhatabın hislerine seslenerek, geleceği onların gözünde yeniden canlandırarak, harekete geçmeleri için gerekli inancı benimsemelerini isteyerek, üzerinde düşüncelerini sağlayacak retorik bir soru sorarak, giriş kısmındaki bir örnek ya da bilgiye atıf yaparak, gerçekleri olduğu gibi görmelerini sağlayacak

cümleler kurarak yapılabilir. Vaazın en sonunda ise kısa bir duanın yapılması uygun olacaktır.

Vaazın hazırlanması aşamasında genel olarak; sade, akıcı ve düzgün bir Türkçe kullanımına, kitabi cümleler yerine konuşma üslubuyla ifadelerin kullanılmasına, uzun ve ağır cümleler yerine daha kısa ve anlaşılır ifadeler yer verilmesine, anlaşılmayan yabancı kelimelerden ağırlı sözlerden, ciddiyetten uzaklaştıracak ifadelerden kaçınılmasına özellikle dikkat edilmelidir.

Vaazın Uygulanması

Bir topluluk karşısında konuşmak pek çok kişi için heyecan verici bir durumdur. Bu heyecanın kaygıya dönüşmesi ise başarılı bir vaaz sunumunu engeller. Bu nedenle vaaz verilecek zamandan daha öncesinde konuşma yapılacak yere gitmek, fiziksel ve zihinsel anlamda dinlenmiş olarak vaazı sunmak, konuşmaya başlamadan önce acele etmemek, 5-6 saniye dinleyicilerle göz teması kurmak, dostça gülümsemek, kolaylaştırma duasını (Rabbişrahli...) sessizce yapmak, ellerin ve vücudun konumunu değiştirmek

Etkili bir vaazın değişmeyecek ilkesi, muhatabın ihtiyaçlarını dikkate alarak onlara değer verdiğini gösteren, vaazını planlama ve pratik yapma konusunda içten çaba sarf eden ve en önemlisi söylediklerinin değerine gerçekten kendisi de inanan samimi vaizlerdir.

gibi birtakım uygulamalar denebilir. Bunlar dışında bu kaygıyı gidermenin en iyi ve etkili yolu, iyi bir planlama ve iyi bir hazırlık yapmaktır. Kişi, vaazı için ne kadar iyi hazırlanır ve planını ne kadar iyi yaparsa vaazın uygulaması da o derece başarılı olacaktır.

Vaazın uygulaması sırasında dikkat edilmesi gerekenleri ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

Düzgün ve akıcı bir dil kullanmak önemlidir. Bu noktada hazırlanan vaazın mutlaka önceden okunarak pratik yapılması, gerekli

vaş ya da çok hızlı konuşmamak, gerekli yerlerde sesimizin tonunu değiştirmek, vurgulamaları uygun ve doğru yerlerde yapmak ve kendimize has bir üslup belirlemek sunum sırasında dikkat edilmesi gereken bazı ilkelerdendir.

Sözlü bir sunum olan vaazın uygulaması sırasında sadece ses kullanımı etkili değildir. Bunun yanında sözsüz iletişimin unsurları olan beden hareketlerinin ve jest ve mimiklerin de önemi vardır. Özellikle duyguların aktarımında sözsüz iletişim çok önemlidir. Bu noktada aşırıya kaçmadan el kol hareketlerinden ve mimiklerden faydalanılması gerekir. Buradaki temel ilke samimi ve ölçülü olmaktır.

Vaazın sunumu sırasında temiz ve özenli giyime dikkat edilmelidir. Aslında yapılan araştırmalar konuşma yapacak kişilerle ilgili muhatabın ilk intibasını belirleyen giyim tarzı ve görünüşü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu intibain olumlu olabilmesi için düzgün, temiz ve sade giyinmeye özen gösterilmelidir. Vaazın sunumundaki üslubun, samimi, içten, ölçülü, uyarıcı, yapıcı, sevdirci, müjdeleyici olmasına dikkate edilmelidir. Bu çerçevede, Peygamberimizin “kolaylaştırın zorlaştırmayın; müjdeleyin nefret ettirmeyin” emri ilke olarak benimsenmelidir. Vaazın amacı iyiye yönlendirmek ve kötülüklerden sakındırmaktır.

Fotoğraf: Metin FERAH

Vaazda sade, akıcı ve düzgün bir Türkçe kullanımına, kitabi cümleler yerine konuşma üslubuyla ifadelerin kullanılmasına, uzun ve ağır cümleler yerine daha kısa ve anlaşılır ifadelere yer verilmesine, anlaşılmayan yabancı kelimelerden ağırlı sözlerden, ciddiyyetten uzaklaştıracak ifadelerden kaçınılmasına özellikle dikkat edilmelidir.

görülen yerlerin düzenlenmesi gerekir.

Vaaz içinde kullanılacak ayet ve hadislerin okunuşu konusunda hata yapmamak gerekir. Bunun için ayet ve hadisler mümkünse ezberlenmeli, okunuşları kontrol edilmelidir.

İyi bir vaaz için ses kullanımında dikkatli olunmalıdır. Bu noktada sesin işitilebilir, akıcı ve dinamik olması gerekir. Kelimeleri düzgün telaffuz etmek, çok ya-

Bunun yanında hurafe ve yanlış inançları düzeltici ve dini konular üzerine düşündürücü bir üslup tercih edilmelidir.

Vaaz sırasında süreye dikkat edilmelidir. Belirlenen süreyi aşmamak gerekir. Süreyi aşan konuşmaların dikkati dağıtacağı ve istenen etkiyi oluşturmayacağı bilinmelidir. Yine namaz öncesinde yapılan vaazlarda ezan vakti yaklaştığında vaazı sonlandırmalıdır. Bu noktada planlamanın iyi yapılması ve sunumun planlamaya uygun gerçekleştirilmesi gerekir.

Vaazın bitirişinin nasıl yapıldığı onun tesirini etkileyecektir. Bu noktada sonuç kısmını belirsiz değil etkileyici yapmak gerekir. Aceleyle getirilmemeli ya da birkaç kez bitiş cümleleri içermemelidir. Vaazı bitirildiğinde kürsüden kaçır gibi inmek ya da özür dileyerek bitirmek uygun değildir. Yaptığınız vaazın etkisini gözlemleyebileceğiniz bir süre dinleyicilere bakmak ve onları gözlemek doğru olacaktır.

Sonuç

Vaaz, halkı din konusunda bilgilendirmek, iyi ve güzel davranışlara yönlendirmek ve kötü davranışlardan uzaklaştırmak amacıyla yapılan dini içerikli nasihatlerdir. Vaazın etkili olması, hazırlanışından sunumuna kadar

muhatapın ilgi ve ihtiyacının dikkate alınması ile mümkün olabilir. Konunun seçiminden içeriğin hazırlanmasına, dil ve üslubun belirlenmesine kadar her aşamada vaaz verecek olan kişinin muhatapı dikkate alması ve vaazı hazırlamasının asıl amacını unutmaması gerekir.

İyi bir vaazın, daha geniş anlamıyla iyi bir hitabetin yapılabilmesi iyi bir hazırlık ve bol pratik ile mümkün olabilir. Bunun için vaizlerin hazır vaazlar yerine cemaatinin ihtiyaçlarına karşı duyarlı olması, onların seviyelerini dikkate alarak vaazlarını hazırlaması gerekir. İlgi ve ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanan bir vaaz, onu dinleyen cemaatte çok daha büyük bir etki bırakacaktır.

Vaizin vaaz sunumu için önceden pratik yapması çok önemlidir. İyi bir sunum ancak çok pratik yapmakla olabilir. Bu noktada vaizin hem içeriğini hazırlama hem de sunum becerileri noktasında kendini geliştirmesi çok önemlidir. Günümüzde vaazlar sadece cami içinde ve kürsüden yapılmanın ötesine geçmiş durumdadır. Dini içerikli bu konuşmalar TV programlarında, internet ortamlarında ve sosyal medya imkânlarıyla da sunulmaktadır. Bu çeşitlilik, vaazın içerik ve sunum tarzında da bir çeşitliliği gerekli kılmaktadır. Ancak etkili bir vaazın değişmeyecek ilkesi, muhatapın

ihtiyaçlarını dikkate alarak onlara değer verdiğini gösteren, vaazını planlama ve pratik yapma konusunda içten çaba sarf eden ve en önemlisi söylediklerinin değerine gerçekten kendisi de inanan samimi vaizlerdir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Ege, R. (2016). "Ayet, Hadis, Sure ve Dua Öğretimi", 349-375, *Din ve Ahlak Öğretimi*, (ed.) C. Tosun, F. Çapcıoğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Keyifli, Ş. (2017), "Camilerde Din Eğitimi", 349-375, *Din Eğitimi* (7. Baskı), (ed.) M. Köylü, N. Altaş, İstanbul: Ensar, Neşriyat.
- Önder, M. (2015), "Camide Din Hizmetleri", 101-132, *Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim*, (ed.) R. Doğan, R. Ege, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Tosun, C. (1997), "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (1): 179-221.
- <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mustafakara/128471/5.%20HAFTA.pdf> (Erişim Tarihi: 11.01.2021).

Hutbe ve vaazda Hz. Peygamberi örnek almak

Mehmet Fatih ÖZER

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri
(Din Eğitimi) Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

Giriş:

İnsanoğlu birçok özelliği ile diğer canlılardan farklı ve üstün nitelikte yaratılmıştır.¹ Onu diğer canlılardan ayıran özelliklerinden biri de; belli bir olgunlaşma ve öğrenme süreci sonucunda elde ettiği iletişim aracı olan dili ile iletişim kurabilecek ve beden diliyle de bu becerisini zenginleştirebilecek yeteneğe sahip olarak yaratılmasıdır.

İletişim, sosyal bir varlık olması nedeniyle insanoğlunun bilgi,

İlim öğrenmek ve öğrendikleri ilmi insanlara öğretmekle mesul olmaları dolayısıyla “Şüphesiz ki âlimler, peygamberlerin varisleridir.” hadis-i şerifine muhatap olan vaizler için en önemli rol model muhakkak ki Hz. Peygamber’dir.

duygu ve düşüncelerini aktardığı yaşamının her anında bulunan vazgeçilmez bir olgudur. Tarih boyunca bu olgunun en yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biri de şüphesiz ki dindir ve bu alandaki iletişim için “Dini İletişim”² kavramı kullanılmaktadır. Dini değerlerin aktarımı ve paylaşımı olan dini iletişim, vahiy aracılığı ile Yaratan ile kulları arasında gerçekleştiği gibi; dini tebliğ, eğitim, irşat faaliyetleri vb. ile kullar arasında da devam etmektedir.³

Allah, kulları için ortaya koyduğu mesajların öğrenilmesi ve öğretilmesi sorumluluğunu Müslümanlara yüklemiştir.⁴ Bu sorumluluğu yerine getirmede, dini mesajın hedef kitlelere ulaştırılmasında hutbe ve vaaz en önemli dini iletişim araçlarındandır. Başta Cuma günleri olmak üzere, hiçbir zorlama olmadan camilere gelen Müslümanların eğitimi, dini kültürle birlikte, yaşadıkları dönemin ilim anlayışı ile ilgili bilgilenmeleri gibi birçok fonksiyonu gerçekleştiren⁵ hutbe ve vaazların, misyonunu en verimli şekilde yerine getirebilmesi için içerik ve icra açısından birtakım kriterlere uygun olması gerekmektedir.

Vahyi insanlara ulaştırma, tebliğ, eğitim faaliyetlerinin özünü⁶ teşkil eden bir eğitimci⁷ olarak Hz. Peygamber, yaklaşık 23 yıl süren peygamberliği döneminde, cahil diye nitelendirilen bir toplumun dini ve zihni yapısının değişim ve dönüşümünde çok önemli görevler icra etmiştir.⁸ Kur’an-ı Kerim’de yüce ahlakıyla insanlar için en güzel örnek olduğu⁹ buyurulan Hz. Peygamberin, aldığı vahyin insanlara aktarılması, anlatılması ve hayata geçirilmesinde izlediği yöntem ve davranışlar Müslümanlar için ve özellikle de toplumu din konusunda aydınlatmakla yükümlü din görevlileri için en önemli modeli teşkil etmektedir.¹⁰

İslam tarihi boyunca dini mesajın hedef kitlelere ulaştırılmasında, manevi ve ahlaki değerlerin aktarılmasında en önemli dini iletişim ve kitle iletişim vasıtalarından biri olmuş ve bu etkinliği de halen devam etmekte olan hutbe; yaygın din eğitimi ve din hizmetlerinin vazgeçilmez bir unsurudur.

Yukarıda sayılan nedenlerle çalışmamızda; imamlık ve hatiplik hizmetini bizzat yürüten Hz. Peygamber'in iletişim dili, hutbe ve vaazlarda içerik, yöntem ve dış unsurlarda nelere dikkat ettiği ele alınacaktır. Mesleğinde daha başarılı olmak, hutbe ve vaazlarıyla insanlara daha faydalı olmak isteyen din görevlilerinin, Hz. Peygamber örneğinde nasıl davranmaları gerektiği hususunda bilgi ve öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

1. Hz. Peygamberin İletişim Dili:

Hz. Peygambere risâlet görevinin verildiği dönemde, putpeştlik ve çok tanrılı inançların yaygın olduğu Arap yarımadasında; kabilecilik anlayışı, güçlünün egemenliği, sınıfsal farklılıklar, erkeğin mutlak üstünlüğü vb. birçok olumsuz anlayış hâkimdi. Böylesine karmaşık bir toplumda tebliğ görevine başlayan Hz. Peygamberin, İslamiyet'i kısa sürede geniş

kitlelere ulaştırmasında ve kurduğu devletin sınırlarını yüzbinlerce kilometrekareye genişletmesinde kullandığı iletişim dilinin etkisi büyüktür. Kısacası, Turnagil'in ifade ettiği gibi; "İslamiyet kılıç zoruyla değil, söz kuvveti ile yayılmıştır."¹¹

Hz. Peygamberin insanlarla kurduğu iletişim Kur'an esaslarına dayanmaktadır. O yaşadığı toplumla olan ilişkilerinde; hikmet, şefkat, merhamet, adalet ve hoşgörüyü esas almış¹² yumuşak kalpliliği ve nezaketi neticesinde etrafındaki topluluk hızla artmıştır.¹³ İnsan sevgisini her zaman ön plana çıkarmış, bütün insanları değerli görerek bireyleri dışlamadan din, dil, ırk, renk, cinsiyet, sosyal statü ve rol farkı gözetmeden bütün insanları muhatap almış ve onlarla sevgiye dayalı sağlıklı bir iletişim sürdürmüştür.¹⁴

Peygamberlik görevini yerine getirirken hem bireylerin psikolojisini, hem de toplum sosyolojisini

dikkate alarak mesajlarını en etkili şekilde sunmaya çalışmıştır. Bireysel farklılıkları göz önüne alarak insanların seviyelerine göre anlayabilecekleri dilde hitap etmeye gayret göstermiştir.¹⁵ Bir rol model olarak Hz. Peygamber, anlattığı ve inandığı değerleri sadece söyleme dönüştürmekle kalmamış, kendi hayatında bizzat yaşayarak insanlara örnek olmuştur.¹⁶

Aynı zamanda bir değer eğitimi olan Hz. Peygamber, eğitimin bir süreç olduğu bilinciyle ashabın olumlu değer yargılarını geliştirme, olumsuz değer yargılarını düzeltmeye çalışırken aceleci davranmayarak tedrici bir süreç takip etmiştir. İnsanları toplum nezdinde rencide etmeme amacıyla isim vermeden, “Nasıl oluyor da bazılarınız şöyle şöyle yapıyor” diyerek, yanlışı yapana değil davranışın yanlışıyla vurgu yapmıştır.¹⁷

2. Hutbe:

Arapça “ha-ta-be” kökünden gelen hutbe sözlükte, bir topluluk karşısında yapılan etkileyici konuşma, nutuk anlamına gelmektedir. Terim olarak ise, Cuma ve bayram namazları başta olmak üzere bazı ibadet ve törenlerin yerine getirilmesi esnasında topluluğa karşı yapılan konuşmadır.¹⁸ Nasihatlerde bulunarak Müslümanların dini duygularını geliştirme, onları bilgilendirme, iyiliklere yönlendirme ve kötülüklerden vazgeçirme¹⁹ suretiyle davranış-

larında değişiklik meydana getirme amaçlanan hutbenin belli bir konusu yoktur. Müslümanları ilgilendiren, dini içerikli, zamanın ve şartların gerektirdiği durumlara göre her mesele hutbenin konusu olabilmektedir.

Cuma Namazı; “*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır*”²⁰ ayetiyle farz kılınmıştır. Ayette geçen “Allah’ı zikretmek” ifadesini müfessirler “hutbe ile birlikte iki rekâtlık farz namaz” olarak tefsir etmişlerdir.²¹ Cuma namazının sıhhat şartlarından birinin de Hutbe olduğu hususunda fakihler arasında görüş birliği vardır.²²

İslam tarihi boyunca dini mesajın hedef kitlelere ulaştırılmasında, manevi ve ahlaki değerlerin aktarılmasında en önemli dini iletişim ve kitle iletişim vasıtalarından biri olmuş ve bu etkinliği de halen devam etmekte olan hutbe; yaygın din eğitimi ve din hizmetlerinin vazgeçilmez bir unsurudur.²³ Hutbe; dini ilkeleri insanlara iletme, davranışlara yön verme, bilgilendirme, motivasyon sağlama, cemaatin ortak dertlerini dile getirme vb. birçok hedefinin yanı sıra siyasi, ekonomik ve kültürel etkenlerin tesiriyle bir kamuoyu oluşturma aracı ve süreci olarak da tarihte önemli işlevler yerine getirmiştir.²⁴

Bir adamın namazı uzun kıldırıp hutbeyi kısa kesmesi dini iyi bildiğini gösterir. Bu sebeple namazı uzun kıldırıp hutbeyi kısa kesiniz.

Müslim, Cum’a

2.1. Hz. Peygamberin Hutbelerde İşlediği Konular

Medine’ye hicret etmesinden itibaren vefatına kadar dört yüzün üzerinde hutbe irad eden Hz. Peygamber’in hutbelerinde; iman, amel, ahlak konuları yoğunlukta olarak, toplumun ihtiyaçları ve zamana göre iktisadi, idari, siyasi, ictimai, hukuki, eğitimle ilgili konular olmak üzere hayatın tüm alanları yer almıştır.²⁵ Şayet hafta içinde bir olay vuku bulmuşsa²⁶ o konuyla ilgili hutbesini irad ede-

rek, yapılması gerekenleri ifade etmiştir. Bayram hutbelerinde de sadaka vermenin ne kadar hayırlı bir ibadet olduğunu sahabilerine hatırlatmıştır.²⁷

Sahih hadis kaynakları incelendiğinde, Hz. Peygamber'in hutbelerini orta uzunlukta tuttuğu, hitabetinin büyük kısmını Kur'an

Hz. Peygamberin sadece erkeklere vaaz vermesinden yakınan bir kadının, kadınların da bu fırsattan yararlanmasını gerektiğini dile getirmesi üzerine bu isteği yerinde bulmuş, kadınlara da ayrı bir gün ayırarak onlara da vaaz vermiştir.

ayetlerinin²⁸ oluşturduğu belirtilmektedir.²⁹ Hayatın her alanında olduğu gibi ibadetlerde de aşırılıktan uzak, ölçülü davranmayı emreden³⁰ Hz. Peygamber; "Bir adamın namazı uzun kıldırıp hutbeyi kısa kesmesi dini iyi bildiğini gösterir. Bu sebeple namazı uzun kıldırıp hutbeyi kısa kesiniz."³¹ buyurmaktadır. Hz. Peygamber hutbelerini irad ederken hiç değişmeyen belli bir takım davranış ve söz kalıplarına da bağlı kalmamıştır.³²

2.2. Hz. Peygamberin Hutbedeki Örnekliliği:

Sağlıklı ve verimli bir iletişim kurmada, mesajın içeriği kadar şekli unsurlar ve beden dili de önemlidir. Hz. Peygamber de iletişimdeki bu kuralı dikkate alarak; hutbelerin içeriğiyle birlikte, jest ve mimiklerine, ses tonunu etkili kullanmaya, kıyafetine, hitap edeceği yere çıkışına kadar tüm unsurlara azami ölçüde dikkat etmiştir.³³ Hutbe irad ederken beden dilini etkin şekilde kullanmış, vücut hareketleriyle mesajlarını beslemiştir. Özellikle bir kötülükten veya yasaktan sakınılmasını istediği, kötü bir sonuç ile ilgili uyarılarda bulunduğu zamanlarda³⁴ gözlerinin kızardığı, sesini yükselttiği, öfkesini belli ettiği rivayet edilmiştir.³⁵

Hz. Peygamber sözlerini anlamca destekleme, ifadeyi güçlendirme, mesajına anlam zenginliği katma amacıyla parmaklarını, ellerini ve kollarını da etkin bir şekilde kullanmıştır. Hutbe esnasında üç defa "Takvâ işte şuradadır"³⁶ diyerek göğsünü eliyle işaret etmesi; "Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himaye eden kimseyle ben, cennette şöyle yan yana bulunacağız"³⁷ derken işaret parmağıyla orta parmağını göstermesi; "Müminin mümine karşı durumu, bir parçası diğer parçasını sınıksız tutan binalar gibidir"³⁸ buyururken mesajını açıklamak için iki elinin parmaklarını birbiri arasına geçirerek kenetlemesi gibi pek çok örnek³⁹ sahih hadis kitaplarında yer almaktadır.

Hz. Peygamber hutbelerinde sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Allah tarafından kendisine verildiğini söylediği "Cevâmiü'l-kelim"⁴⁰ vasfının gereği olarak yeteri kadar ve muhataplarının anlayabileceği şekilde konuşmuş, sözü gereksiz yere uzatma yoluna gitmemiş, az kelime ile çok zengin anlamlar içeren söylemlerde bulunmuştur.

3. Vaaz

Yaygın din eğitiminin en önemli vasıtalarından olan biri olan vaaz; sözlükte öğüt verme, nasihat etme, iyiliğe yöneltme, hayırlı şeyleri hatırlatma gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise⁴¹;

din görevlilerinin cami ve mes-citlerde Müslümanları eğitmek ve güzel olan şeylere yöneltmek amacıyla, Cuma ve bayram gün-lerinde, Ramazan ayında ve mü-barek gecelerde⁴² Kur'an-ı Kerim ve hadislere dayanarak yaptıkları dini konuşmalardır.⁴³

Vaaz kavramının anlamı ve vaazla yerine getirilmek istenen amaç; öğüt verme, iyiye ve güzele yöneltme İslam'ın temel hedeflerindedir. Allah, İslam'ı gön-dermekle, emir, yasak, açıklama ve nasihatleri ile insanlara öğüt vermektedir.⁴⁴ Hz. Peygambere de Müminlere öğüt vermeye devam etmesini,⁴⁵ kaynak olarak da Kur'an-ı Kerim'i almasını⁴⁶ emretmektedir.

Tebliğin önemli bir unsuru olan vaaz yoluyla başta peygamberler olmak üzere birçok âlim; din ile insan arasında bir köprü vazifesi görerek, dini insanların gönüllerine taşımışlar ve toplumlara yön vermişlerdir. Güçlü bir dini dayanağa sahip olan vaaz ile tarih boyunca özellikle Cuma namazları, bayram namazları ve kandil gecelerinde geniş kitlelere ulaşılarak elde edilen büyük tesir gücü sayesinde dini ve sosyal hayatın tanziminde önemli fonksiyonlar icra edilmiştir.⁴⁷

Hz. Peygamber döneminde vaaz önemli bir irşad ve davet aracı olarak bizzat Resullullah'ın şahsında ve sorumluluğunda⁴⁸ cami içi ve cami dışında yürütül-

müştür. O, insanları bir taraftan İslam'a davet ederken, diğer taraftan da insanların kalplerini dine ısındırmak, imanlarını sağlamlaştırmak tebliğ ettiği emirlerin öğrenilmesi ve uygulanması için vaazlar vermiştir. İlim öğrenmek ve öğrendikleri ilmi insanlara öğretmekle mesul olmaları dolayısıyla "Şüphesiz ki âlimler, peygamberlerin varisleridir."⁴⁹ hadis-i şerifine muhatap olan vaizler için en önemli rol model muhakkak ki Hz. Peygamber'dir.

Hz. Peygamber ilahi emir gereği⁵⁰ vaazlarında Allah'ın insanlara öğüdü olan Kur'an-ı Kerim'i hareket noktası olarak belirlemiş, özellikle eğitim ve öğretimi ön plana almış, Kur'an-ı Kerim'in tebliğ ve öğretim metoduna uygun şekilde⁵¹ müminlerin ibret alacakları kıssalara sıklıkla yer vermiştir. Vaazlarında dini konular, toplum hayatı ile ilgili çeşitli hususlar, emir ve yasaklar yer almıştır. Vaazlarının büyük çoğunluğunu Müslümanların kalabalık olması-

nı göz önüne alarak namazlardan sonra vermiş, muhataplarında bıkmıklığa yol açmamak için sözünü fazla uzatmamıştır.⁵² Sahabilerin vaaz ve nasihatten bıkmamaları, dikkatlerinin dağılmaması için bir konu üzerinde ısrar etmemiş, farklı konulardan bahsetmiştir.⁵³

Vaaz kavramının anlamı ve vaazla yerine getirilmek istenen amaç; öğüt verme, iyiye ve güzele yöneltme İslam'ın temel hedeflerindedir.

Tebliğin önemli bir unsuru olan vaaz yoluyla başta peygamberler olmak üzere birçok âlim; din ile insan arasında bir köprü vazifesi görerek, dini insanların gönüllerine taşımışlar ve toplumlara yön vermişlerdir

Hız. Peygamberin sadece erkek- lere vaaz vermesinden yakının bir kadının, kadınların da bu fırsattan yararlanması gerektiğini dile getirmesi üzerine bu isteği yerinde bulmuş, kadınlara da ayrı bir gün ayırarak onlara da vaaz vermiştir.⁵⁴ Hız. peygamberin vaazlarında ço- cuğundan yaşlısına toplumun tüm kesimleri yer almış, “Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir”,⁵⁵ buyurarak ilişkilerin sevgi ve saygı çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Hız. Peygamber hutbede olduğu gibi vaazlarında da şekli unsurlara, beden diline önem vermiş, me- sajını jest ve mimikler, ses tonu ve dış görünüş ile destekleyerek dini iletişimin etkinliğini artırmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmamızda Müslümanların özellikle de din görevlilerinin rol model olarak almaları gereken Hız. Peygamberin, hutbe ve vaazların- da içerik ve şekil yönünden nelere dikkat ettiği ve mesajını muha- taplarına daha iyi şekilde ulaştır- mada hangi nüanslara önem verdiği konusunda bilgiler verme- ye çalıştık. Hız. Peygamber örnek- liğindeki bu bilgiler ışığında, din görevlilerinin muhatapların dik- katini çekebilmesi, iletmek iste- dikleri mesajların etkin bir şekilde algılanıp, istenilen ikna ve davra- nış değişikliğinin gerçekleşmesi

ve insanların dünyalarında kalıcı hale gelmesi için hutbe ve vaazda hangi unsurlara dikkat etmesi ge- rektiğini şöyle sıralayabiliriz;

- Din görevliliği dini bilgi kadar manevi ve ahlaki üstünlük de istemektedir. Anlattıklarını ya- şamanın, mesajdaki tesiri unu- tılmamalıdır.
- Bir yaygın din eğitimcisi ola- rak, eğitimin bir süreç olduğu bilinciyle muhatapların değer yargılarını olumlu yönde de- ğiştirmede tedrici bir süreç takip edilmelidir. Bir vaazda bütün mesajlar, bütün değer- ler verilemez ancak konular vaaz serisi şeklinde haftalara yayıldığında daha etkin dönü- şümler kaydedilecektir.
- Mevlana’ya atfedilen, “Ne ka- dar bilersen bil; söylediklerin, karşındakinin anladığı kadar- dır.” ifadesi gereğince; muha- tapların heterojen yapıda ol- duğunu, yani her yaş ve kültür seviyesinde dinleyiciye hitap edildiği gerçeği göz ardı edil- meden; sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanılmalı, süslü ifa- delerden ve yabancı kelime- lardan kaçınılmalıdır.
- Dini konuların yanında görev mahallinin, toplumun günde- mi de göz ardı edilmemelidir.
- Cemaatle ilişkilerde Kur’an-ı Kerim ve sünnet esas alına- rak; hikmet, şefkat, merhamet,

adalet ve hoşgörü davranışlarla yansıtılmalıdır.

- Nezaket kuralları içerisinde, insan sevgisi ön planda tutularak, hangi statüde olursa olsun kimseyi dışlamadan cemaatle sağlıklı iletişim kurmaya çalışılmalıdır.
- Hayatın her alanında olduğu gibi ibadetlerde de aşırılıktan uzak, ölçülü davranmayı esas alarak, cemaatin zaman sınırlılığı da göz önünde tutulmalı, uzun Arapça söz kalıpları ve hitaplarla hutbe ve vaazlar uzatılmamalı, vaazlar ezanla birlikte sonlandırılmalıdır.
- Özellikle küçük nüfuslu yerlerde, insanları toplum nezdinde rencide etmeme amacıyla isim vermeden yanlış yapana değil, davranışın yanlışlığına vurgu yapılmalıdır.
- Cuma namazına hazırlık aşamasında içselleştirmek amacıyla defalarca okunan metnin vereceği mesajların etkinliğini artırmak, cemaatin dikkatinin dağılmasını engellemek, kâğıttan okuma nedeniyle oluşacak tekdüzeliğe engel olmak için hitabet; jest ve mimiklerle, yerinde ses tonu ayarlamaları ve ölçülü el işaretleri ile desteklenmelidir.
- İletişimde estetiğin önemi dikkate alınarak cüppe ve sarığın temiz ve düzenli olmasına dikkat edilmelidir.

Kaynakça

- Akyüz, Hüseyin, "Değerler Eğitiminin Odağında Bir Değer: Hz. Muhammed", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 1, İstanbul, 2012.
- Armaner, Neda, *Hitabet ve Dini İrşad Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1962,
- Aydınlı, Osman, "Hayatın Anlamı ve Hz. Muhammed'i Model Almak", *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, Mehmet Mahfuz Söylemez (Editör), Çorum Eğitim Vakfı Yayınları, Çorum 2006.
- Bayraktar, M. Faruk, *Türkiye'de Vaizlik Tarihi ve Problemleri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2009.
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 2001.
- Cebeci, Suat, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Certel, Hüseyin "Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, Isparta, 2008.
- Çetin, Abdurrahman, *Hitabet ve İrşad*, Aksa Yayınları, Bursa, 1998.
- Doğan, Recai, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 39, Ankara, 1999.
-"Yaygın Din Eğitiminin Neliği", *Din Eğitimi El Kitabı*, Recai Doğan, Remziye Ege (Editör), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Görgülü, H. Ali, "Hazreti Peygamberin Hutbede İzlediği Metod", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, Sayı:3, 1996..
- Heyet, Vaaz *Kılavuzu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.
- Kandemir, M. Yaşar, Çakan İ. Lütfi ve Küçük, Raşit, *Riyazü's Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2012.
- Karacabey, Salih, "Hz. Peygamberin İnsan İlişkilerine Verdiği Önem", *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) Özel Sayısı 2003, Ankara.
- Karaman, Hayrettin, Bardakoğlu, Ali ve Apaydın, H. Yunus, *İlmihal*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- Karaman, Hayrettin, Çağrı, Mustafa, Dönmez, İ. Kâfi ve Gümüş, Sadrettin, *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 5, Ankara, 2006.
- Kaya, Mevlüt *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun, 1998.
- Köylü, Mustafa, *Psiko-Sosyal Acıdan Dini İletişim*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003.
- Selvi, Esmâ, *Türkiye'de Din Algısının Oluşumunda Vaaz ve Vaizlerin Rolü*, ÇOMÜSBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2015.
- Serinsu, A. Nedim (Editör), *Dini Terimler Sözlüğü*, MEB, Ankara, 2009.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963.
- TOSUN, Cemal, "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 36, Ankara, 1997.
- TUNÇ, Turğut, *H. Muhammed'in İbadetleri Topluma Benimsetme Stratejisi*, FÜSBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2010.
- TURNAGİL, Reşid, *İslamiyet ve Milletler Hukuku*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1972.
- UĞUR, Mücteba "Vaaz Kıssacılık ve Hadiste Kussas", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 28, Ankara, 1986.
- YALTKAYA, M. Şerafettin, *Hatiplik ve Hutbeler*, Maarif Kütüphanesi ve Matbaası İstanbul, 1946.
- ZENGİN, Z. Salih, "İslam Din Eğitiminin Tarihsel Gelişimi: İslam'da Eğitim ve Öğretim", *Din Eğitimi El Kitabı*, Recai Doğan, Remziye Ege (Editör), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Dipnotlar

- 1 “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” Tin 95/4.
- 2 Dini iletişim kavramı ile ilgili geniş bilgi için bkz, Mustafa Köylü, *Psiko-Sosyal Acıdan Dini İletişim*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003, s. 101-106; Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003; Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963, s.8; Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun, 1998, s.75.
- 3 Hüseyin Certel, “Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, Isparta, 2008, s. 127.
- 4 “Sizden, hayra çağırın, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (Ali İmran/104)
- 5 Recai Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 39, Ankara, 1999, s. 491.
- 6 Zeki Salih Zengin, “İslam Din Eğitiminin Tarihsel Gelişimi: İslam’da Eğitim ve Öğretim”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Recai Doğan, Remziye Ege (Editör), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 18.
- 7 “Allah beni muaallim (öğretmen) olarak gönderdi.” İbn Mace, Mukaddime, s. 17, no:229.
- 8 Osman Aydın, “Hayatın Anlamı ve Hz. Muhammed’i Model Almak”, *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, Mehmet Mahfuz Söylemez (Editör), Çorum Eğitim Vakfı Yayınları, Çorum 2006, s. 105.
- 9 “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” Kalem, 68/4.
- 10 “Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.” Ahzab 33/21.
- 11 Reşid Turnagil, *İslamiyet ve Milletler Hukuku*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 60.
- 12 “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.” Nahl 16/125.
- 13 “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi...” Âl-i İmrân 3/159.
- 14 Salih Karacabey, “Hz. Peygamberin İnsan İlişkilerine Verdiği Önem”, *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) Özel Sayısı 2003, Ankara, s. 100.
- 15 Turğut Tunç, *H. Muhammed’in İbadetleri Toplumuna Benimsetme Stratejisi*, FÜSBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2010, s. 55-58
- 16 Hüseyin Akyüz, “Değerler Eğitiminin Odağında Bir Değer: Hz. Muhammed”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.1, İstanbul, 2012, s. 278.
- 17 Akyüz, s. 295.
- 18 Ahmet Nedim Serinsu (Editör), *Dini Terimler Sözlüğü*, MEB, Ankara, 2009, s. 147.
- 19 Eş-şirbini, *Muğni’l-Muhtaç*. C. 1, s. 285. Aktaran, Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, s. 492.
- 20 Cuma, 62/9.
- 21 Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kafi Dönmez ve Sadrettin Gümüş, *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 5, Ankara, 2006, s. 351-352.
- 22 Hayrettin Karaman, Ali Bardakoğlu ve H. Yunus Apaydın, *İlmihal*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 299.
- 23 Recai Doğan, “Yaygın Din Eğitiminin Neliği”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Recai Doğan, Remziye Ege (Editör), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 276.
- 24 Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, s. 497.
- 25 Abdurrahman Çetin, *Hitabet ve İrşad*, Aksa Yayınları, Bursa, 1998, s. 14.
- 26 Meselâ, Hazret-i Peygamber’in oğlu İbrahim öldüğü gün güneş tutulmuştu. Bâtıl inançlardan kendilerini kurtaramayanlar güneşin bu ölüm hâdisesi üzerine tutulduğunu söylemişlerdi. Hazret-i Peygamber bu yanlış görüş ve anlayışı bertaraf etmek için bir hutbe irad etmiş ve şu sözlerle başlamışlardı: “Ey nâs, güneş ve ay bunlar Allah’ın âyetlerinden iki âyettir, insanlardan birinin ölümü için tutulmaz.”
- 27 Neda Armaner, *Hitabet ve Dini İrşad Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1962, s. 46.
- 28 Ümmü Hişam bint Harise’nin şöyle dediği rivayet olunmuştur: “Ben Kaf suresini bizzat Rasûlullah’ın ağzından öğrendim. Çünkü O her cuma insanlara hutbe irad ederken minberde bu sureyi okur ve bu sureyle hutbe verirdi.” Müslim, Cuma, 50-52.
- 29 “Resulullah’ın namazı da hutbesi de orta uzunlukta idi. Hutbede Kur’an’dan ayetler okur ve halka nasihat ederdi.” Ebu Davud, Salât, 221,223.
- 30 Hz. Peygamberin ibadette itidali emreden hadisleri ile ilgili olarak bkz. Buhari, İman, 29, 32; Buhari, Rikâk, 18; Müslim, Müsafirîn, 216,221; Tirmizî, Sıfatü’l-kiyâme, 21; İbn Mâce, Menâsik, 63; Nesâî, Menâsikü’l-hac, 217.
- 31 Müslim, Cum’a, 47.
- 32 H. Ali Görgülü, “Hazreti Peygamberin Hutbede İzlediği Metod”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, Sayı:3, 1996, s. 179.
- 33 Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, s. 495.
- 34 M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan ve Raşit Küçük, *Riyazü’s Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2012, s. 15.
- 35 Müslim, Cum’a 43; İbni Mâce, Mukaddime 7.

36 Müslim, Birr 32; Tirmizî, Birr 18.

37 Müslim, Zühd 42.

38 Buhari, Salât 88, Mezalim 5; Müslim, Birr 65; Tirmizî, Birr 18; Nesaî, Zekat 67.

39 Daha fazla örnek için bkz., Buhari, Zekat 3; Buhari, Edep 57; Buhari, Mezalim 35; Müslim, Birr 7-8, Müslim, Birr 149; Müslim, Cennet 62; M. Şerafettin Yaltkaya, *Hatiplik ve Hutbeler*, Maarif Kütüphanesi ve Matbaası, İstanbul, 1946, s. 11.

40 Buhari, Cihad 122; Müslim Mesacid 5-8.

41 Farklı vaaz tanımları için bkz; Mücteba Uğur, "Vaaz Kıssacılık ve Hadiste Kussas", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 28, Ankara, 1986, s. 292; Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 2001, s.104; Armaner, *Hitabet ve Dini İrşad Üzerine*, DİB Yayınları, Ankara, 1962, s. 18.; Cemal Tosun, "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", s.181; Heyet, *Vaaz Kılavuzu*,

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 29; Mehmet Faruk Bayraktar, *Türkiye'de Vaizlik Tarihçesi ve Problemleri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2009, s.19.

42 Müftülükler tarafından hazırlanan irşad programları kapsamında hafta içi vakit namazlarında da vaazlar verilmektedir.

43 Ahmet Nedim Serinsu (Editör), s. 375.

44 Cemal Tosun, "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 36, Ankara, 1997, s. 179.

45 "Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir." Zariyat, 51/55

46 "... O halde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver." Kâf, 50/45.

47 Esmâ Selvi, *Türkiye'de Din Algısının Oluşumunda Vaaz ve Vaizlerin Rolü*,

ÇOMÜSBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2015, s. 1.

48 Hz. Peygamber kendisi bizzat müminlere vaaz ve nasihatte bulunup onlara öğüt verdiği gibi bazı sahabileri vaaz vermeleri için çeşitli yerlere de göndermiştir. Uğur, s. 298-299.

49 Buhari, İlim 10; Ebu Davud, İlim 1; Tirmizî, İlim 19; İbni Mace, Mukaddime 17.

50 Kâf, 50/45.

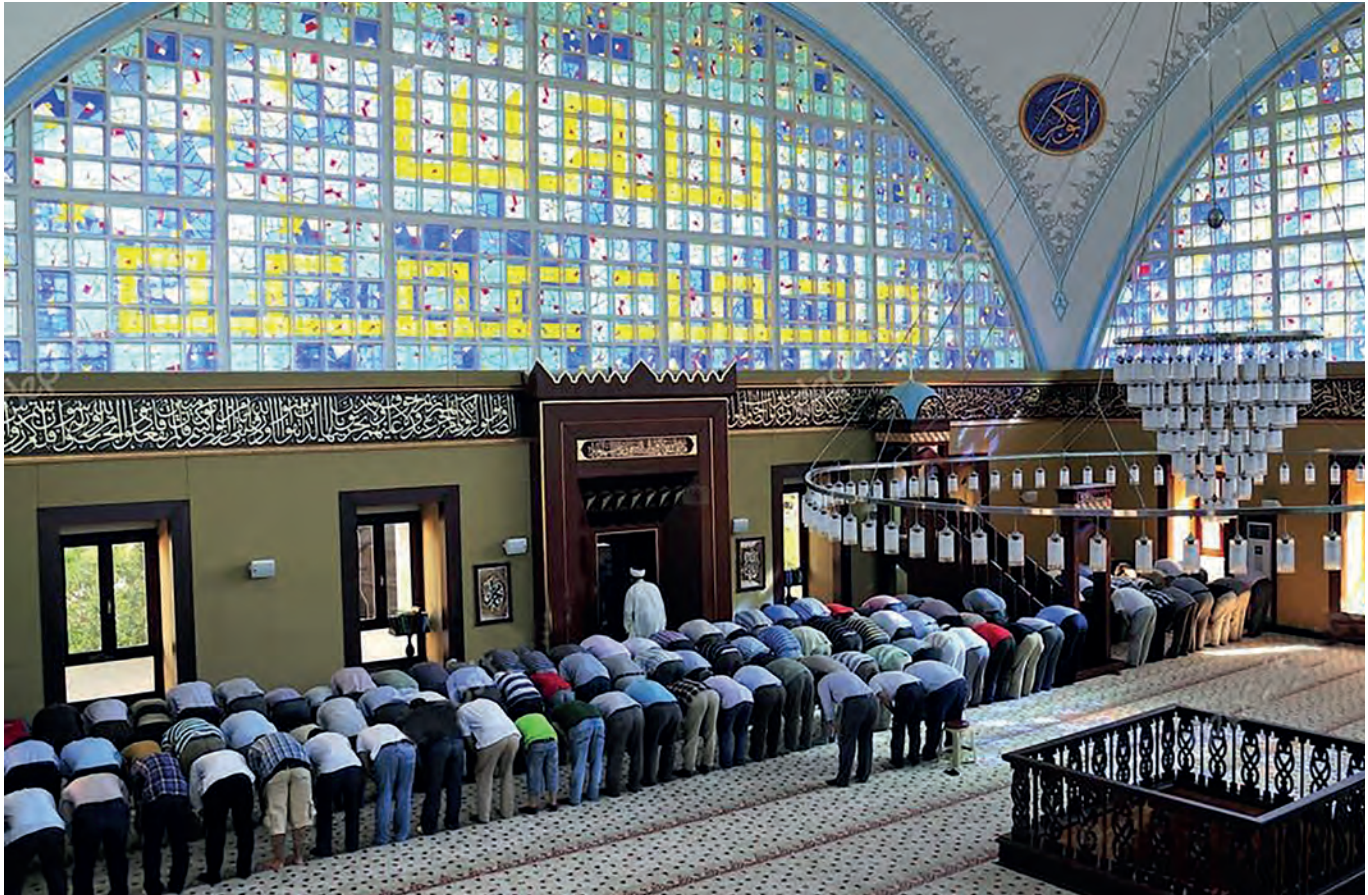
51 "Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır.." Yusuf, 12/111.

52 Uğur, s. 299.

53 Armaner, s. 42.

54 Buhari, İlim 36; Müslim, Birr 152; Tirmizî, Birr 13.

55 Tirmizî, Birr 15; Ebu Davud, Edeb 58.

Yeni kitle iletifim araçları ve *medya vaizliği*

Prof. Dr. İhsan APCIOęLU

Ankara Üniversitesi

İlahiyat Fakóltesi, Felsefe Tarihi ve Din Bölümleri

Tarih boyunca insanlar ve toplumlar arası haber ya da mesaj aktarımları çeşitli yollarla gerçekleştirilmiştir. Sözelimi, miltattan önce mağara duvarlarına yazılan mesajlardan günümüzdeki anlık iletme konu olan hızı ve yoğunluğu değışen mesajlaşmalara kadar çok sayıda örnekten bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte, tüm iletişim türlerinde temel amaç, mesajın kaynaktan

Internet tabanlı yeni medya platformlarında yaygın biçimde yürütölen ve kitleleri dini konularında bilgilendirme, bilinçlendirme ve yönlendirme amacı taşıyan bu yeni vaaz türüne *medya vaizliği*, bu tür konuşmalar yapan kişilere ise *medya vaizi* adı verilmektedir.

alıcıya aktarılması ya da taşınmasıdır. Bu yazıda 'kitle iletişiminin yeni araçları' nitelemesi ile yeni medya platformları kastedilmektedir. Bilindiği gibi yeni medya; bilgisayar, internet ve mobil iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı, kullanıcıların zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde interaktif olarak etkileşimde buldukları sanal medya ortamı olarak tanımlanmaktadır. Yeni medya araçlarının başlıcaları; mobil iletişim, internet tabanlı medya ve sosyal medyadır.

En önemli özelliği ise, hedef kitle ile karşılıklı etkileşimdir. Ülkemizde yeni medyanın yaygın kullanımı; internet gazeteciliği, facebook, twitter, instagram gibi sosyal ağlar ile mobil 4.5G teknolojisi yoluyla gerçekleşmektedir.

Yeni medyadaki "yeni" nitelemesi önemlidir. Çünkü buradaki "yeni" sözcüğü mesajı değil, ortamı nitelemektedir. Buradaki "yeni" sözcüğü, mesajın ya da bilginin taşınmasında kullanılan çağdaş ortam ve araçları nitelemek için de kullanılmaktadır. Geleneksel medya ile karşılaştırıldığında yeni medyanın özellikleri; etkileşimsel, sanal, dijital, çoklu ortam, ağ tabanlı, hipermetinsel, yayılım ve simüle edilmiş içerikler olarak sıralanmaktadır. Yeni medyayla birlikte, hızı ve kapsama alanı geleneksel medyanın önüne geçen; düzeyi ve etkinliği sözlü iletişimdeki kadar olmasa da, bilginin istenildiği anda seçilebildiği, adreslenebildiği, paylaşılabildiği ve geri bildirim anında yapılabildiği bir "sanal" etkileşim çerçevesi ortaya çıkmıştır. Bu durum, bilginin çok büyük miktarlarda ve kolayca depolanabilmesine imkân sağlamaktadır.

Yeni medyanın, özellikle de sosyal medyanın etkileşimsel niteliği, çok sayıda paylaşım çeşidini içine almaktadır. Sözelimi, sosyal medyada görsel içe-

riklerin paylaşılması, Instagram, kısa mesaj paylaşımı Twitter, video paylaşımı YouTube, belirli bir konuda güncel olandan daha eski olana doğru yazı, fotoğraf ve yorumların paylaşılması ise bloglar üzerinden yapılmaktadır. Söz konusu paylaşım platformlarının yanı sıra, yeni medyanın internet tabanlı en önemli veri sağlayıcısı web sayfalarıdır. Web sayfası, internette; metin, görsel ve animasyon kullanarak ziyaretçilerine bilgi aktaran dijital platformların ortak adıdır. İnternet üzerinden gönderilen dijital mektupların adı olan e-mailler de karşılıklı yazışmalara imkân sağlaması bakımından etkileşimsel bir karaktere sahiptir. Günümüzün en yaygın sosyal ağlarından biri olan Facebook ise, bireylerin, işletmelerin, markaların ve kuru-

luşların başka insanlarla iletişim kurmasına ve etkileşimsel içeriklerle paylaşımlarda bulunmasına aracılık etmektedir.

Yeni kitle iletişim araçlarının ve özellikle sosyal medyanın önem kazanmasıyla birlikte dinin sunumuna ve temsiline ilişkin araçların da çeşitlendiği görülmektedir. Esasen ister geleneksel isterse yeni olsun medya ortamlarında bir mesajın muhataba aktarılması iletişim sürecini zorunlu kılmaktadır. Bireyden başlayan bir olgu olarak iletişimi, öncelikle, “kişi içi” ve “kişiler arası” olmak üzere iki ana başlık etrafında incelemek mümkündür. Kişi içi iletişim, insanın düşünce, duygu, farkındalık, iç gözlem ve rüya gibi yeteneklerini kullanarak kendi içinden mesaj almasını ya da kendine sorular sorarak bunla-

ra cevaplar üretmeye çalışmasını ifade eder. Böylece iki insan arasında karşılıklı etkileşim yoluyla gerçekleşen iletişimin benzeri, insanın kendi içinde de gerçekleşmektedir. İnsanlar öncelikle kendi içlerinde bir takım mesajlar üreterek, bunları yorumlayarak ve kişiler arasında aktararak iletişim kurarlar. Kişiler arası iletişimde, iletişim halindeki insanlar, kendi içlerinde ürettikleri duygu, düşünce, bilgi ve sembolleri birbirleriyle paylaşıp yorumlayarak iletişimlerini sürdürürler. Kişiler arası ya da yüz yüze iletişimde gönderici ile alıcı arasında zaman ve mekân birliği bulunur. Yüz yüze olmanın yanı sıra, karşılıklı mesaj alışverişi ile sözlü-sözsüz iletişim gibi nitelikler de, kişiler arası iletişimin gerçekleşmesine imkân sağlamaktadır.

Yeni kitle iletişim araçlarının ve özellikle sosyal medyanın önem kazanmasıyla birlikte dinin sunumuna ve temsiline ilişkin araçların da çeşitlendiği görülmektedir.

İletişim sürecinde, iletişimin başlatıcı olan kaynağın kodlayarak bir kanal vasıtasıyla gönderdiği ileti, alıcı ya da alıcılar tarafından algılanır. İletişim dilinde buna 'kod açma' adı verilir. Bu aşamada ileti ya da mesaj, alıcı tarafından çözümlenir ve kaynağa geribildirimde bulunulur. Tıkalı olmayan etkili ve sorunsuz iletişim süreci bu şekilde işler. Peki, insan neden iletişim kurma ihtiyacı hissediyor? Esasen bu sorunun cevabı, kısmen insanın kendi içinde kısmen de dışında saklıdır. Çünkü onun gerek kendi içinde gerekse diğer insanlarla kurduğu karşılıklı iletişimin temelinde, "içeridekileri [enfüs]" ve "dışarıdakileri [âfâk]" bilme/anlama çabası yatar (Fussilet, 41/53). İlk insanın aynı zamanda bir peygamber oluşuyla birlikte, öncelikle dinsel bir içerikle anlamlandırılan söz konusu bilme/anlama çabası, insanın kendini anlatma çabasıyla birlikte dilsel bir boyut kazanarak söze ve sözcüklere aktarılmaya başlamıştır. Bu iki boyut, insanın kendisi, Yarattıcısı ve evrenle kurduğu bağlantıyla birlikte, kendinden başlayarak yakın ve uzak çevresindeki insanlarla kurduğu iletişimin de ana eksenini oluşturur.

İnsanın kendisi, Yarattıcısı ve evrenle kurduğu ilişkide olup bitenleri bilme/anlama çabası ön plana çıkarken, diğer insanlarla

kurduğu ilişkide daha çok kendisini anlatma/tanıtma boyutunun öne çıktığı söylenebilir. Bu özelliğinden dolayı, birinci ilişkinin niteliği dinsel içerikli bir çabaya konu olurken, ikincisi dilsel kodlar üzerine kurulu iletişimsel bir niteliğe sahiptir. Bununla birlikte, her iki iletişim tarzında da insan, evrendeki ayrıcalıklı konumunu anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik derin bir sorgulamanın öznesi olmaktadır. Esasen, burada insanın varlıklar arasındaki özne konumu önemlidir. Çünkü bu konumu sayesinde o, kendisi dışındaki her şeyin hayatındaki yerini tayin etme ve onunla bir şekilde iletişim kurma imkânı yakalamaktadır. Söz konusu imkânın işlevsel kılınabilmesi ise, insanın sahip olduğu en önemli yeti olan 'akıl' sayesinde mümkün olmaktadır. Aklını işlevsel kullanabilen insanlar, hem kendi içindeki hem de kendi dışındaki yaratılış sırlarını keşfetme, evrendeki yerini tayin etme ve kendisi dışındakilerle etkili iletişim kurabilme fırsatına kavuşmaktadır.

Bununla birlikte günümüzde kitle iletişim araçlarından yayılan dini mesajların, her zaman insanların aklını kullanma yetisini desteklemediği, zihinsel bir karmaşa ya da kafa karışıklığına da yol açtığı anlaşılmaktadır. Söz konusu araçlarda dini mesajların dijital bir nitelik kazanması, lite-

Mısırlı meşhur vaiz Amr Khalid ‘Televanjelikler, Hristiyanlık adına para kazanmaktadır. Ben kendimi Müslüman düşünür olarak tanımlamayı tercih ediyorum. Benim amacım, İslam maneviyatının ve geleneksel öğretilerinin modern hayatta Müslümanlara yol göstermesini sağlamaktır’ diyerek Hristiyan televanjelizmi ile Müslüman medya vaizliği arasındaki farkı dile getirmektedir.

ratürde *elektronik din* kavramının kullanımına yol açmıştır. Bu kavramsallaştırma, sekülerleşmenin dini ortadan kaldırmayacağını, aksine dinin modern dünyada da kendisine yer bulacağını gösteren önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Hıristiyan Batı dünyasında, özellikle Evanjeliclerin öncülüğünde ortaya çıktığı için *televanjelizm* olarak da adlandırılan bu gelişmenin, bazı yayınlarda misyonerliğin modern versiyonu şeklinde de nitelendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda televanjelizm ya da *televizyon vaizliği*, Hıristiyanlığın köktenci bir kolu olarak Evanjeliclerin televizyon başta olmak üzere çeşitli kitle iletişim araçlarındaki misyonerlik faaliyetlerinde görünürlük kazanmaktadır.

Kurtuluş dininin temsilcileri olduğuna inanan köktenci Hıristiyanlar, başka inançlara mensup insanları kendi inançlarına davet etmek amacıyla modern kitle iletişim araçlarının imkânlarından yararlanmaktadır. Söz konusu kişiler, Hz. İsa'nın, ‘Mesih’in müjdesini yaymak için yeryüzüne dağılın’ çağrısına kulak vererek,

misyonerlik faaliyetlerini yaygınlaştırabilecekleri her türlü yöntemi kullanmaktadır. Bu çerçevede çeşitli ikna tekniklerini kullandıkları etkili konuşmalarla dinleyicileri etkiledikleri, taraftar sayılarını artırdıkları ve TV’ler başta olmak üzere geleneksel medya ortamlarında ve sosyal ağlarda aktifleşmenin yollarını aradıkları anlaşılmaktadır. Amaca giden yolda her şeyi mubah gören bir anlayışla faaliyetlerini sürdüren bu toplulukların dünya üzerinde milyonlarca üyeye ulaştıkları bilinmektedir. Bununla birlikte, Hıristiyan Evanjeliclerin misyonerlik faaliyetleri ile Müslüman vaizlerin tebliğ ve irşat odaklı faaliyetleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim Mısırlı meşhur vaiz Amr Khalid ‘Televanjelikler, Hristiyanlık adına para kazanmaktadır. Ben kendimi Müslüman düşünür olarak tanımlamayı tercih ediyorum. Benim amacım, İslam maneviyatının ve geleneksel öğretilerinin modern hayatta Müslümanlara yol göstermesini sağlamaktır’ diyerek Hristiyan televanjelizmi ile Müslüman medya vaizliği arasındaki farkı dile getirmektedir. Ona göre Hristiyanlar televanjelizm ile para kazanırken, Müslüman medya vaizleri insanlara yol gösterme amacı ve çabası gütmektedir.

Bu örnekte de görüldüğü gibi iki davet yöntemi arasındaki fark-

lılıklar sebebiyle Müslüman vaizler için *medya vaizi* nitelemesinin kullanılmasının daha uygun olduğu anlaşılmaktadır. Esasen İslam'da insanları bazı konularda bilgilendirmek, uyarmak ve öğüt vermek amacıyla yapılan dini içerikli konuşmalara *vaaz*, bu konuşmaları yapan kişilere ise *vaiz* denilmektedir. Vaizler tarafından verilen vaazlar, genellikle, haftanın belirli günlerinde camilerde söz konusu konuşmalara özgü kürsülerin bulunduğu yüksek mahfillerde yapılır. Ancak son yıllarda kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte vaazlar, mabetlerin dışına taşarak yeni bir boyut, hatta içerikler kazanmıştır. Bu yeni durumda vaaz vermek için belirli bir ibadet mekânına, özel bir mahfile ve özel bir zamana ihtiyaç kalmamıştır. Gazete ve radyo-televizyon gibi geleneksel medya araçlarının yanı sıra, internet tabanlı yeni medya platformlarında yaygın biçimde yürütülen ve kitleleri dini konularda bilgilendirme, bilinçlendirme ve yönlendirme amacı taşıyan bu yeni vaaz türüne *medya vaizliği*, bu tür konuşmalar yapan kişilere ise *medya vaizi* adı verilmektedir.

Medya vaizleri, geleneksel ve yeni medya kanallarında dini içerikli yazılar yazmakta, belirli aralıklarla konuşmalar ve dini içerikli programlar yapmaktadır. Medya vaizliği kavramı, medya-

da görünür olmanın beraberinde getirdiği ve bir ölçüde zorunlu kıldığı reyting kaygısı nedeniyle bazı polemiklere yol açtığı için pejoratif bir anlam içeriğine de sahiptir. Günümüzde medya vaizlerinin etkin biçimde kullandığı platformların başında yeni medya ortamları gelmektedir. Esasen 1980'lerde Mısır ve Endonezya gibi Müslüman ülkelerin yanı sıra, İngiltere ve ABD'de Müslümanlar kendi kanallarını oluşturarak medya vaizliğinin ilk örneklerini ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede Huda TV ve İslam Way gibi kanallar bir tebliğ aracı olarak kullanılmıştır. Söz konusu girişimlerle birlikte İslam dünyasında medya vaizliği uygulaması, Mısır, Endonezya, Malezya, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerdeki izleyiciler tarafından benimsenmiş; iletişim araçlarının küreselleşmesiyle birlikte Müslüman medya yıldızları

**Dünya Müslüman
Âlimler Birliği Başkanı
Yusuf el-Karadavi gibi
Müslüman kanaat
önderleri de bu mecrada
çeşitli faaliyetlerde
bulunmuş ve dünya
çapında 'Küresel
Müftüler' ortaya
çıkmıştır.**

İslam'ı daha etkili anlatabilmeye yönelik bir çaba olarak kurulan islamonline.net adlı site, çeşitli konulardaki haberleriyle Müslümanlara küresel meseleler hakkında farkındalık oluşturunca bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır.

ortaya çıkmış ve Tarık Ramazan gibi düşünürler ile Amr Halit ve Abdullah Gymnastiar gibi vaizler popülerlik kazanmıştır.

Dünya Müslüman Âlimler Birliği Başkanı Yusuf el-Karadavi gibi Müslüman kanaat önderleri de bu mecrada çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ve dünya çapında 'Küresel Müftüler' ortaya çıkmıştır. İslam'ın yeni medyadaki görünüşleri incelendiğinde, el-Karadavi, ulemanın geleneksel rolünü ve bununla ilgili meseleleri, ehlisünnet ve geleneğin merkezi durumunu yeni medya mecralarında tartışan önemli figürlerden biri olarak görünmektedir. Medya vaizleri örneğinde internetin sunduğu imkânlar, sanal dünyadaki Müslüman topluluklar arasında dijital bir ümmet algısının oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda, uluslararası katılımcılar tarafından oluşturulan online forumlarda birçok konu gündeme getirilip tartışılmaktadır. Bu yolla çeşitli ülkelerden Müslümanlar birbirleriyle iletişim kurabilmekte ve karşılıklı etkileşimlerle küresel ölçekte Müslümanların sorunlarına yönelik çözüm önerileri ve yeni fikirler ortaya atılabilmektedir.

Bu durumun canlı örneklerinden biri, Müslüman web sitesi geliştiricilerinin (webmasterların), İslam'ı daha etkili anlatabilmeye yönelik bir çaba olarak islamon-

line.net adlı siteyi kurmuş olmalarıdır. Yusuf el-Karadavi'yi böyle bir siteyi kurma konusunda öncülük eden faktör, interneti modern zamanların gerçekliği olarak kabul etmesi olmuştur. İslamonline'ın, çeşitli konulardaki haberleriyle Müslümanlara küresel meseleler hakkında farkındalık oluşturunca bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bağımsız dini liderler de, fetva ve siber danışmanlık gibi roller üstlenerek online dini rehberlik görevi edinmişlerdir. Benzer şekilde Amr Khaled, Ahmet el-Şugairi ve Tarık Suveydan gibi Müslüman vaizlerin etkisi ulusal sınırların ötesine taşmıştır. Günümüzde söz konusu kişilerin dünyanın pek çok bölgesinden takipçileri bulunmaktadır. Bu vaizlerin hitap ettiği kitlelerin sayısı, milyonlara hatta yüz milyonlara ulaşmaktadır. Sözgelimi, Müslüman vaiz Amr Halit'in web sitesinin tıklanma oranları, ABD televizyon tarihinin en çok izlenen talk show programlarından olan Oprah Winfrey'i bile geçmiştir.

Müslümanların internet tabanlı sosyal ağlarla buluşması, internetin beşiği olarak nitelendirilen ABD'de gerçekleşmiştir. 1990'ların başlarında ABD'ye mühendislik eğitimi almaya giden Müslüman öğrenciler, Kur'an ve hadis metinleri gibi İslami içerikleri tarayarak internet ortamına

aktarmışlar ve ilk web siteleri bu şekilde ortaya çıkmıştır. Böylece Müslümanlar İslam dünyasıyla ilgili haberlere hemen ulaşılabilme ve ana akım medyanın vermediği haberlere erişebilme imkânı yakalamıştır. Örneğin, Müslüman gençler, Irak'ın işgali sırasında internet aracılığıyla gazetecilik yaparak kuşatma altındakilerin durumlarını yansıtmışlardır. Yine Gazze'nin bombalanması sırasında El Cezire, savaş bölgesinin çevrimiçi haritasını sunmak için GPS kayıtlarını Gazze şeridindeki gazetecilerin haberleriyle birleştirmiştir. Genç Filistinlilerin savaşın normalde belgelenmeden kalacak yönlerini Twitter ve Facebook üzerinden yayması, küresel medya haberlerinde ciddi bir değişim meydana getirmiş; ayrıca Müslüman aktivistler internet aracılığıyla boykotlar düzenlemiştir. Benzer durum Suriye savaşında da gözlenmiştir. Sosyal medyada Suriye savaşını anbean anlatan fenomenler ortaya çıkmıştır. Örneğin yedi yaşındaki Bana Alabed, savaş bölgesinden yaptığı yayınlarla dünya çapında tanınırlık kazanmış; bölgeden çıktığında ise kendisine sığınma hakkı tanıyan ülkemize yerleşmiştir.

Sosyal medyadaki fenomenlerin ve aktivistlerin yanı sıra Müslüman âlimlerin de kendi sosyal ağ sitelerini kurdukları ve aktif

olarak kullandıkları görülmektedir. Biraz önce bahsettiğimiz Yusuf el-Karadavi'nin Twitter'da 2,26 milyon; Suudi vaiz Muhammed el-Arefe'nin ise, 20,7 milyon takipçisi bulunmaktadır. Bu rakam Papa'nın takipçi sayısından fazladır. Yine Endonezyalı Abdullah Gymnastiar'ın 2,72 milyon; İranlı vaiz Khamenei'nin ise, 500 bin takipçisi bulunmaktadır. Esasen yeni medyanın sunduğu imkânlar sayesinde, medya vaizlerinin taraftarları istedikleri kişiyi takip edebilmektedir. Medya vaizlerinin sosyal ağ siteleri, videoları, blogları ve sosyal medya sayfaları doğrudan iletişim kurabilmeye uygun bir yapılanmaya sahiptir.

Müslüman medya vaizlerinin söylemleri incelendiğinde, tebliğ ve irşat faaliyetlerinde iki önemli amaca sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi dine yönelik ilgiyi canlı tutmak, ikincisi ise birey ve toplum düzeyinde inancın gelişimini sağlayarak Müslüman toplumların eski parlak dönemlerine yeniden dönmelerine katkıda bulunmaktadır. Onlar, bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için başta gençler olmak üzere tüm dünyaya erişim imkânı sunan sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadırlar. Medya vaizlerinin Müslümanlara eski itibarlarını yeniden kazandırma düşüncesi, onların kullandıkları dili de etkilemektedir. Örneğin

Suudi vaiz Muhammed el-Arefe'nin ise, 20,7 milyon takipçisi bulunmaktadır. Bu rakam Papa'nın takipçi sayısından fazladır.

ülkemizde İhsan Şenocak sık sık Osmanlı Devleti başta olmak üzere Müslümanların fethettiği ülke ve bölgelere atıfta bulunmaktadır. Medya vaizleri, kullandıkları dil-üslup, giyim tarzları ve ele aldıkları konular bakımından da birbirinden ayrışabilmektedir. Sözgelimi, el-Karadavi, cübbesi ile medrese hocalarını hatırlatan bir giyim tarzına sahip olup, konuşmalarında Arapça'yı fasih ve formel bir içerikte kullanmaktadır. Amr Halid ve Nouman Ali Khan gibi vaizler

Suriye’de yedi yaşındaki Bana Alabed, savaş bölgesinden yaptığı yayımlarla dünya çapında tanınırlık kazanmış; bölgeden çıktığında ise kendisine sığınma hakkı tanıyan ülkemize yerleşmiştir.

ise, samimi bir tarza sahip olup sokaktaki biriyle konuşurcasına gündelik hayat diline yakın informal bir dil ve üslubu tercih etmektedirler.

Medya vaizleri, sohbet konularını gündemdeki konular arasından seçerek inanç ve ahlakın günlük hayattaki etkisi üzerinde durmakta ve böylece takipçilerinin ilgisini sıcak tutmaya çalışmaktadır. Hedef kitlelerini özellikle gençler oluşturduğu için yeni medya mecralarını aktif kullandıkları görülmektedir. Özellikle sosyal medya, medya vaizlerine hem gündemin nabzını tutma hem gençlerle birebir iletişime geçme hem de günde bir kaç kez paylaşımında bulunarak gelen soru ve yorumlara doğrudan cevap verme imkânı sunmaktadır. Bu çerçevede onlar telefonlara, maille ve mesajlara genellikle birbir dönüş yapmakta ve bazılarının kendileri dışında hesaplarını yöneten ekipleri bulunmaktadır. Böylece medya vaizleri, gençlerin

dünya görüşleri hakkında bilgi sahibi olmakta; ilgi ve ihtiyaçlarına hitap ederek onları etkilemeye çalışmaktadır. Medya vaizleri, günlük hayatta karşılaşılabilecek temel inanç ve ahlak konularına değindikleri için, ürettikleri bilginin güncel ve kullanışlı olduğunu söylenebilir. Bu çerçevede onlar, klasik fıkhi konulardan bahsetmek ya da çeşitli alanlarda fetva vermek yerine toplumsal değişim, eğitim reformu, terör, şiddet, istismar ve kadının toplumdaki statüsü gibi konulardaki konuşmalarıyla takipçilerini yönlendirmektedir. Ayrıca vaizlerin konuşmalarında, İslam’ın aktivist bir yaşam biçimi için ne tür imkânlar sunduğunu, değişimin bireyden başladığını, birey değişirse toplumun ve nihayet tüm dünyanın değişeceğini vurguladıkları görülmektedir.

Bütün bu özellikleriyle medya vaizleri, Müslüman geleneğindeki din hizmetleri personelinden önemli farklılıklar içermektedir. Esasen irşat hizmetlerinin ana unsurlarından biri olan vaazlar, Diyanet İşleri Başkanlığı mevzuatı hükümlerine göre müftüler ve vaizler başta olmak üzere değişik unvanlardaki kişiler tarafından verilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde doğrudan bu amaçla tahsis edilen vaiz kadrolarında, 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla 881 kadın, 2.033 erkek ol-

mak üzere toplam 2.914 personel görev yapmaktadır. Medya vaizleri ise, resmi olarak vaizlik görevleri için eğitilmiş; cübbe ve sarık gibi resmi kıyafetler giyerek, ilgili mevzuat hükümlerine göre belirlenmiş bir dilde konuşan hizmet personellerinin aksine, medyatik bir dil, üslup ve tarza sahiptir. Bu nedenle onlar programlarını; gündelik dil ve Müslümanların gündelik yaşantısıyla daha çok ilişkilendirmektedir. Günümüzde medya vaizliği, özellikle yeni medya mecralarında dinin temsili ve görünürlüğüyle ilgili olduğu için oldukça yeni bir kavramdır.

Uydu yayınlarının, internet tabanlı medyanın ve sosyal ağ yapılarının gelişmesiyle birlikte dini otoriteye ilişkin tartışmalarda artış gözlenmiştir. Bazıları bu gelişmeleri dini otoritenin parçalanması olarak yorumlarken, diğer bazıları dini bilgi kaynaklarının ve aktörlerin çeşitlenmesi olarak değerlendirmiştir. Esasen bütün bu gelişmelerle birlikte klasik ulemanın dini otoritesi yerini, ister resmi ister gayriresmi olsun çeşitli yollarla dini eğitim alan yeni nesil dindar entelektüellere bırakmış görünmektedir. Ayrıca dini otoritelerin aktarım biçimleri geleneksel yöntemlerden farklılaşmıştır. Medya vaizliği de, bu aktarım çeşitlerinden biri olarak gündemdeki yerini daha da artıracak görünmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Bulunmaz, B. (2014), "Yeni Medya Eski Medyaya Karşı: Savaşı Kim Kazandı ya da Kim Kazanacak", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4 (7): 22-29.
- Çamdereli, M. (2018). *Din Ekranda Nasıl Durur? Medyada Dinin Popüler Temsilleri*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Çapcıoğlu, İ. ve Akın, M. (2019), "Kur'an Bağlamında Etkili İletişimin Boyutları", 603-609, (ed.) Muhtazir Mehdi, Sakine Bayramova, *II. Teras Shevchenko International Congress on Social Sciences Proceedings Book*, Ankara: Iksad Publications.
- Çapcıoğlu, İ. ve Akın, M. (2019), "Yeni Medyada Etik ve Etkili İletişimin İmkânı", 596-602, (ed.) Muhtazir Mehdi, Sakine Bayramova, *II. Teras Shevchenko International Congress on Social Sciences Proceedings Book*, Ankara: Iksad Publications.
- Din Hizmetleri Raporu 2019 (2020). Ankara: DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Grieve, G. P. (2013). "Digital Religion", 104-118, (ed.) Heidi Campbell, *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. New York: Routledge.
- Kayseri, Z. (2019), *Sosyal Medya Vaizliği: Amerika ve Türkiye Örneği*, (Basılma-

Klasik ulemanın dini otoritesi yerini, ister resmi ister gayriresmi olsun çeşitli yollarla dini eğitim alan yeni nesil dindar entelektüellere bırakmış görünmektedir. Ayrıca dini otoritelerin aktarım biçimleri geleneksel yöntemlerden farklılaşmıştır.

miş Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kirman, M. A. (2016), *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Adana: Karahan Yayınları.

Vaizlere göre vaizliğin Sorunları*

Prof. Dr. Süleyman AKYÜREK
Erciyes Üniversitesi
Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Fotoğraf: Alaattin ŞENOL

* Türkiye'de Din Hizmetini Yürütenlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri: Vaizlik Örneği, Ensar Yay., İstanbul, 2016 adlı çalışmadan özetlenerek hazırlanmıştır.

1. Giriş:

Kur'an'da ve hadislerde insanları doğru yola iletmek, irşad etmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak tavsiye edilmiştir.¹ Muhtevası aynı olmakla birlikte, vaaz çeşitli şekillerde tanımlanmıştır ve bunların ortak noktaları olarak şunlar ortaya çıkmaktadır: vaaz ve nasihatte bulunmak; kalbi yumuşatacak sevap ve ikaba dair sözleri hatırlatmak; dini bilgiler öğretmek; doğru olan

Vaizlerin sorunların yarısının da kurumsal sorunlar olduğu görülmektedir. Vaizlerin din hizmetini yaparken karşılaştıkları sorunlar içinde en az sorunun da cemaate ilişkin sorunlar olduğu anlaşılmıştır. Bu da gösteriyor ki, vaizler cemaate ilişkin sorunlardan ziyade kurumsal sorunlarla meşguldürler.

dünya işlerine irşad etmek; iyiliği emredip, kötülükten sakındırmak; şefkatli davranmak; büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi duyguları beslemek ve bıktırmamak şartıyla güzel öğütler vermek; kalbi rikkate getirerek korkutmak; kusurları yumuşak bir şekilde düzeltmek; güzel sözlerle insanları hayra çağırarak.² Nasihat eden, öğüt veren anlamına gelen vaiz, karşısındaki kişi ya da kişilerin hayrını, iyiliğini, güzelliğini isteyen kişidir. Günümüzde vaiz, topluca ibadet edilen yerlerde ve özellikle de camilerde cemaati dini

yönden aydınlatmak amacıyla ibadet öncesi ve sonrasında kürsüden öğütler veren kişidir.³ Diyanet İşleri Başkanlığı gerek cami içinde gerekse cami dışı din hizmetlerinin yürütülmesinde vaizlerden yararlanmaktadır. Bununla birlikte değişen toplumsal, ekonomik ve teknolojik şartlar daha çok cami içi din hizmeti olarak ve sözlü geleneğe dayalı olarak yıllarca yapılan vaizliğin işlevlerini ve vaizlerin görevlerini yeniden sorgulamayı gündeme getirmiştir. 2011 yılında müstakil olarak ilk kez yapılan "Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu"nda Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez şunları dile getirmiştir: "Modern zamanlara gelindiğinde imaj sözün önüne geçti. Ancak takdir edersiniz ki, böyle bir zaman diliminde bütün din mensuplarında olduğu gibi biz Müslümanlar da nasıl bir yöntem takip edeceğimiz konusunda ihtilafa düştük. Acaba sözün gücünü bir tarafa bırakarak, biz de imaj ve görüntüyle din-i mübin-i İslam'ı anlatacak mıyız? Yoksa sözü yüceltmeye, sözü yükseltmeye, sözün değerini ilan etmeye devam mı edeceğiz?..... Vaazda kaybettiğimiz birkaç önemli husus var. Bunlardan bir tanesi, vaazlarda gönül dilini kaybettik; ikincisi, bütün muhatapları kuşatan çocuğuyla, gençlikle, yaşlılıkla, kadınıyla, erkeğiyle, çiftçisiyle doktoruyla, işçisiyle, bütün insanları kuşatacak dili ve üslubu kaybettik. Bilhassa Genç kuşaklara ulaşabilecek bir dil ve üslup arayışında olmak zorun-

Fotoğraf: Mustafa DEMİRBAŞ

Dini coğrafya atlası oluşturularak bölgelere göre sosyo-kültürel vb. sorunlar belirlenebilir ve buna göre bir din hizmeti politikası geliştirilebilir. Vaize bölgenin dini-sosyo-kültürel özelliklerini öğrenmesine yönelik derslere yer verilebilir.

dayız.”⁴ Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü üzere, toplumsal değişim ve değişen şartlar çerçevesinde vaaz ve vaizliğin işlevleri, yeniden tartışılmak durumundadır.

Bu araştırmada Türkiye’de din hizmetini yürüten vaizlerin gözüyle vaizlik mesleğinin sorunları ve vaizlerin bu sorunlara çözüm önerileri ele alınmıştır. Bu çerçevede vaizlik mesleğinin sorunlarının cinsiyet, görev yeri, görev yapılan bölgeye göre değişip değişmediği ortaya konmuştur.

2. Yöntem:

Bu araştırma betimsel bir alan araştırmasıdır. Dolayısıyla “Durum nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Bağımlı-bağımsız, bağımlı-bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiler ortaya konmaya çalışılmıştır.⁵ Değişkenler arası ilişkileri ortaya çıkarabilmek amacıyla “karma yöntem” kullanılmıştır.⁶ Bu araştırmada öncelikle nitel yaklaşımla açık uçlu anketten veriler elde edilerek kod, tema ve kategoriler oluşturulmuş, din hizmetini yürüten vaizlerin sorunları ortaya konmuştur. Bu çerçevede açık uçlu anketten elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Daha sonra ise toplanan verilerden genelleme yapabilmek amacıyla nicel yaklaşım kullanılmıştır. Zira nicel yaklaşımda değişkenler arası ilişkiler analiz edilerek, genellenebilir bilgi elde edilmeye çalışılır.⁷ Bu çerçevede elde edilen veriler konuya ilişkin Din Eğitimi Bilimi ve Eğitim Bilimleri ve ilgili alanlarda yapılan literatür taramasından elde edilen veriler de kullanılarak yorumlanmıştır.

Bu araştırmada Türkiye’nin bütün illerinden “Yüz Yüze Vaaz Edebilecek Personele Yönelik Rehber Vaiz Yetiştirme Programı”na Tekirdağ, Rize, Antalya ve Afyon’da ka-

tilan erkek ve bayan vaizlere uygulanan açık uçlu anketten ve bu vaizlerle yapılan grup görüşmelerinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Tekirdağ’da uygulanan anket 13-24.07.2011 tarihlerinde; Rize’de uygulanan anket 18.03.2012 tarihinde; Antalya-Manavgat’ta uygulanan anket 09.03.2013 tarihinde erkek vaizlere uygulanmıştır. Böylelikle 2011, 2012, 2013 yıllarında erkek vaizlere anket uygulanarak bu yıllardaki sorunlar ve onların çözüm önerileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca sorunların yıllar içerisinde değişiklik gösterip göstermediği de ortaya konmaya çalışılmıştır. 29.05.2013 tarihinde Afyon-Sandıklı’da da bayan vaizlere de anket uygulanmıştır. Bu anket ile de bayan vaizlere göre vaizlik mesleğinin sorunları ve onların çözüm önerileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece erkek ve bayan vaizlere göre vaizlik mesleğinin sorunları ve çözüm önerileri belirlenmeye çalışılmıştır. Toplamda 390 adet açık uçlu anketten elde edilen veriler kullanılmıştır. 2011 yılındaki ankete o yıl görev yapan vaizlerin %9,4’si; 2012 yılındaki ankete o yıl görev yapan vaizlerin %5,8’i; 2013 yılındaki ankete o yıl görev yapan erkek vaizlerin %8,2’si ve bayan vaizlerin %16,4’ü, Türki-

ye geneli vaizlerinin de 10,9'u katılmıştır. Yukarıda verilen oranlar, anketten elde edilen verilerin genellenebilirliği açısından yeterli bir oran olarak kabul edilebilir.

3. Vaizlere Göre Mesleğin Sorunları:

Türkiye'de din hizmetini yürütenlerin sorunlarını araştıran bu çalışma 2011 (Tekirdağ), 2012 (Rize) ve 2013 (Antalya) yıllarında "Yüz Yüze Vaaz Eğitimi Programı"na katılan vaizlere uygulanan açık uçlu anketten (390 adet) elde edilen verilerden oluşmuştur. Araştırmaya katılan vaizlerin %78,7'si erkek, %21,3'ünün de bayan olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan vaizler içerisinde görevin henüz başında olanlar (1 yıl) olduğu gibi uzun süre (43 yıl) bu görevi yürütenler de bulunmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılanların %48,3'ü 1-5 yıl, %30,2'si 5-10 yıl, %8,7'si 11-15 yıl, %3,1'i 16-20 yıl, %5,6'sı 21-25 yıl, %2,9'u ise 26 ve üzeri yıl vaiz olarak görev yaptıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla elde edilecek verilerin vaizlerin sorunlarına dair bir bilgi verebileceği söylenebilir. Araştırmaya katılan vaizlerin bölgelere göre dağılımının Türkiye genelindeki dağılım ile benzerlik taşıdığı ve elde edilecek bulguların coğrafi bölgeleri temsil edecek nitelikte olduğu iddia edilebilir. Araştırmaya katılan vaizlerin büyük çoğunluğu (%57,2) ilçe merkezinde görev yaptığını; %40'lık bir kesim ise il merkezlerinde görev yaptığı-

nı belirtmiştir. Bu da araştırmada hem il merkezi hem de ilçede görev yapan vaizlerin sorunlarının ele alındığı söylenebilir. Araştırmaya katılan vaizlerin büyük bir çoğunluğunun (%87,9) İmam-Hatip Lisesi mezunu olduğu; bununla birlikte oranı az da olsa diğer liselerden mezun olanların da olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan vaizlerin büyük bir kısmı (%89,3) İlahiyat Fakültesi mezunudur. Bununla birlikte 1982'de kapanarak İlahiyat Fakültesine dönüşen Yüksek İslam Enstitüsü ve İslami İlimler Fakültesi mezunlarının da olduğu (%6,5); El Ezher Üniversitesi gibi yurt dışındaki yüksek din öğretimi kurumlarından mezun (%2,1) vaizlerin de olduğu görülmektedir. Vaizlerin tamamının din alanında lisans düzeyinde eğitim aldıkları görülmektedir. Araştırmaya katılan vaizlerin %10,3'ünün lisansüstü eğitim aldığı, bunların büyük bir kısmının da yüksek lisans eğitimi aldığı görülmektedir. Vaizlerin hizmet öncesi eğitimlerinde İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca vaizler içinde lisansüstü eğitime yönelmiş olanların da olduğu ortaya çıkmaktadır.

Verileri toplamak amacıyla oluşturulan açık uçlu ankette vaizlerden önem sırasına göre sorunlarını belirtmeleri ve her bir sorun için de çözüm önerilerini ortaya koymaları istenmiştir. Böylece vaizlerin kendi sorunlarını nasıl betimledikleri, neleri sorun olarak gördükleri, bu

sorunların onlar için önem derecesinin ne olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca vaizlerin belirledikleri bu sorunların çözümleri olarak neleri gördükleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece din hizmetini yürüten vaizlerin kendi anlatımları ile kendi sorunları ve bunlara dair onların çözüm önerileri belirlenmiştir. Verileri toplamak amacıyla oluşturulan anket formunda 7 sayısına kadar rakam verilmiş, isteyen vaizlerin daha fazla sorun belirtmelerine imkan verilmişti. Vaizlerin %92,6'sı 7 sorun belirtmiştir. Yoğunluklu olarak sorun sayısının 2-7 arasında olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 1 sorun belirten vaiz olduğu gibi 12 sorun belirten vaiz olduğu da görülmüştür. Bu da gösteriyor ki, vaizlik mesleğinin sorunları vaizlere göre farklılaşmaktadır. Bununla birlikte neredeyse tüm vaizler sorunları olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılan vaizlerin kıdemlerinin artışı ile belirttikleri problem sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Vaizlerin ortaya koydukları sorunlar kodlanmış, bir araya gelen kodlardan temalar oluşturulmuş, temaların bir araya gelmesinden de kategoriler oluşmuştur. Vaizlerden elde edilen verilere göre 5 kategori ortaya çıkmıştır. Bu kategoriler: kuruma ilişkin sorunlar, vaizlerin yeterliklerine ilişkin sorunlar, vaaza ilişkin sorunlar, cemaate ilişkin sorunlar ve diğer sorunlardır. Bu kategorilerin de altında temalar oluşmuştur.

3.1.Kuruma İlişkin Sorunlar

Kuruma ilişkin sorunlar kategorisinin altında 5 ana tema oluşmuştur. Bu temalar: Vaizlerin Kurum İçindeki Yeri, Görevi ve Sorumluluklarına İlişkin Sorunlar; Vaizlerin Haklarına İlişkin Sorunlar; Vaizlerin İstihdam-Tayin ve Terfilerine İlişkin Sorunlar; Kurumsal İlişkilere İlişkin Sorunlar; Kurum İçi İşleyişe İlişkin Sorunlardır. Bu sorunların altında da alt temalar oluşmuştur.

Kuruma ilişkin sorunlar kategorisinin altında “Vaizlerin Kurum İçindeki Yeri, Görevi ve Sorumluluklarına İlişkin Sorunlar” ana temasının alt temaları olarak da sorunlar ortaya çıkmıştır: Vaizlik Görev Tanımı ve Sınırları (13 alt tema) ile Vaizlerin Kurum İçindeki Yeri: Statüsü (3 alt tema)dür. “Vaizlerin kurum içindeki yeri, görevi ve sorumlulukları” ana temasının altında toplam 18 tema; “Vaizlerin haklarına ilişkin sorunlar” ana temasının altında 9 tema; “Vaizlerin istihdam-tayin ve terfilerine ilişkin sorunlar” ana temasının altında 14 tema; “Kurumsal ilişkilere ilişkin sorunlar” ana temasının altında (2 alt tema) 20 tema; “Kurum içi işleyişe ilişkin sorunlar” ana temasının altında da 6 tema ortaya çıkmıştır. Kuruma ilişkin sorunlar kategorisi toplamda 5 ana tema ve 67 alt temadan oluşmuştur.

Yukarıdaki ana ve alt temalara bakıldığında din hizmetini yürüten vaizlerin en çok kurumsal sorunları

dile getirdikleri görülmektedir. Zira toplamda 139 ana ve alt tema oluştuğu düşünüldüğünde bunun 67’sinin kurumsal sorunlara ait olduğu görülmektedir. Buradan hareketle vaizlerin gündeminde yoğunluklu olarak kurumsal sorunların yer aldığı söylenebilir. Neredeyse bütün sorunların yarısının da kurumsal sorunlar olduğu görülmektedir. Vaizlerin din hizmetini yaparken karşılaştıkları sorunlar içinde en az sorunun da cemaate ilişkin sorunlar olduğu anlaşılmıştır. Bu da gösteriyor ki, vaizler cemaate ilişkin sorunlardan ziyade kurumsal sorunlarla meşguldürler.

Vaizlerin gündeminde kurumsal sorunlardan sonra ikinci sırada en çok sorun olarak vaizlerin yeterlikleri kategorisi gelmektedir. (27 tema). Buradan hareketle din hizmetini yürüten vaizlerin kurumsal sorunlardan sonra en çok kendilerinin yeterliklerini sorun edindikleri söylenebilir. Üçüncü sırada yaptıkları işe ilişkin ya da vaaza ilişkin sorunlar kategorisi gelmektedir.

Kuruma ilişkin sorunlar kategorisinin ilk teması olan “Vaizlerin Kurum İçindeki Yeri, Görevi ve Sorumlulukları” ana temasının 2 alt temadan ve 7 ikincil temadan oluştuğu görülmektedir. “Vaizlerin Görev Tanımı ve Sınırları” temasının alt temaları ile birlikte 77,5 oranında araştırmaya katılan vaizler tarafından sorun olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. İkinci tema olan “Vaizlerin Yeri: Statüsü” ise alt

temaları ile birlikte 39,1 oranında sorun olarak görülmektedir. Bu verilerden hareketle araştırmaya katılanlara göre vaizlerin kurum içindeki yerleri, görev tanımları ve sınırlarının tekrar belirlenmesi veya gözden geçirilmesi gerektiği söylenebilir. Bu temadaki sorunları yoğunluklu olarak 2011 ve 2013 yılında ankete katılan vaizlerin dile getirdiği görülmektedir. 9 temadan sadece bir tanesinde (görev çeşitliliği ve dağılımı) bayan vaizlerin erkeklerden daha yüksek oranda sorun gördüğü anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bayan vaizlerin görev çeşitliliği ve dağılımını daha fazla sorun gördüğü söylenebilir. 1-5 yıl kıdeme sahip olan vaizlerin 6 temada daha fazla oranda sorun gördükleri anlaşılmaktadır. Vaizlerin kurum içindeki yeri ve görev sınırlarının daha çok 1-5 yıl kıdeme sahip vaizlerce dile getirildiği söylenebilir. 4 temada il merkezinde 5 temada da ilçe merkezinde görev yapanların sorun olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Görev tanımı ve sınırları temasında daha çok ilçedeki vaizlerin, statü temasında ise yoğunluklu olarak ilde görevli vaizlerin sorun gördüğü söylenebilir. Vaizlerin kurum içindeki yeri ve statüsü sorunun ise hem görev tanımı ve sınırlarının bir sonucu, hem de ondan etkilenen bir sorun olarak değerlendirilebilir. Kuruma ilişkin sorunlar kategorisinin ikinci teması olan “Vaizlerin Hakları” ana temasının 8 alt tema-

dan ve 1 tane ikincil temadan oluştuğu görülmektedir. “Vaizlerin Hakları” temasının alt temaları ile birlikte 95,1 oranında araştırmaya katılan vaizler tarafından sorun olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu verilerden hareketle araştırmaya katılanlara göre vaizlerin haklarında iyileştirilmeler yapılması gerektiği söylenebilir. Bu temadaki sorunları yoğunluklu olarak 2011 ve 2013 yılında ankete katılan vaizlerin dile getirdiği görülmektedir. 9 temadan sadece bir tanesinde (maddi destek) bayan vaizlerin erkeklerden daha yüksek oranda sorun gördüğü anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bayan vaizlerin maddi destek konusunu daha fazla sorun gördüğü söylenebilir. 1-5 yıl kıdeme sahip olan vaizlerin 7 temada daha fazla oranda sorun gördükleri anlaşılmaktadır. Vaizlerin haklarına ilişkin sorunların daha çok 1-5 yıl kıdeme sahip vaizlerce dile getirildiği söylenebilir. 3 temada il merkezinde 7 temada da ilçe merkezinde görev yapanların sorun olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Vaizlerin hakları temasında daha çok ilçedeki vaizlerin sorun gördüğü söylenebilir.

Kuruma ilişkin sorunlar kategorisinin üçüncü teması olan “Vaizlerin İstihdam-Tayin ve Terfileri” ana temasının 4 alt tema ve 10 tane ikincil temadan oluştuğu görülmektedir. “Vaizlerin İstihdam-Tayin ve Terfileri” temasının alt temaları ile birlikte 46,4 oranında araştırmaya katılan vaizler tarafından so-

run olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu ana temada tayin sorunlarının ilk sırada yer aldığı, onu terfi sorunlarının takip ettiği görülmektedir. Bu verilerden hareketle araştırmaya katılanlara göre vaizlerin tayinlerine ilişkin sorunları daha önemsedikleri söylenebilir. Bu temadaki sorunlarda 2011 yılında katılanların 5, 2012 yılında katılanların 4 ve 2013 yılında ankete katılan vaizlerin 8 temada yoğunluklu olarak bu sorunları dile getirdiği görülmektedir. 14 temadan sadece bir tanesinde (sözlü sınavlar) bayan vaizlerin erkeklerden daha yüksek oranda sorun gördüğü anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bayan vaizlerin sözlü sınavları daha fazla sorun gördüğü söylenebilir. 1-5 yıl kıdeme sahip olan vaizlerin 9 temada daha fazla oranda sorun gördükleri anlaşılmaktadır. Buradan hareketle de vaizlerin istihdam, tayin ve terfilerinin daha çok 1-5 yıl kıdeme sahip vaizlerce dile getirildiği söylenebilir. 3 temada il merkezinde 11 temada da ilçe merkezinde görev yapanların sorun olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Vaizlerin istihdam, tayin ve terfileri temasında daha çok ilçedeki vaizlerin sorun gördüğü söylenebilir.

Kuruma ilişkin sorunlar kategorisinin dördüncü teması olan “Kurumsal İlişkiler” 2 ana tema, 14 alt tema ve 6 ikincil temadan oluşmaktadır. Müftülük temasının 46,6 ve Diyanet Merkez Teşkilatı tema-

Vaizlerin ihtiyaç duydukları ve eksik oldukları alanlara yönelik hizmetçi eğitim programları düzenlenebilir. Sayılarının çokluğu ve mali kaygılar dolayısıyla hizmetçi eğitim için uzaktan eğitim programları geliştirilebilir. Bu çerçevede güncel dini meseleler ve tartışmalara yönelik alan bilgisine yönelik hizmetçi eğitim öne çıkabilir.

Personelin görev özellikleri ve cinsiyetlerini dikkate alarak vaizlere oda ve bayanlara uygun fiziki şartları sağlaması bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

sının da 22 oranında sorun görüldüğü anlaşılmaktadır. Toplamda bu ana temanın 68,6 oranında sorun olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle araştırmaya katılan vaizler tarafından müftülükle ilişkiler temasının daha fazla sorun olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu vaizlerin Başkanlığa nisbetle müftülük ile daha doğrudan ilişkileri olmasından kaynaklanabilir. Müftülük temasının içinde de "Müftü ile ilişkiler" in diğer personelle ilişkilerden çok daha fazla (32,1) sorun olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle vaizlerin müftü ile ilgili sorunlarının daha fazla olduğu söylenebilir. Vaizlerin gerek müftünün şahsı gerekse yönetim anlayışı ile ilgili olarak müftü-vaiz ilişkilerinde sorun

gördükleri anlaşılmaktadır. Müftü-vaiz ilişkisinde vaizler tarafından algılanan sorunun fazla olduğu belirtilebilir. Bunda vaizlerin kendilerini müftü adayı olarak algılamalarının ya da müftüyle eşit eğitim süreçlerinden geçtikleri düşüncesinde olmalarının etkisi olabilir. Vaizlerin kurum personeli içinde en az kuran kursu öğreticisi ve din hizmetleri uzmanı ile ilişkilerde sorun gördüğü ortaya çıkmaktadır. Vaizlerin amir-memur ilişkisinde daha çok sorun yaşadıkları, müftülük ofis personeli ve din görevlileri ile ilişkilerinde sorunlar gördükleri söylenebilir. Temalarına bakıldığında müftülük personeli arasında amir-memur ve personel arası ilişkilerde vaizlerin sorun olarak algıladığı hususların olduğu görülmektedir. Din hizmetini yürütenler arasındaki kurumsal ilişkilerde sorunlar olduğu söylenebilir. Buradan hareketle müftülük yönetim anlayış ve uygulamalarında bazı sorunlar olduğu sonucu çıkarılabilir. İkinci tema olan Diyanetin Yapısı ve Merkez Teşkilatı konusunda ise vaizlerin Başkanlığın sorunlara ilgisini yoğunluklu olarak sorun gördüğü söylenebilir. Buradan hareketle araştırmaya katılanların Başkanlığın vaizlerin sorunlara ilgisini yeterli bulmadığı ve bir beklenti algısına sahip

olduğu söylenebilir. Müftülük ile ilişkiler ve Başkanlığın sorunlara ilgisine ilişkin sorun algısının bir yansıması olarak kurum ortamına ilişkin sorunların da önemli bir oran tuttuğu görülmektedir. Bu verilerden hareketle vaizlerin kurumsal memnuniyetinde düşüklük olduğu söylenebilir.

Kurumsal ilişkiler temasının 1. Alt temalarını yoğunluklu olarak 2013 yılında ankete katılanların sorun olarak belirttikleri görülmektedir. Müftü ile ilişkilerde erkek vaizlerin, müftülük personeli ile ilişkilerde de bayan vaizlerin oranlarının fazla olduğu görülmektedir. Din görevlileri ile ilişkilerde de hem erkek hem de bayan vaizlerin sorun algısının fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Erkek vaizlerin doğrudan müftü ile ilişkilerdeki sorunları öne çıkarırken bayan vaizlerin ofis personeli ile ilişkilerdeki sorunları öne çıkardıkları görülmektedir. Bu verilerden hareketle müftülükteki kurumsal ilişkilerde sorun olduğu, kurumsal ilişkilerin düzenlenmesine dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir. Kurumsal ilişkilerdeki sorunların ise yönetim anlayışı ve uygulamaları ile ilişkili olduğu sonucu çıkarılabilir. Din görevlileri ile ilişkilerde hem erkek hem de bayan vaizlerin sorun algısı dikkate alındığında da din hizmetini yürütenler arasında bir birlik beraberlik ve hizmet anlayışında ortaklık konusunda eksiklikler olduğu sonucu çıkarılabilir. Başkanlığın sorunlara ilgisi ve kurum ortamına ilişkin

sorun algısında da 2013 yılında ankete katılan vaizlerin öne çıktığı görülmektedir. Diyanetin yapısı ve merkez teşkilatına ilişkin sorunlar da yoğunluklu olarak erkek vaizlerin öne çıktığı görülmektedir. Ancak bayan-erkek ayrımı temasında bayan vaizlerin daha önce çıktığı görülmektedir. Buradan hareketle bayan vaizlerde cinsiyete dayalı ayrımcılığın yapıldığı algısının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da kurum içinde erkek-bayan vaiz arasındaki ilişkilerde de ayrımcılığa dayalı sorunların olduğu izlenimi vermektedir. Bunda kurumsal kültürün, Diyanete son yıllarda din hizmetini yürütmede bayanların da katılımının bir sonucu olarak kurumsal ortamın daha çok erkek egemen bir anlayışla idare edildiği algısının olduğu söylenebilir. Gerek müftülük gerekse Başkanlık teşkilatı ile ilişkiler temasında 1-5 yıl kıdeme sahip vaizlerin daha yüksek oranlarda oldukları görülmektedir. Bu verilerden hareketle kurumsal ilişkilerde daha çok 1-5 yıl kıdeme sahip olanların sorun algısında olduğu söylenebilir. Bu da kurumsal yönetim anlayışının kabulü ve yerleşmesinde bazı sorunlar olduğu sonucunu işaret etmektedir.

İlçe merkezinde görev yapan vaizlerin müftü ve diğer personelle ilişkilerde sorun algısında öne çıktıkları görülmektedir. Bu da daha çok ilçe müftülüklerindeki yönetim anlayış ve uygulamalarında sorunlar olduğu şeklinde

yorumlanabilir. İl merkezinde görevli olan vaizlerin ise sicil amiri ve müftülük programlarında çakışma gibi temalarda sorun gördüğü anlaşılmaktadır. Kurum ortamına ilişkin sorunları daha çok ilçe merkezinde görev yapanların öne çıkardığı düşünüldüğünde ilçe müftülüklerinin yönetim anlayışı ve uygulamalarına ilişkin sorun algısının daha fazla olduğu söylenebilir. İlçe müftülüklerindeki sorun algısının fazla olmasının bir yansıması olarak ilçe müftülüklerinde görevli vaizlerin Başkanlıktan beklentilerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da onlarda sorunların yerinden çözülemeyeceği yukarıdan müdahalelerle çözülebileceği düşüncesi ve beklentisinin olduğu izlenimi vermektedir. Buradan hareketle ilçedeki kurumsal ilişkilere ilişkin sorunların oradaki yönetim anlayışı ile çözülemeyeceğine dair bir kabul oluştuğu, bu yüzden Başkanlıktan beklentinin olduğu söylenebilir.

Müftü ile ilişkilerde İç Anadolu, ofis personeli ve din görevlileri ile ilişkilerde de Marmara bölgesinde görev yapan vaizlerin öne çıktığı görülmektedir. Başkanlığın vaizlerin sorunlarına ilgisi temasında da Marmara bölgesinde görev yapan vaizlerin daha fazla oranda oldukları görülmektedir.

Kuruma ilişkin sorunlar kategorisinin beşinci teması olan "Kurum İçi İşleyiş" ana teması 6 alt tema-

dan oluşmaktadır. Kuruma ilişkin sorunlar temasının en az oranda sorun görülen (6,9) teması, kurum içi işleyiş temasıdır. Bu temalar içerisinde kurumsal iletişime ilişkin sorunların diğerlerinden daha fazla oranda olduğu görülmektedir. Bu da araştırmaya katılan vaizlerin kurumsal iletişim konusunda daha fazla sorun gördükleri söylenebilir. Yukarıdaki kurumsal ilişkiler sorunu ile birlikte düşünüldüğünde yönetim süreçlerinde sorun olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Bu temadaki sorunları 2011-2013 yılında görev yapan vaizlerin daha çok öne çıkardıkları görülmektedir. Kurumsal iletişim temasını ise 1-5 yıl kıdeme sahip, merkezinde görevli ve bayan vaizlerin öne çıkardığı görülmektedir. Buradan hareketle görevinin ilk yıllarındaki bayan vaizlerin kuruma aidiyeti ve kurumu tanıma, kurum içi ilişkileri öğrenme konusunda oryantasyona ihtiyacı olabileceği söylenebilir. Özellikle il merkezinde görevli bayan vaizlerin kurumsal iletişime dair daha fazla sorun yaşadıkları söylenebilir.

Yukarıdaki tablolara genel olarak bakıldığında bu kategorideki vaizlerin haklarının hemen hemen tüm vaizler tarafından, görev ve sınırlarına ilişkin sorunların büyük bir kısmı tarafından, kurumsal ilişkiler temasının vaizlerin yarısından fazla ve istihdam-tayin sorunlarının ise yarısı tarafından dile getirildiği söylenebilir. Buradan

Vaizlerin kendilerini yetersiz olarak algıladıkları alanların ise güncel sorunlara ilişkin alan bilgisi, genel kültür ve pedagojik formasyon olduğu görülmektedir.

hareketle vaizlerin kurumsal sorunlarda daha çok haklarını burada da maaşı, öncelikli sorun gördükleri söylenebilir. Bu temalara ilişkin veriler birlikte değerlendirildiğinde din hizmetini yürüten vaizlerin kurumsal aidiyet ve kuruma güven konusundaki algılarının zayıf-eksik olabileceği sonucuna ulaşılabilir.

3.2. Vaizlerin Yeterliklerine İlişkin Sorunlar

Araştırmada ikinci kategori olarak ortaya çıkan “Vaizlerin yeterlikleri” kategorisinde 12 ana tema, 12 tane alt tema ve 3 tane de ikincil tema yer almaktadır. Bu kategorinin toplamda 73,7 oranında sorun olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Kurumsal sorunlardan sonra ikinci sırada vaizlerin yeterliklerine ilişkin sorunlar yer almaktadır. Bu kategoride yer alan temalara bakıldığında mesleki yetersizlik algısının daha çok oranda olduğu görülmektedir. Vaizlerin kendilerini yetersiz olarak algıladıkları alanların ise güncel sorunlara ilişkin alan bilgisi, genel kültür ve pedagojik formasyon olduğu görül-

mektedir. Bu eksikliklerin bir yansıması olarak da mesleki doyum ve motivasyonda azlık, işi severek yapma yerine memur zihniyeti ile vaizlik yapma gibi kişisel özellikleri sorunu olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. Yaygın din eğitimi alanına yönelik pedagojik formasyon eksikliği ise gerek hizmet öncesi gerekse hizmet içi eğitimlerde vazizliğe yönelik bir eğitim olmaması olarak ifade edilmektedir.

Vaizlerin mesleki yetersizliğini daha çok 2013 yılında katılanların, meslek algısı ile kişilik özelliklerine ilişkin sorunların da yine 2013 yılında katılan vaizler tarafından öne çıkarıldığı söylenebilir. Hemen hemen bütün sorun temalarında erkek vaizlerin oranının fazla olduğu görülmektedir. Mesleki yetersizlik algısının daha çok mesleğinin başlangıcındaki vaizlerde olması, hizmet öncesi alınan eğitimin mesleğe hazırlamaya yeterince uygun olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Güncel konulara olan ihtiyacın ise mesleğin sonraki yıllarındaki vaizler tarafından belirtilmesini

ise, belli tecrübe edinmiş vaizlerin bilgilerinin zamanla eskimesi, güncel tartışmalardan uzak olması olarak yorumlayabiliriz. Bu da onların hizmetiçi eğitim ihtiyacına işaret etmektedir. Meslek algısı ve kişilik özellikleri ile vaizlerin eğitimine ilişkin sorunlardan hareketle de onların 2013 yılındaki vaizler tarafından öne çıkarılmasını, vaizlerimizin mesleğe uygun kişilik özellikleri ile din hizmetini sunma becerisini önemsedikleri şeklinde yorumlayabiliriz. Aynı veri vaizlerin önceki yıllara göre din hizmetini yürütenlerde sekülerleşme meyilini gözlemledikleri şeklinde de yorumlanabilir. Bayan vaizlerin kılık-kıyafet sorununu dile getirmeleri de bayan vaizler arasında farklı giyim tarzlarının olduğu ve bunların bazı vaizleri rahatsız ettiği şeklinde yorumlanabilir. Bu da vaizlerin din anlayışlarındaki farklılığa işaret edebilir.

Bu kategorideki sorunlarda yoğunluklu olarak ilçede görev yapan vaizlerin öne çıktığı görülmektedir. Ana temalardaki oranların birbirine

yakınlığı dikkate alındığında hem il hem de ilçe merkezinde görev yapanların sorun olarak gördükleri söylenebilir.

3.3. Vaaza İlişkin Sorunlar

Vaaza ilişkin sorunlar kategorisinin 6 ana tema, 17 alt tema ve 1 tane de ikincil temadan oluştuğu görülmektedir. Bu kategorinin toplamda (46,9) oranında sorun olarak görüldüğü oraya çıkmaktadır. Bu kategoride vaizlerin kaynak kitap ve materyal ihtiyacının en yüksek oranda (13,1) sorun olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle vaizlerin vaaza hazırlık, güncel tartışmalar vb. yerlerde kullanmak üzere kitap ihtiyacında olduğu görülmektedir. Bu ihtiyaç, onların hizmet öncesi eğitimlerinde aldıkları dini bilginin yetersizliği ya da vaaz işinde kullanıma yeterince uygun olmaması şeklinde yorumlanabilir. Aynı şekilde güncel tartışmalara ilişkin yeterince bilgi sahibi olamadıkları şeklinde de değerlendirilebilir. Aynı zamanda alan bilgisi konusunda hizmet içi eğitime olan ihtiyaca işaret edebilir. İkinci sırada mekana ilişkin sorunlar yer almaktadır ki, vaaz mekanlarının cami içinde ve dışında yeterince uygun olmadığı sonucu çıkarılabilir. Buradan hareketle de gerek cami içi gerekse cami müştemilatı çerçevesinde günümüz ihtiyaçlarına uygun cami mimarisinde yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğu şeklinde yorumlanabilir. Vaaz ve konu temalarındaki sorunlara ba-

kıldığında da konuların cemaatin seviyesine ve ihtiyaçlarına uygun seçimi ve etkili sunumunda da bazı sorunlar olduğu söylenebilir. Aynı şekilde vaizin ihtiyacı olan dini bilginin onun ihtiyacına uygun olarak üretilmesinin de bir ihtiyaç olduğu belirtilebilir. Vaazın etkisini değerlendirme sorununun oranının azlığını da dikkate alarak, din hizmetini yürütenlerin daha çok konu merkezli, cemaatin ihtiyaçlarını yeterince dikkate almayan bir planlama ve din hizmeti sunma anlayışında olduğu söylenebilir. Camide yürütülen din hizmetinin etkililiği sorunu kadar, cami dışındaki cemaate yönelik din hizmetinin de yeterince götürülemediği, bunun bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ayrıca cemaate ilişkin sorunlar kategorisindeki temalar ile birlikte değerlendirildiğinde yürütülen din hizmetinin yeterince ihtiyacı karşılayamadığı; din hizmetini yürütenlerin yeterliklerindeki eksikliklere işaret eden sorunlar da dikkate alındığında din hizmetinin niteliğinin istenen düzeyde olmadığı söylenebilir.

Ana temalarda daha çok 2013 yılında ankete katılan vaizlerin, kaynak kitap ihtiyacında da 2011-2012 yıllarında katılanların yüksek oranlarda işaret ettiği görülmektedir. Vaazın ilanı ve mekanın ısı sorunlarında bayanların yoğun olduğu, diğer temalarda ise erkek vaizlerin daha çok oranda sorunlara işaret ettiği görülmektedir. Buradan hareketle bayan vaizlerin kadın cemaate ulaşma ve mekana ilişkin

erkek vaizlerden daha çok sorun yaşadıkları söylenebilir. Vaaz programına ilişkin sorunlardaki erkek oranı da vaiz-müftü ilişkilerindeki sorunun bir işareti olarak düşünülebilir. Program ve konu temalarında daha çok 1-5 yıl kıdeme sahip olanların kaynak kitap ihtiyacının ise 6-10 yıl kıdeme sahip olanların daha çok belirtmesine bakarak, görevin ilk yıllarındakilerin hizmet öncesi vaaz eğitimine, görevinde belli tecrübe kazananların da hizmetçi eğitime ihtiyacı olduğuna işaret edilebilir. Temalardaki il-ilçe oranlarına bakıldığında yoğunluklu olarak hem il hem de ilçede görev yapanların bu temadaki sorunları yaşadıkları söylenebilir.

3.4. Cemaate İlişkin Sorunlar

Cemaate ilişkin sorunlar kategorisinin 12 ana tema, 5 alt tema ve 2 tane de ikincil temadan oluştuğu görülmektedir. Bu kategorinin toplamda (52,2) oranında sorun olarak görüldüğü oraya çıkmaktadır. Bu kategoride cemaati tanıma ve bölge özelliklerini bilme konusunda vaizlerin sorunları olduğu görülmektedir. Bu da vaizlerin vaaz işinde cemaati tanımadan yoğunluklu olarak işlerini yaptıkları, cemaati tanımaya ihtiyaç hissettikleri şeklinde yorumlanabilir. Aynı şekilde cemaati tanımaya yönelik araştırmalara ihtiyaç olduğu da ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle camide yürütülen din hizmetinin konu merkezli bir anlayış-

la yapıldığı sonucuna ulaşılabilir. Vaizlerin özellikle doğu ve güney doğu Anadolu bölgesindeki farklı özelliklere (dil-kültür vb.) yeterince hazır olarak göreve başlamadıkları ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle din hizmetini yürütenlerin görev yaptığı bölgenin özellikleri ve cemaatin özellikleri konusunda yeterince bilgi sahibi olmadığı söylenebilir. Araştırmaya katılan vaizlerin cemaatin seviyesinin düşük olmasını sorun olarak gördükleri görülmektedir. Cemaatin geç gelmesi ve değişik zamanlarda gelmesini de dikkate aldığımızda yürütülen din hizmetinin niteliğinin cemaatin beklentilerini yeterince karşılamadığı sonucuna varılabilir. Ayrıca vaizlerin cemaatin seviyesine ilaveten dini grupların olumsuz etkilerinden şikayette bulunmaları da dikkate alındığında din hizmetini yürütenlerin din anlayışındaki farklılıkları dikkate alan ve kucaklayan bir din hizmeti sunma ihtiyacında olduğu söylenebilir. Bunun yanında dini grupların etkisinin fazla olması, yine resmi yürütülen din hizmetinin niteliğinin yeterli olmamasına işaret sayılabilir. Cami dışındaki cemaate ulaşma ihtiyacının olduğu görülmektedir. Bu da din hizmetini yürütenlerin cami dışındaki cemaate ulaşma yolları ve imkanları konusunda desteğe ihtiyacı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Vaizlik mesleğinin yeterince tanınmadığına yönelik araştırmaya katılan vaizlerin görüşleri de bunu destekler mahiyettedir.

Bu kategorideki ana temalarda yoğunluklu olarak 2013 yılında ankete katılanların sorun gördüğü söylenebilir. Bu kategorideki cemaat sayısının azlığı ve vaizliğin yeterince tanınmaması temalarında sadece bayanların yoğun olduğu dikkate alındığında bayan vaizlerin yürüttükleri din hizmetinin niteliğinin de istenen düzeyde olmadığına işaretleri olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte diğer temalarda erkek vaizlerin daha yoğun oranda soruna işaret ettikleri görülmektedir. Cemaati tanıma ve cami dışı din hizmetleri konusunda daha çok 1-5 yıl kıdeme sahip vaizlerin daha yüksek oranlarda olduğu görülmektedir. Buradan hareketle görevinin ilk yıllarındaki vaizlerin cemaati tanıma konusunda daha fazla bilgiye ihtiyacı olduğu, ancak bunun yanında cami dışı din hizmetlerini yapma konusunda da bir ihtiyaç içinde oldukları söylenebilir. Camiye farklı zamanlarda gelme, geç gelme vb. yönlerden şikayetlerin 6-10 yıl kıdeme sahip vaizler tarafından yapılması da onların din hizmetinin niteliği hakkında işaret sayılabilir. Bu veriler bir arada değerlendirildiğinde, görevin ilk yıllarındaki vaizlerin yoğunluklu olarak cemaati yeterince tanımadan işlerini yaptıkları, belli tecrübe kazanmış olanların

da cemaati dikkate almadan vaaz işine devam ettikleri söylenebilir. Cemaati tanıma ve bölge özelliklerini bilme sorunlarında daha çok ilçede görev yapanların sorun gördükleri dikkate alındığında, ilçede görev yapanların cemaati tanıma konusunda daha çok ihtiyaç içinde oldukları söylenebilir. Cemaati tanımaya ilişkin sorunlarda yoğunluklu olarak ilçe merkezinde görev yapanların öne çıktığı görülmektedir. Oysa bu sorunu daha çok il merkezindekilerin ihtiyaç hissetmesi beklenebilirdi. Vaizliğin yeterince tanınmamasının il merkezinde görev yapan vaizler tarafından yoğunluklu olarak belirtilmesi bu yüzden anlamlı görülebilir.

3.5. Diğer Sorunlar

Araştırmada ortaya çıkan beşinci kategori yukarıdaki kategorilere girmeyen diğer sorunlardır. Bu kategorinin toplamda 1,0 oranında sorun olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, araştırmada ortaya çıkan kategoriler ve dağılımları ise şöyledir: Tabloya bakıldığında araştırmaya katılan vaizlerin yo-

Tablo: Kategorilere Göre Sorunların Dağılımı

Kategori	Ana Tema	1.Alt Tema	2.Alt Tema	Oran
Kurumsal Sorunlar	5	2+8+4+14+6= 34	7+1+10+6= 24	294,5
Vaizlerin Yeterlikleri	12	12	3	73,7
Vaaza İlişkin Sorunlar	6	17	1	46,9
Cemaate İlişkin Sorunlar	12	5	2	52,2
Diğer Sorunlar	2	-	-	1,0

ğunluklu olarak kurumsal sorunlar kategorisinde (294,5) sorun gör-dükleri anlaşılmaktadır. Bu kate-gorinin diğer sorun kategorilerin-deki oranların toplamından (172,8) daha fazla olduğu görülmektedir. Buradan hareketle din vaizlerin daha çok kurumsal sorunlar ile meşgul oldukları söylenebilir. Olu-şan alt temalara bakıldığında da kurumsal sorunların daha detaylı ve çok olduğu görülecektir. Kurum-sal sorunları, vaizlerin yeterlikle-rinin takip ettiği görülmektedir. Daha sonra cemaate ilişkin sorun-lar ve vaaza ilişkin sorunlar gel-mektedir. Bu verilerden hareketle araştırmaya katılan vaizlerin en az oranda, yaptıkları iş olan vaaza ilişkin sorunları sorun olarak gör-dükleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sorunu daha çok kendi yaptıkları ve yapabilecekleri işlerde değil de, kendi dışındaki işlerde ve konular-da gördükleri söylenebilir. Vaizlerin kurumsal sorunlarla ilgilenmelerini onların sorunu ve çözüm yerini daha çok kendi dışındaki kişilerde gördüğü ve çözümünü de daha çok kendi dışındaki kişilerden bekle-diği şeklinde yorumlanabilir. Vaaza ilişkin sorun oranlarının az olması da bunu destekler mahiyettedir. Araştırmaya katılan vaizlere göre vaaz işindeki sorunlar az, dolayı-

sıyla kendileri yaptıkları işi diğer kategorilere göre daha iyi yapı-yorlar, ama kendi dışından kaynak-lanan sorunlar ise daha fazladır. Oysa vaizlerin yeterliklerine, vaaza ve cemaate ilişkin sorunlar birlikte değerlendirildiğinde temelde so-runların vaizlerle ve yaptıkları işle ilgili olduğu söylenebilir.

4. Öneriler

Yukarıdaki sorunlar ve elde edi-len sonuçlardan hareketle şunlar önerilebilir: Vaizlik mesleğinin gö-rev tanımı ve sınırları yeniden be-lirlenebilir. Vaizlerin görev tanımlarında yer alan çeşitlilik sorunu, vaizlerin hizmet öncesi ve hizmet içinde uzmanlaşması ile giderilebilir. Vaizlerin irşad alanlarına göre branşlaşmaları irşad hizmetinin niteliğini/verimliliğini sağlayabilir. Vaaz ve irşad hizmetlerinde hizme-tin gerektirdiği nitelikler belirlene-rek uzmanlaşmaya gidilebilir. Örneğin; AİRB uzmanı, Cezaevi vaizi, sosyal hizmetler vaizi vb.

Vaizlerin görevleri arasında yer alan "Amirin verdiği görevleri yap-par" maddesinin bazı müftülere alanının genişletilerek yanlış kul-lanıldığı (sigara kontrolü gibi) gör-ülmektedir. Böyle alanı geniş, ini-

siyatife açık bir madde yerine daha belirgin bir madde yazılabilir ya da bu madde çıkarılabilir.

Din hizmetini yürüten vaizlerin zaman zaman denetim ve soruş-turma görevi yaptıkları, bunda da bazı sorunlar olduğu görülmekte-dir. Murakipların sayısı artırılabilir, il müfettişleri kadrosu ihdas edi-lebilir veya Başkanlık müfettişle-rinin sayısının artırılarak denetim ve soruşturmalar yapılabilir. Ku-rum içerisinde maaşların görev ve sorumluluklarla paralel olarak dü-zenlenmesi, bu konuda adaletli bir maaş politikası takip edilmesi son derece önemlidir. Bu durum vaizin kuruma aidiyetini sağlama ve sür-dürmede son derece önemli bir unsurdur.

Başkanlık ve müftülüğün, per-sonelin görev özellikleri ve cin-siyetlerini dikkate alarak vaizlere oda ve bayanlara uygun fiziki şart-ları sağlaması bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede değişen toplumsal şartlar, din hiz-metinin çeşitliliği ve kurumsal iş-leyiş de dikkate alınarak müftülük binalarının yeniden düzenlenmesi ve çalışanlar için uygun yeni müf-tülük binası projeleri geliştirilebilir.

Günümüzdeki insanların ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınarak din hizmetini halkımızın çeşitli kesim-lerine ulaştırmaya yardımcı ola-cak yeni cami projeleri geliştirilip uygulanabilir. Özellikle bayanlara yönelik dini faaliyetlerin yapıla-bileceği mekânlar oluşturulabilir. Bunun yanında cami içi din hiz-

metnin etkililiği açısından kürsü vb. yerleri yeniden düzenlenebilir. Özellikle vaizin sözel mesajlarını beden dili ile desteklemesini kolaylaştıracak, yüz yüze iletişime imkan veren kürsü sistemleri üzerinde çalışılabilir.

İrşad hizmetleri alanının genişliği ve çeşitliliği dikkate alındığında Türkiye’de din hizmetini yürüten vaizlerin sayının yetersiz olduğu söylenebilir. Bu çerçevede İlahiyat Fakülteleri ile de işbirliği içerisinde ihtiyaç duyulan uzmanlık alanlarında vaiz yetiştirme ve istihdamına yönelik gerekli planlamalar yapılabilir.

Din hizmetinin niteliğinin artmasında kurumdaki personel arasındaki (özellikle müftü-vaiz, vaiz-din görevlisi, vaiz-müftülük personeli) ilişkileri geliştirecek, hizmet anlayışı birlikteliğini sağlayacak faaliyetler yapılabilir.

Müftülerin ve müftülüğün yönetim bilgi, beceri ve anlayışlarını geliştirmeye yönelik çalışmalar artırılarak devam ettirilebilir. Bu durum din hizmetinde birlikteliğin ve ortak hizmet anlayışının gelişmesine yardım edebilir.

Başkanlık, din hizmetindeki her personelin sorunlarından haberdar olacak ve onlar için çözüme uğraştığı mesajını verecek bir iletişim ağı oluşturabilir. Oluşturulacak iletişim ağı ile hem Başkanlık-Müftülük, hem de vaizlerle diğer vaizler ve din görevlileri arasında iletişim ve bilgi paylaşımı sağlanabilir. Bu

çerçevede “din hizmetleri iletişim portalı” oluşturulabilir.

Tayin konusunda vaizlerde adaletsizlik algısının yaygın olduğu, Başkanlığın bu sorunun çözümü için mevzuatı ve uygulamayı yeniden düzenleme ve kontrol etmesi gerektiği söylenebilir.

Başkanlık ve müftülüklerde cinsiyete dayalı bir ayırım yapıldığına ilişkin algının oluşmaması için gerek görev dağılımı gerekse imkanların sunumunda adil ve eşitlikçi bir tutum takınmanın din hizmetinin niteliğini artıracığı söylenebilir.

Vaizliğin müftülüğe geçiş kadrosu gibi kullanılması yerine hizmet öncesinde müftülük ve vaizlik eğitimi farklılaştırılabilir.

Bir devlet kurumu olarak Diyanet İşleri Başkanlığının dini bilgi, kaynakları ve yöntem anlayışını belirginleştirmesi, bu yönde çalışmalar yapması bir ihtiyaçtır. Söz konusu durum irşad alanının çeşitliliğinde din hizmetinin niteliğini artırmak için son derece önemlidir.

Başkanlığın din hizmetini yürütenleri desteklemek amacıyla temel kaynak eserleri, yeni çıkan yayınları, internet ortamında kullanılacak yazılımları üretmesi ve bunları din hizmetini yürütenlere ulaştırması önerilebilir.

Türkiye’nin din eğitimi politikalarını ve stratejilerini belirleyenlerin din alanında ülkenin eleman ihtiyacına göre ilahiyat fakültelerine öğrenci alım oranlarını belirlemelerinin ve buna uygun bir

istihdam politikası belirlemelerinin bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Türkiye’nin din alanında eleman ihtiyacına yönelik planlama ve yetiştirme stratejilerinin geliştirilmesi önerilebilir. Bu çerçevede YÖK, Diyanet ve MEB gibi devlet kurumları ile STKlar arasında işbirliği çalışmaları yapılabilir.

İlahiyat fakültelerinin lisans ve lisansüstü düzeyde programları yeniden yapılandırılarak, din hizmetini yürütenlerin hizmet öncesinde uzmanlık kazanması sağlanabilir. Örneğin AİRB için dini danışmanlık, cezaevi vaizliği, sosyal din hizmetleri uzmanı gibi.

Bir meslek olarak vaizliğe yönelik hizmet öncesi eğitim kurumları ya da programlarının açılması önerilebilir. Bu çerçevede ilahiyat fakültelerinde vaizlik eğitimi programları oluşturulabilir. Bu programa seçilecek kişilerde aranacak nitelikler belirlenebilir. Ayrıca din hizmeti alanının genişliği dikkate alınarak çeşitli vaizlik alanlarına yönelik programlar açılacağı gibi (cezaevi vaizliği, sosyal din hizmetleri uzmanlığı vb.) vaizlik programı içerisinde branşlaşmaya imkan sağlayacak şekilde düzenlemeler de yapılabilir. Bu çerçevede bazı ilahiyat fakülteleri vaiz yetiştirme amacına yönelik olarak yeniden yapılabilir. Bu amaca yönelik akademik yapı, bölüm ve programlar oluşturabilir. Ülkemizdeki vaizlerin hizmet öncesi eğitimlerinde duyuşsal

amaçların olmadığı ya da yeterince kazandırılmadığı, bunlara yeterince önem verilmediği, duyuşsal hedeflerin kazanımının gelişti gözeleğe bırakıldığı söylenebilir. Bu çerçevede gerek hizmet öncesi gerekse hizmet içi din eğitimi faaliyetlerinde duyuşsal amaçlar belirlenmeli, bu amaçları kazandıracak eğitim süreci düzenlenerek, bu amaçların ne kadar kazanıldığı uzun süreli gözlemlerle test edilmelidir.

Vaizlerin hizmetiçi eğitiminin az olduğu söylenebilir. Bunun için yeterli araştırmaları yapılarak vaizlerin ihtiyaç duydukları ve eksik oldukları alanlara yönelik hizmetiçi eğitim programları düzenlenebilir. Sayılarının çokluğu ve mali kaygılar dolayısıyla hizmetiçi eğitim için uzaktan eğitim programları geliştirilebilir. Bu çerçevede güncel dini meseleler ve tartışmalara yönelik alan bilgisine yönelik hizmetiçi eğitim öne çıkabilir.

Ülkemizdeki dini coğrafya atlası oluşturularak bölgelere göre sosyo-kültürel vb. sorunlar belirlenebilir ve buna göre bir din hizmeti politikası geliştirilebilir. Bölge özellikleri dikkate alınarak vaiz yetiştirme ve istihdamı yapılabilir. Ayrıca hizmetöncesi ve hizmetiçi eğitimlerde vaizlerin bölgelerin dini-sosyo-kültürel özelliklerini öğrenmesine yönelik derslere yer verilebilir. Din hizmetini yürütenlerin görev yaptığı bölgenin dil ve kültürünü bilenlerden

tercih edilmesi ya da bu bölgelere atananlara kültür ve dil yönünden beceri kazandırılması önerilebilir.

Din hizmetini yürütenlerin gerek farklı özellikteki gruplara gerekse de benzer özellikteki gruplara yönelik din hizmetini planlama ve yürütme becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Bu da konu merkezli yerine cemaat ve onun özelliklerine uygun bir din hizmeti anlayışı ile yapılabilir. Din hizmetini yürütenlerin yaygın din eğitimi formasyonu bilgi ve becerilerini kazanmaları ve bu becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akyürek, Süleyman, Türkiye'de Din Hizmetini Yürütenlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri: Vaizlik Örneği, Ensar Yay., İstanbul, 2016
- Canan, İbrahim, "Vaizliğin Dünü Bugünü ve Yarını", 1.Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, 1-5 Kasım 1993, s. 323-334, Ankara, 1995
- DİB, Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2012 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara. <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/TanitimMenu.aspx>
- DİB, Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu (17-18 Aralık 2011), Ankara, 2013.
- Doğan, Recai, "Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", Dini Araştırmalar, C.1, Sayı 3, s.257-272, Ocak-Nisan 1999
- Doğan, Recai, "Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik", Diyanet İlmî Dergi, C.35, Sayı 1, s. 171-206, Ocak-Şubat-Mart 1999
- Karasar, Niyazi, Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara, 2002
- Kaptan, Saim, Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, Ankara, 1995
- Kayadibi, Fahri, "Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik", Din Eğitimi

Araştırmaları Dergisi, 6, s. 145-180, İstanbul, 1999

Kuş, Elif, Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003

Kuş, Elif, Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006

Neuman, W. Lawrence, Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, Çev: Sedef Özge, C.1-2, Yayın Odası, Ankara, 2012

Öcal, Mustafa, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi, Düşünce Kitabevi Yay., İstanbul, 2011

Punch, Keith F., Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.

Elektronik Veri Kaynakları:

<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-Duyuru-8221.aspx>

http://www.diyamet.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/1_personel/1_3_istatistiki_bolge_birimleri_siniflamasina_ve_kadrolarina_gore_personel_sayisi_muftulukler.xls

<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-istatistikler-561.aspx>

Dipnotlar

1. Konu ile ilgili ayet ve hadisler için Bknz: İbrahim Canan, "Vaizliğin Dünü Bugünü ve Yarını", s. 323
2. Recai Doğan, "Yaygın Din Eğitimi Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", s. 259
3. Fahri Kayadibi, "Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik", s.145
4. Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu (17-18 Aralık 2011), C.1, s. 18-19
5. Niyazi Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara, 2002, s.77,81; Saim Kaptan, Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, Ankara, 1995, s. 59
6. Keith F. Punch, Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, s.232
7. Elif Kuş, Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri, s.105

Cumhuriyet dönemi

dini yükseköğretim kurumlarında uygulanan
programların vaiz yetiştirme açısından

değerlendirilmesi

Süleyman YAVUZ

MEB. Öğretmen

Giriş

İslam eğitim tarihinde Hz. Peygamber ile başlayan yaygın din eğitimi faaliyetleri eğitim kurumlarının gelişmesi ve ilim dallarının çeşitlenmesi ile birlikte örgün eğitim faaliyetlerine dönüşmüş, ancak bu değişim yaygın din eğitiminin tamamen ortadan kalkması şeklinde olmamıştır.¹ Bunun aksine Hz. Peygamberin tebliğ ve davet misyonunu üstlenmiş olan yaygın din eğitimcileri örgün

Cumhuriyet döneminde dini yükseköğretim kurumlarında uygulanan programların genel bir ilahiyat eğitimi vermek amacıyla hazırlandığı, sadece yaygın din eğitimcisi/vaiz yetiştirme gibi bir amaç olmadığı için de programların buna göre düzenlenmediği sonucuna varılmıştır.

eğitim kurumlarında daha planlı, programlı ve sistemli bir şekilde yetiştirilmeye başlanmış ve günümüze kadar örgün eğitimin yanında yaygın din eğitimi faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir.

Yaygın din eğitimcilerinin hedef kitlesi olan insan topluluklarının önemli bir karakteristiği değişme özelliğinin olmasıdır. Din ve toplumsal değişme arasında sıkı bir bağ olduğundan söz konusu değişim dini yaşantılar

alanında da kendini göstererek insanların beklentileri, talepleri, soru ve sorunları değişmekte ve çeşitlenmektedir.²

Dolayısıyla bu talep ve ihtiyaçları karşılayacak yaygın din eğitimcilerinin yaşanan değişim ve dönüşüme paralel yeni bir takım yeterliklere sahip olmaları gerekmektedir.³ Diyanet İşleri Başkanlığı da bu doğrultuda istihdam ettiği vaizlerde 1924'ten günümüze gelinceye kadar giderek artan ve çeşitlenen bir takım yeterlikler aramıştır. 2005 yılına kadar⁴ vaizlerin sahip olmaları gereken yeterlikleri ortaya koyan bir doküman olmadığı için söz konusu yeterlikler, konu ile ilgili kanun, tüzük, nizamname, yönetmelik ve yönergeler taranarak vaizlerin görev tanımları ve göreve başlayabilmeleri için aranan niteliklerden hareketle belirlenmeye çalışılmıştır. 2014 yılında "*Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri*"⁵ güncellenerek din görevlilerinde uygulanan kariyer sistemine ve yeni unvanlara uygun hale getirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"⁶ ile açılan dini yükseköğretim kurumlarında uygulanan programların Diyanet İşleri Başkanlığının aradığı yeterlikleri kazandırabilmesi, bu eğitim kurumlarının kuruluş amaçlarına uygun faaliyet göstermeleri ve mezunlarının istihdamı açısından önem arz etmektedir.

Darülfünun İlahiyat Fakültesi/İstanbul

03 Mart 1924 tarihinde TBMM’de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. Maddesi gereği, İstanbul Darülfünununun beşinci fakültesi olarak öğretim süresi 3 yıl olan İlahiyat Fakültesi açılmıştır.

Eğitim öğretime başladığı tarihten günümüze kadar mezkur eğitim kurumlarının isminde, yapısında, sayısında ve programlarında çeşitli sebeplerle kimi zaman güncellemeler, kimi zaman da köklü bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda araştırmamızın problemi, “Cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri Başkanlığının vaizlerde aradığı yeterlikler vaizlerin yetiştirildiği dini yükseköğretim kurumlarının programlarına yansıtılmış mıdır?” sorusu üzerine kurgulanmıştır.

Vaizlerin istenilen yeterlikleri kazanmaları öncelikle bu yeterlikleri kazandırabilecek bir program hazırlanmasına, sonrasında programın tam anlamıyla uygulanmasına ve öğrencinin bu programı hakkıyla takip etmesine bağlı olmakla birlikte⁷ çalışmamızda uygulanan programda yer alan derslerin aranan yeterlikleri kazandırıp kazandırmayaca-

ğı değerlendirilmeye çalışılmış; öğrenci, öğretim üyesi/görevlisi gibi etkenler dikkate alınmamıştır. 1982 yılında dini yükseköğretim kurumlarının İlahiyat Fakültesine dönüştürülmesinden sonra uygulanan ders programlarında fakülteler arasında küçük farklılıklar olmakla birlikte genel olarak aynı çerçeve korunmuştur. Bu sebeple 1983’ten itibaren İlahiyat Fakülteleri programları incelenirken Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi programı esas alınmıştır.

1. Darülfünun İlahiyat Fakültesi Programının Vaizlerin Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi

03 Mart 1924 tarihinde TBMM’de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. Maddesi gereği 21 Nisan 1924 tarihinde İstanbul Darülfünununun hükmi şahsiyeti hakkında kanunla dört fakültesi bulunan İstanbul Darülfünununun beşinci fakültesi olarak öğretim süresi 3 yıl olan İlahiyat Fakültesi açılmıştır.⁸ Bu İlahiyat Fakültesi 1933 yılına kadar dokuz sene faaliyetlerine devam etmiştir.⁹ Cumhuriyet döneminde açılan ilk İlahiyat Fakültesi programında¹⁰ okutulan dersler 6 sömestr (3 yıl) olarak planlanmıştır. Hangi dersin kaç sömestr olarak okutulacağına yer verilmiş, ancak hangi dersin hangi sömestrde okutulacağı tespit edilememiştir. Bunun yanında İlahiyat Fakültesi-

ne hazırlık mahiyetinde Fransızca, Arapça, Farsça lisan kursları da düzenlenmiştir.¹¹

Darülfünun İlahiyat Fakültesinde okutulan dersler 1928-1935 yılları arasında vaizlerde aranan yeterlikler açısından değerlendirildiğinde vaizlerde aranan “*Tefsir konularında bilgi sahibidir. Okuduğu ayetlerin anlamlarını bilir ve yorumlar. Hadis konularında bilgi sahibidir. Okuduğu hadislerin anlamlarını bilir ve yorumlar. Siyer konularında bilgi sahibidir. Tarih konularında bilgi sahibidir.*” gibi alan yeterliklerinin programda aynı adı taşıyan derslere karşılık geldiği söylenebilir. Ancak “*Vaazi etkili biçimde sunar.*” yeterliği alan bilgisinden ziyade eğitim formasyonu ve uygulama becerisi kazanmayı gerektirmektedir. Programda ise bu eğitime-öğretme yeterliği ve uygulama becerisini kazandıracak bir derse yer verilmemiştir.

2. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Programının Vaizlerin Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi (1949-1983)

Darülfünun İlahiyat Fakültesinin kapatılmasından yaklaşık 16 yıl sonra 21 Kasım 1949’da Ankara Üniversitesine bağlı 4 yıllık lisans seviyesinde eğitim yapan İlahiyat Fakültesi açılmıştır.¹² Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 1949 yılından itibaren uygula-

nan programın¹³ Yabancı Dil, Felsefe, İslam Tarihi ve Sanatları derslerinden oluştuğu; Temel İslam Bilimleri alanındaki derslere ise üçüncü sınıftan itibaren yer verildiği görülmektedir. Sonraki yıllarda programda köklü değişiklikler yapılarak İlahiyat Fakültesinde okutulması gereken alan dersleri eklenmiş ve 1953-1954 eğitim öğretim yılından itibaren hazırlanan yeni program uygulanmaya başlanmıştır.

1953-1954 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanan program vaizlerde 1950-1965 yılları arasında aranan yeterlikler açısından incelendiğinde vaizlerde aranan alan bilgisi yeterliklerinin mevcut programda yer alan Kur’an ve İslam Dini Esasları, Tefsir, Hadis gibi derslerle kazandırılabilceği görülmektedir. Yine bu dönemde vaizlerde aranan “*Vaazi etkili biçimde sunar.*” yeterliğinin ise iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi, vaazın hazırlanması ve sunumuyla ilgili yöntem bilgisi ki programda vaaz ve hitabetle ilgili eğitim formasyonu kazandıracak bir derse yer verilmemiştir. Programda ilk defa yer alan Pedagoji

1949’da açılan Ankara Üniversitesi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi programda ilk defa yer alan Pedagoji Dersi için ise “Bu dersin muhtevasının daha çok eğitim bilimi ile ilgili temel konuların olduğunu, dinin öğretilmesine, diğer bir ifadeyle örgün ve yaygın din eğitimiye yetiştirmeye yönelik özel boyutlarının olmadığını söyleyebiliriz.” Cemal TOSUN

Dersi için ise “*Bu dersin muhtevasının daha çok eğitim bilimi ile ilgili temel konuların olduğunu, dinin öğretilmesine, diğer bir ifadeyle örgün ve yaygın din eğitimcisi yetiştirmeye yönelik özel boyutlarının olmadığını söyleyebiliriz.*”¹⁴ değerlendirilmesi yapılmıştır. İkincisi ise vaaz ve hitabetle ilgili uygulama yapılması ki programda yaygın din

1959’da açılış amacı din dersleri öğretmeni yetiştirmek olarak ifade edilen Yüksek İslam Enstitüsü programında vaaz ve hitabet konuları ile ilgili formasyon kazandırabilecek bir derse 1972’ye kadar yer verilmediği gibi pedagojik formasyon derslerine de yer verilmemiştir.

eğitimcilerinin uygulama yapabilecekleri bir derse de yer verilmiştir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin yaygın din eğitimcisi yetiştirmekten ziyade akademik düzeyde din eğitimi veren bir yükseköğretim kurumu olarak bilim amaçlı açılmış olmasının bu şekilde bir tablonun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.¹⁵

31 Temmuz 1968 tarihinde yürürlüğe giren “*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim ve İmtihan Yönetmeliği*” ile uygulanmaya başlanan programda çok köklü bir değişiklik olmamış, programa haftada 4 saat seçmeli ders ilave edilmiş, Temel İslam Bilimleri alanı derslerinin haftalık ders saatleri artırılırken, Pedagoji dersinin haftalık ders saati azaltılmıştır.

1972-1973 eğitim öğretim yılında fakülte programında¹⁶ köklü bir değişiklik yapılarak öğrenim süresi 5 yıla çıkarılmış, ilk 3 yıllık sürede ortak dersler okutulmuş son 2 yılda ise Tefsir ve Hadis ile

Kelam ve İslam Felsefesi olmak üzere 2 bölüme ayrılmıştır. Tefsir ve Hadis Bölümünde Tefsir, Hadis ve İslam Hukuku Derslerine; Kelam ve İslam Felsefesi Bölümünde ise İslam Mezhepler Tarihi, Tasavvuf Tarihi, Kelam, İslam Felsefesi ve Filozofları, Din Felsefesi Derslerine ağırlık verilmiş, diğer dersler ise her iki bölümde de eşit şekilde yer almıştır. Bunun yanında sadece öğretmen olmak isteyenlere öğretmenlik formasyon dersleri ve uygulaması program dışı olarak verilmeye başlamıştır.¹⁷ 1972-1973 eğitim öğretim yılında okutulan dersler vaizlerde 1965-1978 yılları arasında aranan yeterlikler açısından değerlendirildiğinde Tefsir ve Hadis Bölümü öğrencilerine alan bilgisi yeterliklerinin Kelam ve İslam Felsefesi Bölümü öğrencilerinden daha iyi düzeyde kazandırılacağı söylenebilir. Bu programda da vaizlere eğitme-öğretme yeterliklerini kazandıracak bir derse yer verilmemiştir. Cezaevi, hastane ve fabrika gibi farklı sosyal alanlarda farklı özelliklere sahip insanlara din hizmeti sunma ile ilgili yeterlik ise belli oranda Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi ve Pedagoji Dersleri ile kazandırılabilir. Bu dönemde vaizlerde aranan “*Ahlak konularında bilgi sahibidir.*” yeterliğini kazandıracak Ahlak, İslam Ahlakı veya İslam Ahlak Felsefesi gibi bir derse de ilahiyat fakültesi programında yer verilmemiştir.

3. Yüksek İslam Enstitüsü Programının Vaizlerin Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi

10 Haziran 1959 tarihinde 7344 sayılı Yüksek İslam Enstitüsü kadro kanunu¹⁸ kabul edilmiş, 19 Kasım 1959 tarihinde sadece İmam Hatip Okulu mezunlarını öğrenci olarak kabul eden İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü İstanbul İmam Hatip Okulu çatısı altında eğitim öğretime başlamış, İstanbul'dan sonra 7 ilde¹⁹ daha Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır.²⁰ İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünün açılması ile birlikte deneme mahiyetinde hazırlanan ancak yaklaşık 13 yıl çok fazla değişiklik yapılmadan uygulanan program incelendiğinde dil öğrenimine ağırlık verildiği görülmektedir. Söz konusu ders programı²¹ vaizlerde 1950-1965 tarihleri arasında aranan yeterlikler açısından incelendiğinde vaizlerin alan bilgisi yeterliklerinin kazandırıldığı derslerin (Arapça, Tefsir, Hadis, İlmi Tevhid, Kalam, İslam Hukuku, Fıkıh ve Fıkıh Usulü, Siyer, İslam Dini ve Mezhepler Tarihi) haftalık ders saatlerine aynı dönemde faaliyet gösteren Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi programında daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bu noktadan hareketle vaizlerin alan bilgisi yeterliklerinin Yüksek İslam Enstitüsü programına göre Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi programı ile daha iyi düzeyde kazandırılacağı söylenebilir.

Yüksek İslam Enstitüsü programında Dini Pedagoji, Hitabet ve İrşat derslerine yer verilmiş olması (aynı dönem AÜİF programında sadece Pedagoji dersi yer almıştır.) vaizlerin yöntem bilgisi ve uygulama becerisi gerektiren “*Vaazi etkili biçimde sunar.*” yeterliğinin kazandırılması açısından önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Açılış amacı din dersleri öğretmeni yetiştirmek olarak ifade edilen Yüksek İslam Enstitüsü programında vaaz ve hitabet konuları ile ilgili formasyon kazandırabilecek bir derse yer verilmediği gibi pedagojik formasyon derslerine de yer verilmemiştir.

19 Ocak 1972 tarihinde hazırlanan programda bir önceki programa göre dil dersleri azaltılmış, Tefsir, Fıkıh, Kalam gibi alan derslerinin haftalık ders saatleri artırılmış, Felsefe Dersi ilave edilmiş ve en önemlisi pedagojik formasyon derslerine yer verilmiştir. Bu dersler söz konusu programda öğretmen yetiştirmek amacıyla yer almış, vaizlerde aranan eğitme-öğretme yeterliklerini kazandırabilecek benzer bir derse ise yer verilmemiştir. Bunun yanında programda bulunan Hitabet dersi vaizlere uygulama becerisi kazandırması bakımından önemlidir.

4. İslami İlimler Fakültesi Programının Vaizlerin Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi

Cumhuriyet döneminde açılan dini yükseköğretim kurumlarından bir diğeri de Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'dir. 12 Mart 1971 tarihinde açılması kararlaştırılan fakülte, 1971-1972 yılında eğitim öğretime başlamıştır. Kurulduğu dönemde kontenjanının %40'ını İmam Hatip Okulu mezunlarına ayıran fakülte, 1973 yılında yayımlanan Milli Eğitim Temel Kanunu ile bütün orta dereceli okul mezunlarını öğrenci olarak kabul etmiştir. Mezun olanlar Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde din hizmetleri alanında görev yapabilmış, İHL meslek dersleri ve din dersi öğretmeni olabilmişlerdir.²²

1971-1972 yılında 5 yıllık bir yüksek öğretim kurumu olarak eğitim öğretime başlayan bu fakültenin ilk 2 yılında ortak dersler okutulmuş, 3. sınıftan itibaren ise Fakülte 4 bölüme ayrılmıştır. Bunlar Tefsir ve Hadis Bölümü, Kelam ve İslam Felsefesi Bölümü, Fıkıh ve İslam Hukuku Bölümü, İslam Dil ve Edebiyatı Bölümüdür. Ders çeşidi açısından oldukça zengin olan bu programda ders dağılımları bölümlere göre farklılık göstermiştir. Aynı dönemde A.Ü. İlahiyat Fakültesinde olduğu gibi bu programda da pedagojik formasyon derslerine program dışı yer verilmiştir. Ancak ilk mezunların verildiği 1975-1976 eğitim öğretim yılında programda değişikliğe gidilerek mevcut bölümlerden ikisi kaldırılmış ve ilk 3 sınıfta okutulan ortak derslerden sonra 4. sınıfta bölümlere ayrılmıştır. Bu programın yaklaşık 1/4'ünü haftada 38 saatle Arapça dersi oluşturmuş ve bir önceki programa göre ders çeşidi ve genel kültür derslerinin oranı düşürülmüştür. 1977-1978 yılında ise mevcut iki bölümde kaldırılarak tek tip program uygulanmaya başlanmıştır.²³ Yaklaşık 11 yıl eğitim öğretim yapan İslami İlimler Fakültesinde uygulanan ders programı konusunda istikrar sağlanamamış ve bu kısa süre içerisinde üç köklü program değişikliği yapılmıştır.

İslami İlimler Fakültesi 1977-1978 öğretim yılı programı²⁴ incelendiğinde vaizlerde aranan alan bilgisi yeterliklerinin kazandırılabilceği Tefsir, Hadis ve İslam Hukuku gibi derslere YİE ve A.Ü. İlahiyat Fakültesi programlarına göre daha fazla yer verildiği, bu nedenle de uygulanan programın vaizlere alan bilgisi yeterliklerini kazandırma açısından daha dolu olduğu söylenebilir.

Uygulanan programda vaizlik mesleği ile ilgili bir branş derslerine veya pedagojik formasyon derslerine yer verilmediği için (Sadece öğretmen olmak isteyenler program dışı Edebiyat Fakültesinde düzenlenen sertifika programına katılabilmektedir.²⁵) bununla ilgili yeterliklerin mevcut programla kazandırılması mümkün değildir. Hazırlanan ilk programda Pedagoji dersine yer verilmiş, ancak 1975-1976 yılından itibaren uygulanan programda bu ders yer almamıştır.

İslami İlimler Fakültesi programında YİE ve A.Ü. İlahiyat Fakültesinde olduğu gibi İnkılap Tarihi ve Türk Dili veya Türkçe Kompozisyon gibi derslere yer verilmediğinden vaizlerde aranan "Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi konularında bilgi sahibidir. Türkçe-Kompozisyon yazma becerisine sahiptir." yeterliklerinin mevcut programla kazandırılması da mümkün değildir.

5. İlahiyat Fakültesi Programının Vaizlerin Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi (1983-2018)

06 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile ülkemizdeki tüm yükseköğretim kurumları YÖK çatısı altında birleştirilmiştir.²⁶ Bu çerçevede Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüleri ve Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İlahiyat Fakültesine dönüştürülerek buldukları illerdeki üniversitelere bağlanılmışlardır. Yapılan değişiklikte Ankara, Erzurum, İstanbul, Konya, Kayseri, İzmir, Bursa ve Samsun illerinde olmak üzere toplam 8 dini yükseköğretim kurumu İlahiyat Fakültesi olarak eğitim öğretime devam etmiştir.²⁷

İsim birliği sağlanan ilahiyat fakültelerinin öğretim süreleri 1 (yıl hazırlık) + 4 (yıl lisans eğitimi) olmak üzere toplam 5 yıl olarak belirlenmiş, bütün ilahiyat fakülteleri için hazırlanan ortak ders programı, 1983-1984 eğitim öğretim yılından itibaren 10 yıl boyunca okutulmuş, 1993-1994 eğitim öğretim yılında ise yeni bir program hazırlanmıştır.²⁸ 1993'te hazırlanan programda Atatürk İlke ve İnkılapları, Türk Dili ve Yabancı Dil derslerinin ders saatleri düşürülmüş, diğer derslerde birkaç saatlik artma veya azalma

olmakla beraber çok köklü bir de-ğişiklik yapılmamıştır.

1983-1984 yılından itibaren ilahiyat fakültelerinde uygulanan program 1978-2005 yılları arasında vaizlerde aranan yeterlikler açısından incelendiğinde vaizlerde aranan alan yeterliklerinin programda yer alan Arapça, Kur'an-ı Kerim, Tefsir ve Hadis gibi derslerle kazandırılabilceği görülmektedir. Söz konusu derslerin haftalık ders saatleri önceki yıllarda uygulanan İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü ve İslami İlimler Fakültesi programlarından daha fazla olduğundan 1983-1984 tarihli İlahiyat Fakültesi ders programı vaizlerin alan yeterliklerinin kazandırılması açısından daha yoğun bir program olmuştur. Yine haftada 8 saat olan Atatürk İlke ve İnkılapları, Türk Dili dersleri ile "Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi konularında bilgi sahibidir. Türkçe-Kompozisyon yazma becerisine sahiptir." yeterlikleri kazandırılabilir.

Programda vaizlerde aranan eğitime-öğretme yeterliklerini kazandırabilecek bir derse yer verilmemiştir. DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin yetiştirilmesi amacıyla yer verilen pedagojik formasyon derslerinde kazanılan teorik bilgilerin pratiğe aktarılması için yapılan 3 haftalık uygulama dersinin öğretmenlik uygulaması ile ilgili olması

ve benzer bir dersin (Hitabet ve Mesleki Uygulama gibi) bilginin yanında tecrübe gerektiren bir görev olan vaizlik için olmaması, Din Eğitimi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Özel Öğretim Yöntemleri dersleri içerisinde yapılan sınırlı uygulamaların ise vaizlikten çok öğretmenliğe yönelik olması söz konusu programla vaizlerin uygulama becerisi kazanamayacağı anlamına gelmektedir.²⁹

1998-1999 yılından itibaren ilahiyat fakülteleri programı "İlahiyat Lisans Programı" ve "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği" şeklinde iki bölüme ayrılmış, hazırlık sınıfı kaldırılarak lisans eğitimi 4 yıla düşü-

Cumhuriyet tarihinde ilk defa yaygın din eğitimcileri/vaizleri yetiştirmeye yönelik Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde açılan "Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Bölümü" nün kısa sürede kapatılması talihsiz bir karar olmuştur.

rülmüş, ilahiyat lisans programında yer alan pedagojik formasyon dersleri de kaldırılmıştır.³⁰ 1998-1999 yılından itibaren uygulanan İlahiyat lisans programını³¹ vaizlerde 2005-2014 yılları arasında aranan yeterlikler açısından değerlendirdiğimizde alan yeterliklerinin mevcut programda yer alan Arapça, Kur'an-ı Kerim, Tefsir ve Hadis gibi derslerle kazandırılabilirliğini söyleyebiliriz. Ancak alan yeterlikleri arasında zikredilen ve "İslam İbadet Esasları" gibi bir ders kapsamında kazandırılabilir "İbadetlerin bireysel ve toplumsal faydalarını açıklar. Duanın bireye katkılarını açıklar." yeterlikleri programda bulunan derslerin tanımları içerisinde yer almamaktadır.

Bu dönem vaizlerde aranan genel kültür yeterliklerinden bir kısmı İlahiyat lisans programında yer alan derslerin birçoğuyla ilgi-

li olmakla birlikte özellikle "Atatürk İlke ve İnkıpları, Psikoloji, Sosyoloji, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi ve Yabancı Dil" dersleri ile bu yeterlikler kazandırılabilir. Bununla birlikte "*Yerel, bölgesel, ulusal ve evrensel aktüaliteyi takip eder.*" yeterliği programda yer alan derslerden ziyade kişisel ilgi ve gayretle elde edilebilecek bir yeterliktir.

1998-1999 yılında uygulanmaya başlayan ilahiyat lisans programının belirli bir mesleğe belirli niteliklerde eleman yetiştirme amacı olmayan genel bir program olması³² yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürüten vaizlere eğitime-öğretme ve özel yeterlikleri kazandırma açısından eksiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu alanla ilgili Din Eğitimi dersine bunun yanında son dönemde haftada 2 saat Dini

Hitabet dersine yer verilmiştir. Dini hitabet türleri ve yöntemleri, özellikle vaaz ve hutbe ile etkili konuşma üzerinde yoğunlaşan ve sadece 1 dönem haftada 2 saat yer verilen bir dersle ne kadar teorik bilgi verilebileceği, sınıf mevcutları da dikkate alınırsa ne kadar uygulama yapılabileceği ve ilgili yeterliklerin ne kadar kazandırılabilirliği tartışılır. Dolayısıyla söz konusu eğitime-öğretme yeterliklerinin uygulanan lisans programında Dini Bilgiler Öğretimi, Kur'an Öğrenme ve Öğretme Teknikleri, Din Hizmetleri Deneyimi, Yaygın Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme, Din Hizmetlerinde Planlama ve Değerlendirme gibi derslere yer verilmediği için bu programla kazandırılması mümkün değildir.³³ Son olarak vaizlerin özel yeterliklerinin³⁴ programda genelde yaygın din eğitimi ve özelde vaizlik mesleği ile ilgili bir derse yer verilmemiş olmasından söz konusu programla kazandırılmayacağını söyleyebiliriz.

Son dönemde devlet ve vakıf üniversiteleri bünyesinde İlahiyat Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi ve Din Bilimleri Fakültesi adı altında dini yükseköğretim kurumları açılmıştır. Bu fakültelerin bir kısmında zorunlu hazırlık, bir kısmında isteğe bağlı hazırlık, bir kısmında ise

hazırlıksız program uygulanmaktadır. Fakültelerdeki bu çeşitliliğe rağmen uygulanan öğretim programları benzerlik göstermekte³⁵ olup Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde uygulanan bir program dışındakiler yaygın din eğitimcisi yetiştirme amacından uzaktır.

Cumhuriyet tarihinde yaygın din eğitimcileri yetiştirmeye yönelik Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde açılan “Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Bölümü” bu alanda ilk olma özelliğine sahiptir. 2007-2008 eğitim öğretim yılında açılan bölümün amaçları arasında “...yaygın din öğretimi uzmanları yetiştirmek, bu alanda yürütülecek araştırmalara katkıda bulunmak...” yer almıştır.³⁶ Söz konusu bölümün öğretim programı incelendiğinde ise vaizlere alan, genel kültür, eğitime-öğretme yeterlikleri ile uygulama becerisi kazandırmayı hedefleyen derslere yer verildiği görülmektedir.³⁷ Açıldığı tarihten itibaren her yıl ortalama 80 öğrenci alan Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Bölümüne 2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren öğrenci alımı durdurulmuştur. Cumhuriyet tarihinde ilk defa yaygın din eğitimcisi/vaiz yetiştirmeye yönelik açılan bir bölümün bu kadar kısa sürede kapatılması talihsiz bir karar olmuştur.

Sonuç

Cumhuriyet dönemi vaiz yetiştirme politikaları incelendiğinde vaizlerin dini yükseköğretim kurumlarında yetiştirildiği ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde istihdam edildiği görülmektedir. Vaizleri istihdam eden DİB, vaizlerde 1924’den günümüze gelinceye kadar artan ve çeşitlenen bir takım yeterliklerin bulunmasını isteyerek daha donanımlı yaygın din eğitimcilerini istihdam etmeye çalışmıştır. Ancak vaizleri yetiştiren dini yükseköğretim kurumlarında uygulanan programlarda (AÜİF bünyesinde açılan Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Bölümünü dışta tutarsak) buna paralel bir değişikliğe gidilmemiştir.

Cumhuriyet döneminde dini yükseköğretim kurumlarında uygulanan programların genel bir ilahiyat eğitimi vermek amacıyla hazırlandığı, sadece yaygın din eğitimcisi/vaiz yetiştirme gibi bir amaç olmadığı için de programların buna göre düzenlenmediği sonucuna varılmıştır. Aynı programla bilim insanı, öğretmen ve yaygın din eğitimcisi yetiştirilmeye çalışılmış, belli dönemlerde Din Kültürü ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerini yetiştirmek için pedagojik formasyon dersleri program içi/dışı şeklinde verilmiş, ancak vaizlerin sahip olması gereken yeterliklerin kazandırılması için aynı durum söz konusu olmuştur.

Dini yükseköğretim kurumlarında yetiştirilen vaizlerin DİB’in belirlediği yeterlikleri kazanarak istidam alanında daha verimli ve başarılı olabilmeleri için ilahiyat fakülteleri bünyesinde Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Bölümü gibi öğrencileri istihdam edilecekleri alana hazırlayan bölümlere veya yan dallara yer verilebilir.

Kaynakça

- Arslan, Ali, “İstanbul Darülfünun İlahiyat Fakültesinin İkinci Defa Kuruluşu: Medreselerin Yüksek Kısmından Darülfünun İlahiyat Fakültesine Geçiş”, *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2010.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi, Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.
- Dalgın, Nihat, “Türkiye’de İlahiyat Tecrübesi”, *Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları Çalıştayı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun 2010.
- DİB, *Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatında Din Hizmetlerini Yürütenlerin (İmam-Hatip, Kur’an Kursu öğreticisi, Din Hizmetleri Uzmanı, Vaiz ve Müftü) Temel ve Özel Yeterlikleri*, Ankara 2005.
-, *Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri*, Ankara 2014.
- Doğan, Recai, “Cumhuriyet Dönemi İlahiyat Fakülteleri/Dini Yükseköğretim: Tarihsel Gelişimi, Problemleri ve Geleceği”, *Türkiye’de Dinler Tarihi’nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*, Ankara 2016.
- Ege, Remziye, “Dini Danışmanlık ve Rehberlik”in Bir Bilim Dalı Olarak Gelişmesinin Gerekliği Üzerine Bazı Düşünceler”, *Dini Araştırmalar*

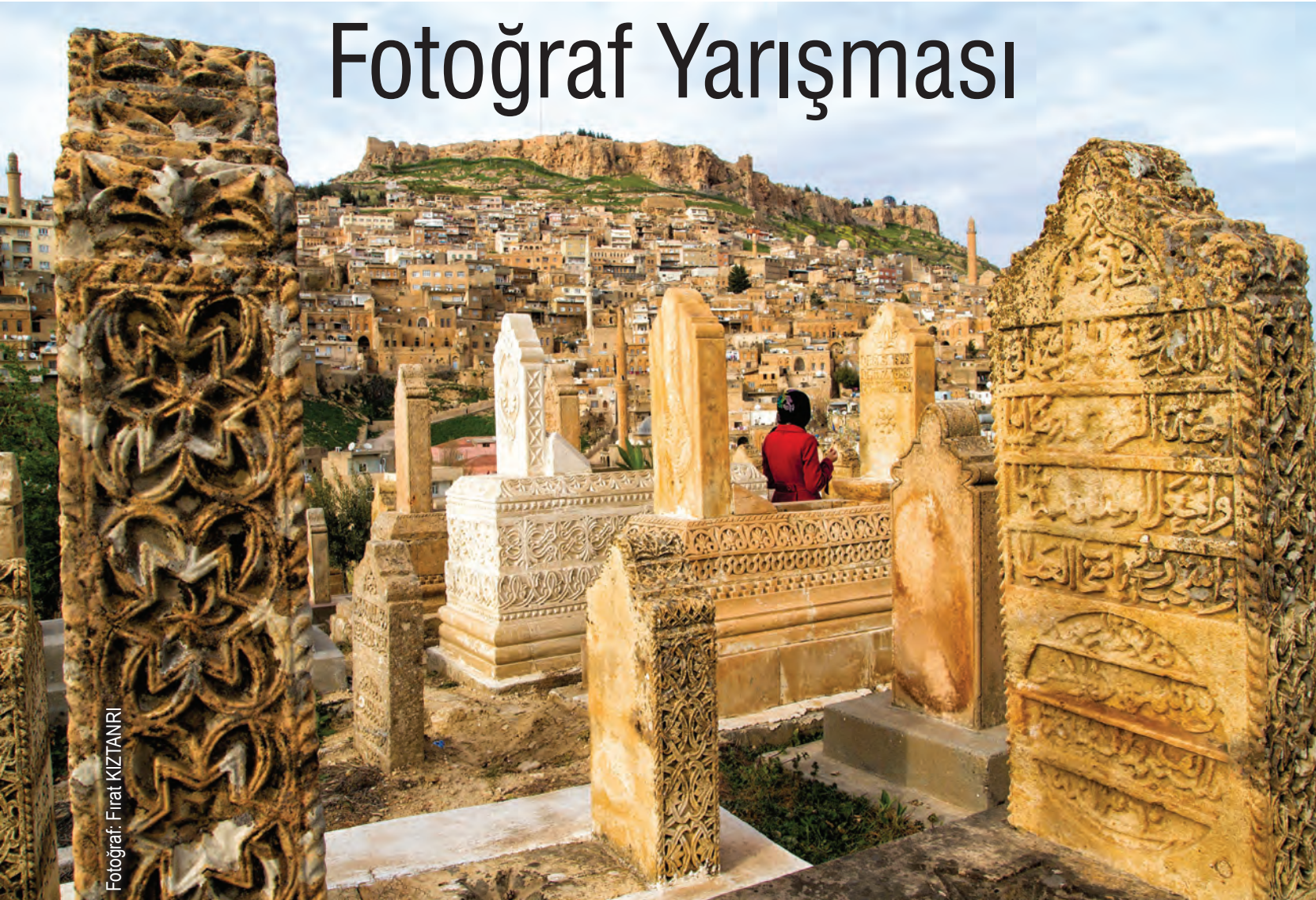
- Dergisi*, Cilt:14, Sayı:39, Yıl:2011, s.104-114.
- Ertan, Veli, Küçük, Hasan, *Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi Din Müesseseleri ve Din Alimleri*, Türedav Yayınevi, İstanbul 1976.
- Ev, Halit, *Türkiye'deki Yüksek Dini Öğretim Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1999.
- Günay, Ünver, "Değişimin Sosyolojik Boyutu Bağlamında Toplumsal Değişme ve İslamiyet İlişkileri", *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam* (2002 yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri), TDV, Ankara 2007.
- Kızılabdullah, Yıldız, "İlahiyat Fakültelerinin Kuruluşundan Bugüne Din Eğitimi Bilimi Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, Sayı:1, Yıl:2009/2, s.305-314.
- "Başlangıçtan Medreselere Kadar Eğitim-Öğretim ve Mekân Anlayışlarının Din Eğitimi Açısından Analizi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:XVII, Sayı: 2, Yıl:2012, s.171-190.
- Korkmaz, Mehmet, "Vaizlik Eğitimi Açısından İlahiyat Fakülteleri Lisans Programının Değerlendirilmesi", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, Cilt:2, Ankara 2011.
- "İlahiyat Fakültelerinin Yaygın Din Eğitimi Yeterlikleri: Eğitim-Öğretim Alanı", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt:10, No:24, Yıl:2012, s.127-146.
- Koştaş, Münir, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi", *AÜİFD*, Cilt:XXXI (40.Yıl Özel Sayısı), Yıl:1989, s.1-27.
- Öcal, Mustafa, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi -Mukaddime Kitap-*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- "Daru'l-Fünun İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi Ders Programı ve Mezuniyet Belgesi Örnekleri" *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2010.
- "Yüksek İslam Enstitüsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt:44.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1966.
- Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Ankara 2002.
- "Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye'de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi (İlahiyat Özel Sayısı)*, Cilt:2, Sayı:1, Yıl:2009, s.293-303.
- "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", *AÜİFD*, Cilt:XXXVI, Sayı:1, Yıl:1997, s.179-221.
- Ülken, Hilmi Ziya, *İlahiyat Fakültesi Albümü 1949-1960*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.
- YÖK, *İlahiyat Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme ve Lisans Programları*, Ankara 1998.
- Resmi Gazete*, 06 Mart 1924, Sayı:63, Kanun No:430.
- Resmi Gazete*, 16 Haziran 1959, Sayı:10232, Kanun No:7344.
- Resmi Gazete*, 19 Ocak 1972, Sayı:14077.
- Dipnotlar**
1. Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, PegemA Yayınları, Ankara 2002, s.154; Yıldız KIZILABDULLAH, "Başlangıçtan Medreselere Kadar Eğitim-Öğretim ve Mekân Anlayışlarının Din Eğitimi Açısından Analizi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:XVII, Sayı:2, Yıl:2012, s.176.
 2. Ünver Günay, "Değişimin Sosyolojik Boyutu Bağlamında Toplumsal Değişme ve İslamiyet İlişkileri", *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam* (2002 yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri), TDV, Ankara 2007, s.38-40.
 3. DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatında Din Hizmetlerini Yürütenlerin (İmam-Hatip, Kur'an Kursu öğreticisi, Din Hizmetleri Uzmanı, Vaiz ve Müftü) Temel ve Özel Yeterlikleri, Ankara 2005, s.3.
 4. 2005 yılında DİB tarafından "DİB Taşra Teşkilatında Din Hizmetlerini Yürütenlerin (İmam-Hatip, Kur'an Kursu öğreticisi, Din Hizmetleri Uzmanı, Vaiz ve Müftü) Temel ve Özel Yeterlikleri" başlıklı çalışma yapılmıştır.
 5. DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri, Ankara 2014. http://www2.diyaret.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Materyaller/PERSONEL_YETERLIKLERi_kitap_hali_21_Mayis_2014.pdf (31.10.2014).
 6. Resmi Gazete, 06 Mart 1924, Sayı:63, Kanun No:430.
 7. Cemal Tosun, "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", *AÜİFD*, Cilt:XXXVI, Sayı:1, Yıl:1997, s.205.
 8. Hilmi Ziya Ülken, *İlahiyat Fakültesi Albümü 1949-1960*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961, s.6; İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi*, MEB Yayınları, Ankara 1966, s.25; Ali Arslan, "İstanbul Darülfünun İlahiyat Fakültesinin İkinci Defa Kuruluşu: Medreselerin Yüksek Kısmından Darülfünun İlahiyat Fakültesine Geçiş" *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2010, s.94; Yıldız Kızılabdullah, "İlahiyat Fakültelerinin Kuruluşundan Bugüne Din Eğitimi Bilimi Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, Sayı:1, Yıl:2009/2, s.306; Veli Ertan, Hasan Küçük, *Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi Din Müesseseleri ve Din Alimleri*, Türedav Yayınevi, İstanbul 1976, s.44.
 9. Ülken, *İlahiyat Fakültesi Albümü 1949-1960*, s.7-8; Münir Koş-

- taş, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi", AÜİFD, Cilt:XXXI (40.Yıl Özel Sayısı), Yıl:1989, s.7; Suat Cebeci, Din Eğitimi, Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.164; Kizilabdullah, "İlahiyat Fakültelerinin Kuruluşundan Bugüne Din Eğitimi Bilimi Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", s.307; "Türkiye'de İlahiyat Tecrübesi", Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları Çalıştayı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun 2010, s.34.
10. Uygulanan Programla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Mustafa Öcal, "Daru'l-fünün İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi Ders Programı ve Mezuniyet Belgesi Örnekleri" Darülfünun İlahiyat Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2010, s.187.
 11. Öcal, "Daru'l-fünün İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi Ders Programı ve Mezuniyet Belgesi Örnekleri", s.186-187.
 12. Parmaksızoğlu, Türkiye'de Din Eğitimi, s.29; Koştaş, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi", s.8.
 13. Uygulanan Programla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Koştaş, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi", s.11
 14. Cemal Tosun, "Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye'de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları", Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi (İlahiyat Özel Sayısı), Cilt:2, Sayı:1, Yıl:2009, s.298.
 15. Tosun, "Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye'de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları", s.296.
 16. Uygulanan Programla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Halit Ev, Türkiye'deki Yüksek Dini Öğretim Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1999, s.49.
 17. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ev, Türkiye'deki Yüksek Dini Öğretim Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi, s.49,57.
 18. Resmi Gazete, 16 Haziran 1959, Sayı:10232, Kanun No:7344.
 19. Bu iller: Konya (07.08.1962), Kayseri 16.12.1965), İzmir (25.08.1966), Erzurum (30.07.1969), Bursa (25.09.1975), Samsun (07.09.1976) ve Yozgat (04.01.1980).
 20. Cebeci, Din Eğitimi, Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi, s.166; Nihat Dalgın, "Türkiye'de İlahiyat Tecrübesi", Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları Çalıştayı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun 2010, s.35.
 21. Uygulanan Programla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Ev, Türkiye'deki Yüksek Dini Öğretim Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi, s.51-52; Öcal, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi, s.407-412.
 22. Ev, Türkiye'deki Yüksek Dini Öğretim Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi, s.55; Öcal, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi, s.424-425; Cebeci, Din Eğitimi, Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi, s.167.
 23. Ev, Türkiye'deki Yüksek Dini Öğretim Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi, s.57; Öcal, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi, s.424-425.
 24. Uygulanan Programla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Ev, Türkiye'deki Yüksek Dini Öğretim Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi, s.59
 25. Öcal, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi, s.429.
 26. <http://www.yok.gov.tr/web/guest/tarihce;jsessionid=-840B8958448128033C77B81A7F-C221EC> (13.10.2014).
 27. Öcal, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi, s.431-432.
 28. Ev, Türkiye'deki Yüksek Dini Öğretim Kurumları Programlarının Öğretmen Yetiştirme Bakımından Değerlendirilmesi, s.61-64.
 29. Tosun, "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", s.204.
 30. Öcal, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi, s.438-439.
 31. Ayrıntılı bilgi için Bkz. YÖK, İlahiyat Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme ve Lisans Programları, Ankara 1998, s.47-52.
 32. Mehmet Korkmaz, "İlahiyat Fakültelerinin Yaygın Din Eğitimi Yeterlikleri: Eğitim-Öğretim Alanı", Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt:10, No:24, Yıl:2012, s.130.
 33. Mehmet Korkmaz, "Vaizlik Eğitimi Açısından İlahiyat Fakülteleri Lisans Programının Değerlendirilmesi", Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu, Cilt:2, Ankara 2011, s.347.
 34. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatında Din Hizmetlerini Yürütenlerin (İmam-Hatip, Kur'an Kursu öğreticisi, Din Hizmetleri Uzmanı, Vaiz ve Müftü) Temel ve Özel Yeterlikleri, s.22.
 35. Recai Doğan, "Cumhuriyet Dönemi İlahiyat Fakülteleri/Dini Yükseköğretim: Tarihsel Gelişimi, Problemleri ve Geleceği", Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük, s.236.
 36. Remziye Ege, "Dini Danışmanlık ve Rehberlik" in Bir Bilim Dalı Olarak Gelişmesinin Gerekliliği Üzerine Bazı Düşünceler, Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt:14, Sayı:39, Yıl:2011, s.111.
 37. Uygulanan Programla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=451 (06/08/2018); EGE, agm, s.112.

DİYANET-SEN
TÜRKİYE DİYANET VAKIF GÖREVLİLERİ SENDİKASI

2. Uluslararası Din ve TOPLUM

Fotoğraf Yarışması

Fotoğraf: Fırat KIZTANRI

Son Katılım Tarihi
1 Eylül 2021

Katılım formu ve online başvuru için:
www.diyamet-sen.org.tr • www.tfsf.org.tr

